

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

17. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ ZİMMİLERİNDE KÖLE
AZADI VE AZAD EDİLME YÖNTEMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Asude YILMAZ

İstanbul

Haziran -2024

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

17. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ ZİMMİLERİNDE KÖLE AZADI VE
AZAD EDİLME YÖNTEMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Asude YILMAZ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

İstanbul
Haziran -2024

TEZ ONAY SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Üye Dr. Öğr. Üyesi Nuray OCAKLI

Üye Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜNER

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**17. Yüzyıl Osmanlı Devleti Zimmilerinde Köle Azadı ve Azad Edilme Yöntemleri**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte yer alan tüm bilgiler, bilimsel etik kuralları ve dürüstlük ilkeleri doğrultusunda toplanmış ve kullanılmıştır. Çalışmanın tüm aşamalarında akademik dürüstlük, tarafsızlık ve etik değerlere bağlı kalmıştır. Bu çalışmada doğrudan ve dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Asude Yılmaz

ÖN SÖZ

Bu tez, Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılındaki zımmi (gayrimüslim) tebaa arasında köle azadı ve azat edilme yöntemleri üzerine odaklanmaktadır. Kölelik kurumu, insanlık tarihi boyunca hemen hemen her toplumda var olmuş, sosyal ve ekonomik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı Devleti de kölelik düzenini sürdüren toplumlardan biri olmuştur. Ancak, bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin özellikle zımmi tebaası arasında köle azadı konusu ele alınarak, kölelik kurumunun bu özgün perspektiften incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında bana yol gösteren ve değerli katkılarıyla çalışmamı zenginleştiren danışmanım Abdullah TOK'a en derin teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, araştırmam süresince bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan tüm akademisyenlere ve arşivlerde görevli personele teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca bana destek olan aileme ve arkadaşlarıma, en önemlisi desteğini hiç esirgemeyen Gülay SANCAKTAR'a minnettarlığımı ifade etmek isterim.

ÖZET

17. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ ZİMMİLERİNDE KÖLE AZADI VE AZAD EDİLME YÖNTEMLERİ

Asude Yılmaz

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Haziran, 2024- 109 Sayfa

Kölelik müessesesi, eski dönemlerden itibaren hemen hemen bütün toplumlarda görülmüş ve ticari açıdan önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Bu bağlamda, kölelik kurumu sosyal ve iktisadi hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. 17. yüzyılda, tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin zımmi tebaasında da bu kölelik düzeni devam etmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldaki zımmi tebaası arasında köle azadı konusu kadı sicillerine göre ele alınmıştır. Sicil Defterlerinde yer alan mahkeme kayıtları, eleştirel bir yaklaşımla incelenerek zımmi unsurların köle azadı yöntemleri üzerine detaylı bilgiler elde edilmiştir. Kölelerin fiziki ve karakteristik özellikleri, azat edilme yöntemleri, milliyetleri ve cinsiyetleri bu çalışmanın odak noktalarıdır.

Osmanlı Devleti'nde zımmi statüsünde bulunan gayrimüslim unsurlar, farklı etnik kökenlere mensup birçok köleye sahiptiler ve belirli şartlar altında bu kölelerini mahkeme huzurunda azat edebilmişlerdir. Kölelerin azat edilme yöntemleri arasında gönüllü serbest bırakma (Itk), kitabet yoluyla azatlık (Mükâtebe), şartlı olarak azatlık (Kefaret), vasiyet yoluyla azat etme ve yaşlılık nedeniyle köle azat etme gibi yöntemler bulunmaktaydı. Bu yöntemler, dönemin hukuki ve sosyal yapısıyla uyumlu bir şekilde uygulanmıştır.

Çalışmanın bulguları, Osmanlı Devleti'nde köleliğin genel tarihinden ziyade, 17. yüzyılda zımmi unsurlar arasındaki köle azadı ve azat yöntemlerine odaklanmaktadır. Köle azadı ve azat yöntemlerinin hukuki ve sosyal boyutları incelenmiş, bu uygulamaların toplumsal etkileri or-

taya konulmuştur. Özellikle Sicil Defterleri'nde yer alan mahkeme kayıtları, kölelerin özgürleşme süreçlerini ve bu süreçlerin toplumsal yansımalarının anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma Osmanlı Devleti'nde köle azadı konusunu dar bir perspektiften ele alarak, zimmi tebaa arasındaki kölelik ve azat yöntemlerine dair önemli bulgular sunmaktadır. Bu bulgular, Osmanlı toplumunun hukuki ve sosyal dinamikleri içinde kölelik kurumunun işleyişine dair yeni bakış açıları kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 17. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Zimmi, Kölelik, Köle Azadı.

ABSTRACT

THE SLAVE EMANCIPATION AND METHODS OF EMANCIPATION IN THE DHIMMI OF THE OTTOMAN STATE IN 17TH CENTURY

Asude Yılmaz

Master's, History and Civilization Studies

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Abdullah TOK

June, 2024 - 109 Pages

The institution of slavery has been present in almost all societies since ancient times and has been an important source of income from a commercial perspective. In this context, the institution of slavery has become an integral part of social and economic life. In the 17th century, this system of slavery continued among the dhimmi subjects of the Ottoman State, as it did worldwide.

This study examines the emancipation of slaves among the dhimmi subjects of the Ottoman State in the 17th century, based on court records from the kadı registers. The court records in the Sicil Defterleri were critically analyzed to obtain detailed information on the methods of slave emancipation among the dhimmi elements. The physical and characteristic features of the slaves, their methods of emancipation, nationalities, and genders are the focus of this study.

The non-Muslim elements under the dhimmi status in the Ottoman State owned many slaves of different ethnic origins and were able to emancipate these slaves in the presence of a court under certain conditions. The methods of slave emancipation included voluntary release (Itk), emancipation through a contract (Mükâtebe), conditional emancipation (Kefaret), emancipation through a will, and emancipation due to old age. These methods were applied in accordance with the legal and social structure of the period.

The findings of this study focus on the emancipation of slaves and methods of manumission among the dhimmi elements in the 17th century, rather than the general history of slavery in the Ottoman State. The legal and social dimensions of slave emancipation and manumission methods were examined, and the social impacts of these practices were revealed. The court

records in the Sicil Defterleri, in particular, provide an understanding of the processes of slave emancipation and their social reflections.

In conclusion, this study presents important findings on the institution of slavery and methods of emancipation among the dhimmi subjects in the Ottoman State, from a narrow perspective. These findings provide new insights into the functioning of the institution of slavery within the legal and social dynamics of Ottoman society.

Keywords: 17th Century, Ottoman State, Dhimmi, Slavery, Slave Emancipation.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi.....	2
1.3. Çalışmanın Önemi.....	3
1.4. Literatür Özeti	3
İKİNCİ BÖLÜM.....	6
KÖLELİK KAVRAMININ TARİHSEL BOYUTU VE OSMANLI'DA ZİMMİ STATÜSÜ	6
2.1. Kölelik Nedir.....	6
2.1.1. Tarihsel Boyutu.....	6
2.2. Dinlere Göre Kölelik.....	9
2.2.1. İslamiyet'te Kölelik Kurumu.....	10

2.2.2. Yahudilik'te Kölelik	12
2.2.3. Hristiyanlıkta Kölelik	14
2.3 Osmanlı Devleti'nde Zimmilik Statüsü.....	14
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	16
17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ ZİMMİLERİNDE KÖLE AZADI İLE İLGİLİ DAVALARI	16
3.1. Osmanlı Devleti'nde Kölelik Hukuku.....	17
3.1.1. Kölelik Sebepleri	18
3.1.2 Cinsiyete Göre Kölelik Hukuku	19
3.1.2.1. İslamiyet'te Kadın Kölelerin Hakları	20
3.1.2.2 İslamiyet'te Erkek Köle Hakları.....	21
3.2. Zimmilerde Azad Edilme Yöntemleri	22
3.2.1. Gönüllü Azad Etme (İtk).....	22
3.2.2. Kitabet Yoluyla Azatlık (Mükâtebe).....	25
3.2.3 Şartlı Olarak Azatlık (Kefaret).....	26
3.2.4.Vasiyet Yoluyla Azat Etme.....	28
3.2.5. Yaşlılık Nedeniyle Köle Azat Etme	30
3.2.6. Kölenin Hizmetini Tamamlayıp Azat Edilmesi.....	32
3.3. Zimmilerde Azat Davalarında Hukuki Roller ve Prosedürler.....	36
3.3.1. Hukuki Roller.....	36
3.3.1.1 Azat Davalarında Köle Sahibi/ Sahib-i Rikk	36
3.3.1.2. Azat Davalarında Köle/Cariye: Abd / Cariye.....	36
3.3.1.3. Azat Davalarında Vekil/ Vekil	37
3.4. Prosedürler	37
3.4.1 Azat Davalarında Şahitler: Şuhûd.....	37
3.4.2.Azat Davalarında İkrar ve İtiraf/ İkrar ve İtirâf.....	38
3.4.3. Azat Davalarında Azat Etme/ Âzâd Etme / İtâk	38
3.5. Azat ile İlgili İbareler	40
3.5.1. Zimmilerde Azat Edilen Kölelerin Etnik Kökenleri.....	42
3.5.2 Zimmilerde Azat Edilen Kölelerin Fiziksel ve Karakteristik Özellikleri	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

17.YÜZYIL OSMANLI ZİMMİLERİNDE KÖLE AZADI İLE ALAKALI DAVA BELGELERİ 55

3.6.1 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)	55
3.6.2 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).....	56
3.6.3 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)	57
3.6.4 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)	58
3.6.5 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).....	59
3.6.6 Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)	60
3.6.7 Beşiktaş Mahkemesi 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).....	61
3.6.8 Beşiktaş Mahkemesi 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).....	62
3.6.9 Eyüb Mahkemesi (Havass-1 Refia) 3 Numaralı Sicil (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587)	63
3.6.10 Eyüb Mahkemesi (Havass-1 Refia) 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620).....	64
3.6.11 Eyüb Mahkemesi (Havass-1 Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638)65	
3.6.12 Eyüb Mahkemesi (Havass-1 Refia) 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662).....	66
3.6.13 Eyüb Mahkemesi (Havass-1 Refia) 82 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670 - 1671)67	
3.6.14 Eyüb Mahkemesi (Havass-1 Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680).....	68
3.6.15 Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).....	69
3.6.16 Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).....	70
3.6.17 Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).....	71
3.6.18 Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).....	72
3.6.19 Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).....	73
3.6.20 Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599)	74
3.6.21 Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599)	75
3.6.22 Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599)	76
3.6.23 Galata Mahkemesi 37 Numaralı Sicil (H. 1022 - 1024 / M. 1613 - 1615)	77

3.6.24 Galata Mahkemesi 65 Numaralı Sicil (H. 1051 - 1053 / M. 1641 - 1644)	78
3.6.25 Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663).....	79
3.6.26 Hasköy Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670)	80
3.6.27 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670)	81
3.6.28 Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679)	82
3.6.29 Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679).....	83
3.6.30 Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662).....	84
3.6.31 Galata Mahkemesi 65 Numaralı Sicil (H. 1051 - 1053 / M. 1641 - 1644)	85
3.6.32 Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).....	87
3.6.33 Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599)	88
3.6.34 Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731)	89
3.6.35 Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679).....	95
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	98
ÖZGEÇMİŞ	104

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 3.1: Zımmilerde Azat Edilen Kölelerin Yıllara Göre Dağılımı ve İlgili Belgelerin Detayları.....	33
Tablo 3.2: Azat İle İlgili İbareler Ve Anlamları	41
Tablo 3.3.: Köle ve Cariyelerin Etnik Kökenleri ve Sayıları	46
Tablo 3.4: Zımmilerde Kölelerin Azat Edilme Detayları.....	48
Tablo 3.5: Azat Edilen Kölelerin Fiziksel ve Karakteristik Özellikleri	51
Tablo 3.6: Kelimeler ve Anlamları.....	53

ŞEKİLLER LİSTESİ

1. Şekil 1.1: Kadınlar Pazarı Olarak da Bilinen İstanbul Köle Pazarı..... 18

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
BOA	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Ö.	: Ölümü
Yay.	: Yayınları
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTKB	: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı
Vd.	: Ve diğerleri
Yy.	: Yüzyıl
S.a.v.	: Sallalâhu Aleyhi ve Sellem

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu

Bu çalışma, 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde zimmi tebaa arasındaki köle azadı ve azat şekillerini incelemektedir. Osmanlı Devleti'nde köleliğin genel tarihini ele almakta ziyade, belirli bir dönemde ve özellikle zimmi unsurlar arasındaki köle azadına odaklanmaktadır. Araştırmanın amacı, zimmi unsurların köle azadı şekillerini detaylı analiz ederek dönemin toplumsal etkilerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, arşiv belgeleri ve sicil defterlerindeki mahkeme kayıtları eleştirel bir yaklaşımla incelenmiş ve zimmi unsurların köle azadı hakkında önemli sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilerle kölelerin fiziki ve karakteristik özellikleri hakkında da bilgi derlenmiştir.

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde zimmilerin kendi hukuk sistemleri bulunmasına karşın Osmanlı hukukunu benimseyerek kölelerini azat ettikleri gözlemlenmektedir. Bu durum, zimmilerin Osmanlı hukuk sistemiyle entegrasyonunu ve bu sistem içinde sahip oldukları hakları etkin bir şekilde kullandıklarını göstermektedir. Ayrıca, zimmilerin Batı mantalitesine karşı Osmanlı hukuk sistemini benimsemeleri, onların toplumsal ve hukuki düzenle uyum sağlama çabalarını ortaya koymaktadır. İslam hukuku, köle azadını teşvik eden düzenlemeler içerirken, Osmanlı hukuku da bu düzenlemeleri zimmi-lere uygulama imkânı tanımıştır. Zimmilerin köle azadı süreci, Osmanlı toplumunun çok dinli ve çok kültürlü yapısının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Çalışma, Osmanlı Devleti'nde köleliğin tüm yönlerini kapsamamakta, daha çok 17. yüzyılda Osmanlı'da bulunan zimmi tebaa arasındaki köle azadı ve azat şekillerine odaklanmaktadır. Arşiv belgeleri ve sicil defterlerindeki mahkeme kayıtlarının incelenmesi, belgelerin sınırlı sayıda ve belirli bir döneme ait olması nedeniyle çalışmanın kapsamını daraltmaktadır. Ancak bu sınırlamalar, belirli bir dönemin konularının derinlemesine analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Bu durumu, çalışmada kullanılan belgelerde açıkça sunmaktayız.

Zımmilerin Osmanlı hukukunu benimseyerek kölelerini azat etmeleri, onların toplumsal statülerini ve hukuki haklarını koruma ve geliştirme çabalarını yansıtmaktadır. İslam hukuku ile Osmanlı hukukunun iç içe geçtiği bir sistemde zımmiler, bu hukuki düzenlemeleri benimseyerek kendi dini ve kültürel uygulamalarını korumuşlardır. Aynı zamanda, köle azadının ekonomik ve toplumsal nedenlerle de gerçekleştirildiği, azat edilen kölelerin topluma entegrasyonunun sağlanarak Osmanlı toplumunun sosyal yapısında önemli değişikliklere yol açtığı gözlemlenmiştir. Bu çalışma, zımmilerin köle azadı süreçlerini ve azat edilme yöntemlerini derinlemesine inceleyerek Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü oluşunun yanı sıra, Osmanlı hukuk sistemine zımmilerin uyum sağlayıp benimsemelerine dair önemli çıkarımlar yapmayı hedeflemektedir.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın yöntemi, arşiv belgelerinin dikkatli bir şekilde tetkik edilmesi ve detaylı analizler yapılarak köle azadı konusunda genellemelere ulaşılması üzerine kuruludur. Bu çalışmada kullanılan temel kaynaklar, birincil kaynak hükmündeki arşiv malzemeleridir. Özellikle Sicil Defterleri'nde yer alan mahkeme kayıtları eleştirel bir şekilde incelenmiş ve gayrimüslim zimmi unsurların köle azat etme durumları hakkında önemli sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın yöntemine dair ana unsurlar şu şekildedir:

- 1. Arşiv Belgelerinin İncelenmesi:** Çalışmanın temel kaynakları, birincil kaynak niteliğindeki arşiv belgeleridir. Bu belgeler dikkatli bir şekilde tetkik edilmiştir.
- 2. Mahkeme Kayıtlarının İncelenmesi:** Sicil Defterleri'nde yer alan mahkeme kayıtları eleştirel bir yaklaşımla incelenmiş ve gayrimüslim unsurların köle azat yöntemleri ve şekilleri üzerine önemli sonuçlar çıkarılmıştır.
- 3. Analitik Yaklaşım:** Arşiv kayıtlarındaki bilgilerin analitik bir şekilde değerlendirilmesi ile kölelerin fiziki ve karakteristik özellikleri hakkında bilgiler derlenmiştir.
- 4. Spesifik Dönem ve Topluluk İncelemesi:** Çalışma, genel olarak Osmanlı'daki köleliği anlatmaktan ziyade, 17. yüzyılda Osmanlı gayrimüslim tebaa arasındaki köle azadı ve azat yöntemlerine yoğunlaşmaktadır.

Bu yöntemle, belirli bir dönemin ve topluluğun kölelik uygulamaları detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

1.3. Çalışmanın Önemi

Çalışmanın önemi, Osmanlı Devleti'nde köleliğin ve köle azadının belirli bir dönemde ve belirli bir topluluk içindeki detaylarını ortaya koymasındadır. Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde köleliğin genel bir tarihini anlatmaktan ziyade, 17. yüzyılda Osmanlı gayrimüslim Zimmi tebaa arasındaki köle azadı konusuna odaklanmaktadır. Bu spesifik odaklanma, Osmanlı'daki köleliğin daha dar bir perspektiften anlaşılmasını sağlamaktadır. Çalışmanın önemini vurgulayan ana noktalar şunlardır:

1. **Spesifik Odaklanma:** Çalışma, geniş bir zaman diliminde ve genel bir çerçevede Osmanlı'da köleliği ele almak yerine, belirli bir dönemde gayrimüslim unsurlar arasındaki köle azadı uygulamalarını incelemektedir. Bu sayede, kölelik konusundaki spesifik uygulamalar ve yöntemler hakkında daha detaylı ve derinlemesine bilgi sunulmaktadır.
2. **Arşiv Belgelerinin Kullanımı:** Çalışma, birincil kaynak hükmündeki arşiv belgelerine dayanmaktadır. Sicil Defterlerinde yer alan mahkeme kayıtları gibi birincil kaynaklar, tarihsel olayların ve uygulamaların doğrudan anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.
3. **Gayrimüslim Unsurların İncelenmesi:** Osmanlı Devleti'nde zımmi statüsünde bulunan gayrimüslim unsurların köle azadı uygulamaları ve bu uygulamaların toplumsal etkileri hakkında önemli bilgiler sunulmaktadır. Bu da Osmanlı'daki farklı dini ve etnik grupların kölelik uygulamaları konusundaki farklılıklarını ve benzerliklerini anlamayı sağlamaktadır.
4. **Hukuki ve Sosyal Boyutların Analizi:** Çalışma, köle azadı ve azat yöntemlerinin hukuki ve sosyal boyutlarını inceleyerek, Osmanlı hukuku ve toplum yapısının bu konudaki etkilerini ortaya koymaktadır.
5. **Kölelerin Fiziki ve Karakteristik Özellikleri:** Arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilerle, kölelerin fiziki ve karakteristik özellikleri hakkında bilgi derlenmiş olup, bu da kölelik konusundaki sosyolojik ve demografik analizlere katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde kölelik uygulamaları üzerine yapılmış önceki çalışmaların geniş zaman dilimlerini kapsayan genel yaklaşımlarının aksine, daha dar bir perspektiften, belirli bir dönemi ve topluluğu ele alarak literatüre önemli katkılar sunmaktadır.

1.4. Literatür Özeti

Osmanlı tarih çalışmalarında, 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde zimmi tebaa arasındaki köle azadı ve azat şekillerini incelemeye yönelik pek çok çalışma bulunmamaktadır, ancak bu süreçleri ayrıntılı olarak ele alan incelemeler sınırlıdır. Zimmilerin köle azadı süreçleri ve yapılan uygulama şekilleri üzerine yapılan araştırmalar genellikle arşiv belgeleri ve sicil defterlerindeki mahkeme kayıtlarına dayanmaktadır ve bu konu üzerine çalışma bulunmamaktadır, fakat 17.yüzyıl Osmanlı Devleti zimmilerinde köle azadı üzerine yapılan önemli benzeraraştırmalar ve kaynaklar şunlardır:

Rahmi Deniz Özbay tarafından 2009 yılında kaleme alınan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeginin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi" isimli makale, kölelerin ekonomik hayata nasıl entegre edildiklerini ve mükâtebe yöntemiyle nasıl azat edildiklerini açıklamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda köle emeginin kullanımı ve kölelerin azat edilme süreçlerini detaylandıran bu çalışma, önemli bir kaynaktır.

Ahmed Akgündüz tarafından yazılan İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem adlı eser, İslam hukukunda kölelik ve cariyelik kurumlarının hukuki temellerini ve Osmanlı Devleti'nde bu kurumların nasıl uygulandığını ele almaktadır. 2006 yılında yayımlanan bu eser, kölelerin azat edilme sürecini ve bu sürecin hukuki boyutlarını ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

Bahaeddin Yediyıldız tarafından 1994 yılında kaleme alınan "Osmanlı'da Kölelik ve Kölelerin Azat Edilmesi" başlıklı makale, Osmanlı Devleti'nde kölelik kurumunun işleyişini ve kölelerin azat edilme süreçlerini belgelemektedir. Osmanlı mahkemelerinde görülen özgürlük davalarını ve kölelerin hukuki statülerini ele alan bu çalışma, konuyla ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.

Coşkun Yılmaz tarafından 2007 yılında yayımlanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Cariyelik" başlıklı makale, Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelik ve cariyelik kurumlarının toplumsal ve ekonomik boyutlarını incelemektedir. Bu çalışma, kölelerin

ve cariyelerin azat edilme süreçlerini ve bu süreçlerin toplumsal etkilerini detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Gülnehal Bozkurt tarafından yazılan "Osmanlı Devleti'nde Köle Ticaretinin Önlenmesi İçin Yapılan Çalışmalar" başlıklı makale, Osmanlı Devleti'nde köle ticaretinin önlenmesi amacıyla yapılan hukuki düzenlemeleri ve uygulamaları incelemektedir. 1994 yılında yayımlanan bu çalışma, kölelerin azat edilme süreçlerini ve köle ticaretine karşı alınan önlemleri detaylandırmaktadır.

Mehmet Akif Aydın tarafından yazılan Türk Hukuk Tarihi adlı eser, Osmanlı hukuku ve kölelik kurumunu tarihi bir perspektifle ele almaktadır. 2007 yılında yayımlanan bu eser, kölelerin hukuki statülerini ve azat edilme süreçlerini hukuki belgeler ve mahkeme kayıtları ışığında incelemektedir.

Enver Çakır tarafından kaleme alınan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Azat Uygulamaları adlı eser, Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelik kurumunun işleyişini ve kölelerin azat edilme süreçlerini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. 2012 yılında yayımlanan bu eser, kölelerin hukuki belgelerle kayıt altına alınmasını ve azat edilmelerini belgelemektedir.

Ümit Ekin tarafından hazırlanan "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış" başlıklı yüksek lisans tezi, Bursa şer'iyye sicilleri üzerinden Osmanlı Devleti'nde kölelik ve kölelerin azat edilme süreçlerini incelemektedir. 2005 yılında tamamlanan bu tez, kölelerin hukuki statülerini ve azat edilme davalarını belgelemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÖLELİK KAVRAMININ TARİHSEL BOYUTU VE OS- MANLI'DA ZİMMİ STATÜSÜ

Kölelik, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde ve medeniyetlerinde var olan bir kurumdur. Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelik, İslam hukuku çerçevesinde düzenlenmiş ve kölelerin hakları belirli kurallar ile güvence altına alınmıştır. Zimmiler, Osmanlı'da gayrimüslim tebaa anlamına gelir ve İslam hukuku kapsamında "ehl-i kitap" olarak tanınan Yahudi ve Hristiyanları ifade eder. Zimmiler, Osmanlı'da belirli vergiler ödeyerek can ve mal güvenlikleri sağlanmış, dini ibadetlerini serbestçe yapabilmişlerdir. Zimmilerin köle sahibi olabilme ve kölelerini azat edebilme hakları da vardı. Kölelerin azadı, genellikle köle sahiplerinin vasiyetleri veya özel anlaşmalar yoluyla gerçekleştirilirdi ve bu işlemler şer'iyeye sicillerine kaydedilirdi.

2.1. Kölelik Nedir

Savaşlar, korsanlık vb. yollarla başka ülkelerden zorla getirilip özgürlüğünden mahrum edilen ya da başkasından satın alınarak birinin emri altında bulunan kişilere köle denir.¹ Kısaca Hukuk açısından bir şahıs değil, mal olarak sayılan ve hürriyetinden mahrum bırakılmış olan kimselerdir.² Memluk, esir, bende, kul gibi isimlerle de ifade edilmektedir.³

2.1.1. Tarihsel Boyutu

Tarih boyunca hemen her toplumda kölelik mevcut olmuştur. İlk yazılı kaynaklara bakıldığında köleliğin topluma yerleştiği görülmekte ve kurum olarak nitelendirilmektedir. M.Ö. 1760 tarihinde kaleme alınmış Hammurabi Kanunları'na göre kölelerin firarına yardımda bulunan ya da kaçak köleleri saklayanlar için idam cezası verilmektedir.

¹ Türk Dil Kurumu, "Köle," Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>.

² Bülent Tahiroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik*, 649.

³ Türk Dil Kurumu, "Köle," Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>.

Antik Çağ medeniyetlerinin çoğunluğunda kölelik görülmektedir. Köleler, borçlarını ödememeleri, işlenen suça verilen hüküm yani ceza, savaşta alınan esirler, çocukların bırakılması ya da köle sayılan kişilerin çocukları da köle olarak sayılması ve bunun gibi farklı şekillerde insanlar köleleştirilmişlerdir.⁴ Antik Mısır zamanında köle vardı, bunların yasal hakları olduğu ve maaş aldıkları bilinmektedir. Bununla birlikte ev işlerinde çalışanlar için aynı durum geçerli olmuştur.⁵ Antik Yunan'da kölelik durumu o zamanlarda başka toplumdaki kölelik kadar belirgin bir durumdu. Eski Yunanistan'daki bir kısım yazarlar en bariz olanı ise Aristoteles'tir- köleliği normal görmüşlerdir ve aynı zamanda normal insanlar için ayrılmış olan siyaset dışında birçok etkinlik kölelere serbest bırakılmıştır.⁶ Sümerler'de ise köleler iki bölüme ayrılıyordu. Bir bölümü yabancı ülkelerden getirilen savaş esirleriydi. Diğer bir kısmı da yerli halktan oluşuyordu.⁷ İlk çağlara bakıldığında erkek savaş esirleri öldürülmekteyken daha sonrasında saraylarda diğer işlerde çalıştırılmaya başlanmışlardır. Yerli halktan olan köleler ise ya ceza olarak köle olmuş ya da yokluk nedeniyle satılmış ya da ödenemeyen borca karşılık köle yapılmış olanlardır.⁸

Orta Çağ olarak adlandırılan dönemde Avrupa'da ortaya çıkan iki belirgin insan davranışı, toplum düzenini değiştirerek daha farklı bir toplumsal yapıya yol açmıştır. Bu farklılaşmayı oluşturan, önce Germen saldırıları ardından Müslüman fetihleri olmuştur. İnsan hareketlerinin fazla olduğu bu zamanlarda köleliğe açık bir şekilde tutumun ortaya çıktığı görülmektedir. Savaş köleleri esir yani köle olarak sayılmıştır ve

⁴ Mehmet Âkif Aydın ve Muhammed Hamidullah, "Köle", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/237.

⁵"Mısır'da Kölelerin Yaşamı Düşündüğümüz Kadar Zor Değildi," <https://arkeonews.com/misirda-kolelerin-yasami-dusundugumuz-kadar-zor-degildi/>; Luis Martinez, "Eski Mısır'da köleler var mıydı?,"

⁶ Defne Yılmazcan, "Antik Yunan'da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, (2017), 120; Antik Yunan'da kölelik üzerine detaylı bilgi için, bkz. Ayşe F. Erol, "Arkaik Dönem Atina'sında Kölelik Sistemi", *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1, (2007), 250-260.

⁷ Gülnihal Bozkurt, "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 38, S.1, 3.

⁸ A.g.e., 69-73.

fethedilen milletler tamimiyle “köleler” diye düşünölmüştür. Orta Çağ Avrupası’nda göröldüğü üzere Arap bölgesinde de alt kademe olan köleler bulunmaktaydı. Hristiyan kilisesinde göröldüğü gibi İslâm’ın da sunduğu, tüm insanların yaratıcı önünde eşit sayıldığı, kölelere ait hususlar sorumluluklar ortaya koyulmuştur, fakat köleliğin ortadan kaldırılması ve yok sayılması tamamen sağlayamamıştır. Yeniçağda kölelik ve köle ticareti, Yeni Çağ’da Coğrafi Keşifler ve ardından başlayan sömürgecilik ile oldukça büyük, okyanus aşırı bir sahaya yayıldı. Kölelik ve köle ticareti, Fransız tarihçi Jean-Michel Deveau’nun deyiimiyle “hem evreleri ve boyutları hem de süresi bakımından insanlık tarihinin en büyük trajedilerinden biri” olmuştur.⁹ Bu durum Amerika Birleşik Devletleri’nde ise 1776’da Amerikan ulusunun oluşumundan 1865 yılında değıştirilerek kaldırılana kadar, çokça Afrikalı ve Afroamerikalılardan oluşan taşınır mal statüsünde yasal bir kurumdu. Köle olmuş bir insan yasal olarak bir maldı ve farklı kişisel mallar gibi satın alınır, satılabilir ve devredilebilirdi. Bu yöntem, bir ekonomik sistem olarak devam etmiş ve aynı zamanda kiralama usulünde de uygulanmıştır.¹⁰ Kölelik, köle ticareti toplumların başka bir kesimleri olan, Mezopotamya, Çin, Mısır ve Hint gibi medeniyetlerin çoğunluğunda köleliği toplumun bir gerekçesi olarak kabul etmişlerdi. Dünyanın diğere yerlerinde Güney Amerika uygarlıklarından Aztek, Maya ve İnkalar da kölelerden yoğun şekilde yararlanmışlardı.¹¹

17.yüzyıl genel durumundan bahsedecek olursak Osmanlı İmparatorluğu’nun 17. yüzyılı, genellikle kriz ve değışim yüzyılı olarak değıerlendirilmiştir. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyal ve siyasal yapısında önemli dönüşümler yaşanmıştır. 1603-1703 yılları arasında tahta çıkan dokuz padişahdan beşi tahttan indirilmiş, ikisi öldürölmüş ve bir valide sultan katledilmiştir. Ayrıca, Osmanlı tarihinde katledilen üç

⁹ Defne Yılmazcan, “Antik Yunan’da Kölelik: Atina ve Sparta Örneğı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, (2017), s. 120 Antik Yunan’da kölelik üzerine detaylı bilgi için, bkz. Ayşe F. Erol, “Arkaik Dönem Atina’sında Kölelik Sistemi”, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1, (2007), ss. 249-260.

¹⁰ Detaylı bilgi için, bkz. Nisa Harika Güzel Köşker, “A Quest for Rights: The Abolitionist Movement in the Nineteenth-Century United States of America”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, (2017), 23-44.

¹¹ Defne Yılmazcan, “Antik Yunan’da Kölelik: Atina ve Sparta Örneğı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, (2017), s. 120; Antik Yunan’da kölelik üzerine detaylı bilgi için, bkz. Ayşe F. Erol, “Arkaik Dönem Atina’sında Kölelik Sistemi”, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1, (2007), 249-260.

şeyhülislamın tamamı bu yüzyılda öldürülmüştür. Bu durum, 17. yüzyılın bir kriz yüz-yılı olduğunu açıkça göstermiştir.¹²

Devletin mali yapısında ciddi dengesizlikler yaşanmıştır. Giderlerin artmasına karşın gelirlerde aynı oranda bir artış olmamıştır. Avrupa'da yaşanan “askeri devrim” sonucu, Osmanlı ordusunda da profesyonel piyade birliklerinin (yeniçerilerin) sayısı artırılmış ve bu birliklere yüksek maaşlar ödenmiştir. Ancak, artan maaşlar ve giderler, devlet bütçesinde büyük açıklar yaratmış, bu da yeniçeri isyanlarına yol açmıştır.¹³

İltizam sistemi, mali krizi hafifletmek için yeniden düzenlenmiştir. Askerî zümrenin iltizam sektörüne girmesi, rekabeti azaltmış ve iltizam bedellerinin düşmesine neden olmuştur. Bu da bütçe açıklarını daha da artırmıştır. Tımarlı sipahilerin yerini, çoğunlukla emekli yeniçeriler almış ve bu değişim, kırsal güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir. Celalî isyanları bu dönemde yoğunlaşmış ve Anadolu'da ciddi güvenlik zafiyetleri yaşanmıştır.

17.yüzyıl, aynı zamanda “küçük buzul çağı” olarak adlandırılan bir iklim değişikliği dönemi olmuştur. Bu dönemdeki soğuk ve kurak hava koşulları, tarımsal üretimi olumsuz etkilemiş ve kırsal nüfusun şehir merkezlerine göç etmesine yol açmıştır. Artan şehir nüfusu ve azalan ziraî üretim, ekonomik krizleri derinleştirmiştir.

Coğrafi keşiflerin etkisiyle, 17. yüzyılda Avrupa ekonomisi hızla büyümüş ve Doğu mallarına olan talep artmıştır. Bu dönemde İngiliz ve Hollandalı Doğu Hint Kumpanyaları, Osmanlı ticaret sistemine entegre olmuş ve yeni ticari imtiyazlar almışlardır. Osmanlı Devleti, bu şirketlerle rekabet etmek yerine, onlara vergi indirimleri ve ticaret kolaylıkları sağlayarak ekonomik kazanç elde etmeyi amaçlamıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılı, yüzeysel bir duraklama veya gerileme dönemi olarak değerlendirilmemelidir. Bu yüzyıl, derin sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı dinamik bir dönem olmuştur. İktidar değişiklikleri, mali krizler, iltizam sistemindeki dönüşümler ve uluslararası ticaretin etkileri, bu dönemin belirleyici özellikleri olmuştur. Bu bağlamda, 17. yüzyıl Osmanlı tarihi, kriz ve değişim kavramlarıyla yeniden ele alınmalıdır.¹⁴

¹² Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi II* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022), 43-45.

¹³ Mehmet Genç, a.g.e., 43-45.

¹⁴ A.g.e., 43-45.

2.2. Dinlere Göre Kölelik

2.2.1. İslamiyet'te Kölelik Kurumu

İslam hukukunun esasları Kur'an'a dayanmaktadır. Kur'an, insanları hür ve köle olarak ikiye ayırmıştır.¹⁵ Kur'an'da erkek köleler için "abd" kadınlar için "eme" sözcüğü kullanılmıştır. Fakat İslam dini, hür insanların köleleştirilmesini, özgürlüğünün kısıtlanmasını asla tasvip etmemiştir. Dolayısıyla bu husus Tevhid inancının esaslarına aykırıdır. "*Ashâbım! Hastaları ziyâret edin, açları doyun, elinizin altındaki köleleri salıverin*".¹⁶ Çünkü İslam insanları eşit kabul ediyordu bu nedenle sadece Allah'a kul olmayı tasvip ediyordu. "*Hür bir insanı köle yapıp satan kimsenin, kıyâmette hasmının Allah olduğu*"¹⁷ Hadis-i Şerif'te açıkça vurgulanmıştır. İslâmın, köleliği tümden kaldırmamış olması onu benimsediği manasına gelmemelidir. Çünkü kaldırılması yolunda büyük adımların atılmasını sağlamıştır. İslamiyet'ten önce Arabistan'da kölelik geniş ölçüde yaygındı. Kölelerin içinde bulunduğu koşullar çok kötü durumdaydı. İslamiyet ile kölelik kurumu kabul edilmiş olsa da insani koşullar sağlanmıştır.¹⁸ Hak ve yetkileri kısıtlanırsa da Köleler Allah'ın bir kuludur. Ayet ve hadisi şeriflerde esirlere ve kölelere iyi muamele edilmesi tavsiye edilmiştir: "*Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın*".¹⁹ Ayet-i ke-

¹⁵ *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Meali ve Açıklaması*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010. 2:256.

¹⁶<https://islamiyontem.net/kitaplar/turkce%20tefsir/tefsirkulliyati/002bakara/bakara14/03.htm>Buhârî, Et'ime 1, Cihâd 171, Merdâ 4; Ahmed bin Hanbel, IV/299; Dârimî, Siyer 62).

¹⁷Buhârî, Büyü' 106, İcâre 10, <https://islamiyontem.net/kitaplar/turkce%20tefsir/tefsirkulliyati/002bakara/bakara14/03.htm>.

¹⁸ Bülent Tahiroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik*, 356.

¹⁹ *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Meali ve Açıklaması*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010. Nisa Suresi, 36.Ayet.

rimelerinde bu durum açıkça emredilmektedir. Yine "Mü'min bir abd, hür bir müşrik-ten daha iyidir." ²⁰ Şeklindeki ayet son derece önemlidir. Kısacası Kur'an'da kölelerin azat edilmesi ayet-i kerimelerde teşvik edilmektedir:

*Müminin mümini öldürmesi olacak iş değildir, ancak yanlışlıkla olursa başka. Kim yanlışlıkla bir mümini öldürürse, mümin bir esir (köle) âzâd etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir.*²¹ *Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere de ki: Eğer Allah sizin kalbinizde (iyi niyet ve imandan) hayırlı davranış olduğunu bilirse, sizden alınandan (fidyeden) daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.*²² *Kim bir mü'min köleyi âzâd ederse, Yüce Allah onun huzuruna karşılık âzâd edenin bir uzvunu cehennem ateşinden âzâd eder.*²³ *Hiçbir evlât babanın hakkını ödeyemez. Ancak, onu köle olarak bulup da satın alır ve onu âzâd ederse, o başka.*²⁴ *Mülkiyeti altında bulunan (köle ve cârîye)lere kötü muâmele eden kimse cennete girmeyecektir. Onlara çocuklarınıza verdiğiniz değer gibi değer verin ve yediklerinizden yedin. Onlar namaz kıldığı zaman artık o senin kardeşindir.*²⁵

Kölelik, mutlak bir kader değildi. Kölenin, efendisi tarafından -serbest bırakılması, özgürlüğüne kavuşturulması- bağışlanmasına- azat denir. İtk, kölelikten kurtulmak

²⁰ *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Meali ve Açıklaması.* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010 Bakara 221.

²¹ *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Meali ve Açıklaması.* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010 Nisa 4/92.

²² (8/Enfâl, 70).

²³ Buhârî, Keffârât 6, İtk 1; Müslim, İtk 21-24, hadis no: 1509; Tirmizî, Nüzür 14, 19, hadis no: 1547; Ahmed bin Hanbel, II/420, 422, <https://islamiyontem.net/kitaplar/turkce%20tefsir/tefsirkulliyati/002bakara/bakara14/03.htm>.

²⁴ Müslim, İtk 25, hadis no: 1510; Ebû Dâvud, Edeb 120; Tirmizî, Birr 8; İbn Mâce, Edeb 1, <https://islamiyontem.net/kitaplar/turkce%20tefsir/tefsirkulliyati/002bakara/bakara14/03.htm>.

²⁵ "Kütüb-i Sitte Terc. ve Şerhi," Cilt: 17, hadis no: 1111 -3691- (7098), 477, <https://islamiyontem.net/kitaplar/turkce%20tefsir/tefsirkulliyati/002bakara/bakara14/03.htm>.

özgür olmak manasında kullanılır.²⁶ Serbest bırakılma, değiştirme ya da fidya karşılığında kölelik statüsü ortadan kalkar.²⁷ Karşılıksız sahibi tarafından azat edilmek (ıtk), bir bedel karşılığında azat edilmek (mükatebe), efendinin kendi ölümüyle kölenin azat edilmesini şart koşması (tedbir) ve ümm-i veled (istilad) denilen çocuk sahibi anne cariyelerin azadı ve cu'l yolu ile azat edilme yolları olarak sıralanabilir.²⁸

İslam, köle âzâd edilmesini tavsiye etmiştir. Takvâ sahibi olmayı köle azat etmeyle bağdaştırmış, bunun sonucunda faziletini sevapla mükâfatlandırmıştır. Bazı durumlarda ise, köle âzâdını zorunlu kılmıştır. Köle sahiplerine insanca muâmeleyi şart koşturmuştur. Sınıf farklılığına karşı köleleri hürriyete kavuşturmanın faziletini ayet ve hadislerle irşad etmiştir. Bu durumlar, İslâm'ın ilk yıllarından itibaren köleliğe karşı oluşunun bir göstergesidir. Kur'an, âhirette zor hesabı verip, sırat köprüsünden geçmek gibi zorlukları yeneceklerin durumunu "sarp yolu aşmak" olarak vurgular ve bunun köleyi âzâd etmek sâyesinde mümkün olacağını belirtir. "*Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? Bir boynunu (kölelik zincirinden) çözmek*".²⁹

İslam'da köleliğin hukuki statüsünü şöyle özetlemek mümkündür: Bir Müslümanın yanındaki köle ya da câriye inanç özgürlüğüne sahipti. Efendisi onu, dini değiştirmeye zorlayamaz. Köle efendisinin malıdır. Miras yoluyla intikal eder.³⁰ Efendilerinin izniyle evlenme hakkına sahiplerdi. Hürlere göre köleler, işledikleri had suçlarının cezâsını yarı olarak çeker.³¹ Bir kölenin ölümüne neden olan hür kimse kısas yoluyla öldürülür. Bu durum mezheplere göre değişkenlik göstermektedir. Köle (nâtık) konu-

²⁶ Zeki Duman, "İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı," *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No. 12 (2011): 1-54.

²⁷ Bülent Tahiroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik*, 356.

²⁸ Hüseyin Bayarlan, "Osmanlı Devleti'nde Köleleştirme ve Azat Etme Yöntemleri," *Ulakbilge* 5, No. 10 (2017): 448.

²⁹ Beled 90/11-13.

³⁰ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't Tefasir*, Çev. Nedim Yılmaz, Sadreddin Gümüş, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2021, 2:251.

³¹ Nûr 24/2.

şan da olsa bir mal konumundaydı. Eşya gibi efendisinin emrinde ve sonuçlarına katılmak zorundaydı. Satılabilir, kiralanır yahut rehin edilse de köle ile efendisi arasında yaratılışı yönüyle farklılık yoktu.³²

2.2.2. Yahudilik'te Kölelik

Yahudilikte Rab, intikamcı olarak tasvir edilirken, din milliyetçi bir yapıya sahiptir. Diğer milletlerin Yahudilerin kölesi olduğu düşüncesi mevcuttur ve Rab'bin Yahudileri üstün yarattığına inanılır. Önceki toplumlarda mevcut olan kölelik uygulaması, Yahudilik tarafından da kabul edilmiştir. Tevrat'ta "Köleyi Azad et" diyen tek emir yoktur, bunun tersi olarak köle edinir denilmiştir. Bununla birlikte bir Yahudi başka bir Yahudi'yi köle edinebiliyordu ve yedi yıl hizmet ettikten sonra azad ediliyordu. Yahudilere göre köleler satın alma ya savaş yoluyla veya ödeninceye kadar borç yoluyla alınabiliyordu.³³ Tevrat'ta Kölelik ise şöyledir: Yahudi kölelerin altı yıl hizmet ettikten sonra yedinci yılda serbest bırakılmasını öngörür. Eğer köle evliyse, eşi de serbest bırakılır. Ancak köle, kendi isteğiyle köle olarak kalmayı tercih ederse, efendisi onu kalıcı köle yapabilir.³⁴ Bu bölümde, borçlu bir Yahudi'nin kendisini köle olarak satabileceği, fakat ailesinin mülkiyetinde kalması gerektiği belirtilir. Yahudi köleler, borçlarını ödemek için kendilerini satabilirler, ancak belirli şartlar altında serbest bırakılmaları gerekir.³⁵ Talmutta ise kölelerin hakları ve efendilerinin sorumlulukları konusunda ayrıntılı hükümler vardır. Örneğin, kölelerin kötü muamele görmesi halinde serbest bırakılmaları gerektiği ve Şabat günü çalıştırılmamaları gerektiği gibi kurallar vardır.³⁶ Kölelik türlerine değinilecek olursa, İsraili kölelerin belirli hakları vardır ve

³²Bülent Tahiroğlu, Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik, 659.

³³ Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007).

³⁴ Hamza Üzüm, "Tanah ve Talmud'da Kölelik," *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, S. 12 (Sonbahar 2013): 176-177.

³⁵ Hamza Üzüm, a.g.m., 145.

³⁶ Bülent Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik," *Tarih ve Medeniyet Dergisi* 15, no. 3 (2019): 89-110.

yedi yıl hizmetten sonra serbest bırakılmaları zorunludur.³⁷ Yabancı Köleler, Yahudi olmayan kölelerdir ve hakları daha sınırlıdır. Ancak, kötü muameleye karşı korunmaları yine de gereklidir.³⁸ Sosyal ve ekonomik role bakıldığında köleler, Yahudi toplumunda tarım, inşaat ve ev işleri gibi çeşitli işlerde çalıştırılıyordu. Kölelik, ekonomik olarak zayıf bireylerin hayatta kalmasını ve topluma katkıda bulunmasını sağlıyordu.³⁹

2.2.3. Hristiyanlıkta Kölelik

Hristiyanların rehber edindiği okuyup uyguladığı kitap İncil'dir. Dört İncil'de de savaş esiri ve kölelikle ilgili kural yoktur. İncil, bütün insanlar kardeştir prensibini ele almıştır ve yazmıştır, fakat köleliği yasaklamamıştır. Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlık da köleliği kabul etmiş ve benimsemiştir. Edinilen belge ve incelemelerde de İncil'de köleliği kaldırma hususu yoktur. Hristiyanlık, köleliği benimsemiş ve kabul etmiştir. Bunu kaldırmak içinde bir harekette bulunmamışlardır.⁴⁰

2.3 Osmanlı Devleti'nde Zimmilik Statüsü

İslam hukuku, bir İslam ülkesinde yaşayan bireyleri Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak iki ana gruba ayırır ve gayrimüslimlere iki seçenek sunar: ya ülkeyi terk etmek ya da İslam devleti ile bir koruma anlaşması yaparak belirli şartlar altında ülkede yaşamaya devam etmek. Osmanlı Devleti gibi bir İslam Devleti'nde gayrimüslim halk, İslam hukuku kurallarına uygun olarak yapılan koruma anlaşması sonucu zimmi statüsüne katılabilirdi. Zimmi anlaşmasına katılan gayrimüslimler, zimmi olarak adlandırılırdı.⁴¹ Arapça kökenli bir kelime olan zimmi, "güvence altına alınan, korunan kişi"

³⁷ Hamza Üzüm, a.g.m., 164-175.

³⁸ Hamza Üzüm, a.g.m., 166-175.

³⁹ Canan Kuş, "Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kölelik Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler," *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, S. 1 (2012): 7-14.

⁴⁰ Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik, Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), s. 74.

⁴¹ Abdülkadir Özcan, *Osmanlı Askeri Teşkilatı*, 420.

anlamına gelir ve ahd, aman, zaman, hak gibi anlamlar taşır; erkekler için zimmi, kadınlar için ise zimmiye terimi kullanılırdı. İslam hükümlerine uymayı ve cizye vergisi ödemeyi kabul etmeleri karşılığında, zimmilerin can ve mal güvenlikleri İslam devleti tarafından sağlanırdı. Zimmi statüsüne geçen bir gayrimüslim, İslam devletinin egemenliğini kabul etmekle birlikte, din ve vicdan özgürlüğüne sahip olarak yaşamını sürdürebilirdi. Zimmiler, kamusal alanda İslam hukuku kurallarına tabi olurken, özel yaşamda kendi dini hukuklarına bağlıydılar.⁴²

Osmanlı topraklarında zimmi statüsünde bulunan gayrimüslimler arasında Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler en kalabalık gruplardı ve milliyet ayrımı yapılmaksızın dinlerine göre sınıflandırılmışlardı.⁴³ Bakara (2/256) ve Yunus (10/99) surelerinde yer alan ilahi emirler ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti gereğince, zimmilere verilen din ve vicdan özgürlüğü yalnızca iman ve ibadet serbestisi olarak anlaşılmamış; aynı zamanda, evlenme, boşanma, miras, vasiyet ve her türlü hukuki işlemlerinde kendi şeriatlarına tabi olmaları, sahip oldukları din ve vicdan hürriyetinin bir gereği olarak kabul edilmiştir.⁴⁴

Osmanlı Devleti'nde zimmi statüsüne sahip olanlar genellikle Hristiyanlar ve Yahudilerdi. Bu topluluklar, Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde ikamet eder ve kendi dini liderleri tarafından idare edilirdi. Zimmi olarak nitelendirilen bu gruplar, Müslümanlarla aynı haklara sahip olmasalar da belirli haklar ve korumalar altındaydı.⁴⁵ Bunlar arasında dini özgürlük, kendi dini inançlarını ve ibadetlerini serbestçe yerine getirme, kendi iç işlerini kendi topluluklarına göre düzenleme ve özel yasal düzenlemelerle belirlenen vergi ödeme yükümlülüğü gibi haklar bulunmaktaydı. Osmanlı'nın çok kül-

⁴² Yılmaz Yurtseven, *İslam Hukuku ve Klasik Dönem Osmanlı Uygulamasında Zimmilerin Hukuki Statüsü*,440.

⁴³ Mustafa Fayda, "Zimmî," *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), C. 44: 430.

⁴⁴Gülnehal Bozkurt, *İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüsü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C3/S1-4 (1987),120.

⁴⁵ Mustafa Fayda, "Zimmî," *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44:428-434.

türlü yapısı, zimmi toplulukların uzun süreli bir şekilde devlete entegrasyonunu sağladı. Ancak, zaman zaman bu topluluklar arasında ayrımcılık ve baskılar da yaşanmıştır.⁴⁶

⁴⁶ Belkıs Konan, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumlarına İlişkin Bir Değerlendirme*, 172.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ ZİMMİLERİNDE KÖLE AZADI İLE İLGİLİ DAVALARI

Osmanlı Devleti'nde erkek köleler için "esir, kul, bende, abd, memluk", kadın köleler için ise "cariye, memluke ve odalık" gibi tabirler kullanılmıştır. Belli dönemlerde "memluk" tabiri daha çok beyaz tenli, "abd" ise siyahi, zenci köleleri tanımlamak için kullanılmıştır. Osmanlı'da kelime anlamında esir veya köle arasında keskin bir ayrım söz konusu olmamıştır. Her iki kavram da hürriyetini elinde bulundurmayan şahısları tanımlamak için kullanılmıştır "İlerleyen süreçte kölelik, savaşlarda ele geçirilen insanların esir olarak alınıp satıldığı pazarlarda tasvir edilen bir duruma dönüşmüştür."⁴⁷ Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla kadar Müslüman âleminin en geniş topraklarına sahip bir İslam devleti idi. Osmanlı padişahları örf ve adetlerini İslam hukukuna göre düzenlemeye gayret etmişlerdi. Dolayısıyla, özel ve kamu alanında İslam hukukuna tabi idiler.

17. yüzyıl, Osmanlı'da köleliğin yaygın olduğu bir dönemdir. Zimmiler, ekonomik ve sosyal hayatta aktif rol oynadıkları için köle sahibi olma ve bu köleleri azat etme haklarını sıklıkla kullanmışlardır. Osmanlı mahkeme kayıtları incelendiğinde, zimmilerin köle azadı ile ilgili çok sayıda vakayı ortaya koyduğu görülmüştür. Bu vakalar, zimmilerin kölelerini çeşitli nedenlerle azat ettiklerini göstermektedir.⁴⁸

Bazı zimmiler, dini veya ahlaki saiklerle kölelerini azat ederken, bazıları da ekonomik çıkarlar doğrultusunda bu kararı almışlardır. Kölelerin özgürlüğüne kavuşmaları, onların topluma entegrasyonunu sağlamış ve Osmanlı toplumunun sosyal yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Zimmiler, İslam devleti yönetimi altında yaşayan gayrimüslim tebaa, köle sahibi olma ve kölelerini azat etme haklarına sahipti. Bu bağlamda, zimmilerin kölelerini azat etmeleri hem sosyal hem de dinî bir sorumluluk olarak kabul edilmiştir.⁴⁹

⁴⁷ Aydın ve Hamidullah, "Köle", 237.

⁴⁸ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 95, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

⁴⁹ Bülent Tahiroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik*, 653.

Osmanlı Devleti'nin kölelikle ilgili tavrı, İslam hukukunda köle sahiplerinin kölelere insanca davranma yükümlülüklerine dayanıyordu. Kölelerine kötü muamele yapanlar, onları azat etmeye veya başka birine satmaya zorlanabilirdi.⁵⁰ Osmanlı sultanları, İslam hukukunun kölelere tanıdığı hakların korunması için fermanlar çıkararak kölelere işkence yapılmamasını istediler. Bu tür fiillerin gerçekleşmesi durumunda köle sahipleri ve suçlular cezalandırılacaktı. Ayrıca, darp ve işkence sonucu sakatlanan bir kölenin sahibiyle ilişkisi sona erecek ve köle özgür kabul edilecekti.⁵¹ 1793 yılında, Nemçe (Avusturya) elçisinin Divan-ı Hümayun'a başvurarak Bursa'da "Kayserilioğlu" adıyla bilinen bir kişinin Nemçe esirlerine işkence yaptığını şikâyet etmesi üzerine, Bursa kadısına konuyla ilgili bir ferman gönderildi. Şehrin önde gelen kişileri soruşturularak olayın araştırılması ve merkeze bilgi verilmesi istendi.⁵²

3.1. Osmanlı Devleti'nde Kölelik Hukuku

Kölelik, İslam toplumunda ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde yer bulmuş bir kurumdur, diğer birçok toplumda olduğu gibi. Osmanlı'da kölelik, tabii ki İslam hukukunun çerçevesinde şekillenmiştir. İslam öncesi Arap toplumlarında yaygın olan bu kurumda, köleler insanlarla eşit tutulmamış ve adeta bir mal gibi görülmüşlerdir. Efendilerin kölelerine istedikleri gibi davranmalarına ve hatta onları öldürmelerine izin verilmiştir. İslam, köleliği tamamen ortadan kaldırmamış, ancak belirli şartlara bağlamıştır. Kölelerin haklarını iyileştirmeyi ve köleliğin aşamalı olarak sona ermesine zemin hazırlayan bir düzen oluşturmayı hedeflemiştir.⁵³ İslam, toplumda yaygın olan kölelik kurumunu tamamen ortadan kaldırmak yerine belirli şartlara bağlamış, kölelerin haklarını iyileştirerek ve kademeli olarak köleliğin sona ermesini sağlamak amacıyla bir düzen oluşturmayı gaye edinmiştir. Bu hedefe ulaşmak için İslam, kölelik

⁵⁰Fahri Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988, 164; Fendoğlu, a.g.e., 250; Toledano, a.g.e., 5.

⁵¹ Abdullah Saydam, "Esir Pazarında Yasak Ticaret", Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyet, Derya Kitabevi, Trabzon 1998, 1

⁵² Saydam, a.g.e., 6.

⁵³Yasemin Kurtoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Erme Yolu Olarak Tedbir," *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S.2, (2021): 241.

kurumunu kökten etkileyecek değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler en çok köleliğin ortaya çıkış nedenleri ve sona erme yöntemleri üzerinde etkili olmuştur.⁵⁴

3.1.1. Kölelik Sebepleri

Cahiliye dönemi Arap toplumunda köleliğin nedenlerinin oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Bu sebepler arasında, kişinin ödeyemediği borçlarını karşılamak için kendisini veya çocuklarını köle olarak satması, işlediği ağır bir suç sonucunda ceza olarak köle statüsüne düşmesi ve korsanlık faaliyetleri nedeniyle köleleştirilmesi sayılabilir. Kölelik durumuna düşmenin bu kadar çeşitli yolu olması, toplumda köleliğin yaygınlaşmasına neden olmuştur. İslam, bu çeşitli kölelik sebeplerini büyük ölçüde sınırlamış ve sadece iki durumu kabul etmiştir: Köle anneden doğma ve savaşta esir düşme. Bu şekilde İslam, toplumda kölelik sebeplerini azaltarak köle sayısının giderek azalması hedefine ulaşmak için önemli bir adım atmıştır.⁵⁵

Şekil 3.1: Kadınlar Pazarı Olarak da Bilinen İstanbul Köle Pazarı.

Kaynak: Haremde Türk Hanımı ve Köle, 2017.

⁵⁴ Yasemin Kurtoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Erme Yolu Olarak Tedbir," *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S.2, (2021): 243.

⁵⁵ Yasemin Kurtoğlu, a.g.e., 245.

3.1.2 Cinsiyete Göre Kölelik Hukuku

Kölelik hukuku, tarih boyunca cinsiyet temelli farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar, erkek ve kadın kölelerin yaşam koşulları, hakları ve sosyal statüsü açısından ortaya çıkmıştır. Farklı bir söylem ile Köle, keyfi, totaliter ve baskıcı bir otorite ya da şahsın boyunduruğu altındaki erkek anlamına gelir.⁵⁶ Erkek köleler genellikle tarım, inşaat, askeri hizmet veya hizmetkârlık gibi ağır işlerde kullanılmışlardır. Sahiplerinin emirlerine itaat etmekle yükümlü olmalarının yanı sıra, bazı durumlarda uzmanlık gerektiren alanlarda da hizmet verebilirlerdi. Kadın köleler ise genellikle ev hizmetçisi olarak kullanılmışlardır. Ev işleri, çocuk bakımı, giyim ve temizlik gibi iç mekân işlerini yapmak onların temel göreviydi. Kadın köleler, erkek kölelere kıyasla fiziksel istismar ve cinsel kötüye kullanıma daha fazla maruz kalma riski taşımaktaydı. Hukuki açıdan, kölelik hukuku genellikle erkek köleler üzerinde yoğunlaşmıştır, çünkü erkek kölelerin sosyal ve ekonomik yapıdaki rolleri daha belirgindir. Ancak, kadın kölelerin hakları ve yaşam koşulları da bazı toplumlarda hukuki düzenlemelerle belirlenmiştir.⁵⁷

3.1.2.1. İslamiyet'te Kadın Kölelerin Hakları

İslam'da köleliğin varlığına dair hükümler, Kuran'da ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadislerinde belirtilmiştir. İslam, köleliğin kademeli olarak kaldırılması ve kölelere insanca davranılması yönünde ilke ve öğretiler sunmuştur. Kadın kölelere verilen haklar da bu çerçevede değerlendirilir. İslam'da kölelerin insan olduğu ve onlara insanca davranılması gerektiği vurgulanmıştır. İslam hukukunda kölelerin bazı temel hakları şunlardır:

İyi Muamele: İslam, kölelerin iyi muamele görmesi gerektiğini belirtir. Kuran'da, kölelerin beslenme, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği ifade edilir.

⁵⁶ M. Zeki Duman, *İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2011, Cilt: 29 Sayı: 1, 5.

⁵⁷ İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler" (Sofya: 1550-1684), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 201, 205-206.

Eğitim ve Özgürlük İçin Fırsat: İslam'da kölelerin eğitim alma hakkı vardır. Bir köle, efendisinden veya sahibinden izin alarak kendi özgürlüğünü kazanabilir. Ayrıca, bir köle özgürlüğüne kavuştuktan sonra topluma entegre olabilmesi için desteklenmelidir.

İman Hakları: İslam, kölelerin Müslüman olma hakkına sahip olduğunu vurgular. Bir köle, Müslüman olabilir ve İslam'ın ibadetlerini yerine getirebilir.

İslam hukukunda, cariye ile efendisi arasında evlilik olmadan cinsel ilişki kurulabilirdi; bu durum kadın köle sahipleri için geçerli değildi. Efendi, cariyesiyle cinsel ilişkiye girdiğinde hukuki sonuçlar doğardı. Eğer cariye efendisinden hamile kalır veya çocuk doğurursa, "müdebber" kabul edilirdi. Ümm-i veled olan cariye, efendisi hayat-tayken köle olarak kalmaya devam eder, ancak efendisi öldüğünde özgürlüğüne kavuşurdu.⁵⁸

Rodosçuk sicillerinde ümm-i veled ile ilgili iki belge tespit edilmiştir. İlk belgede, Fatma binti Hasan adlı bir kadın, ölen oğlunun ümm-i veledi olan Saliha binti Abdullah'a bazı ev eşyalarını hibe ettiğini bildirmek üzere mahkemeye başvurmuştur. İkinci belgede ise, Belkıs binti Abdülvehhab adlı cariyenin ümm-i veled olduğunu ispatlamak için açtığı dava yer almaktadır. Belkıs binti Abdullah, mahkemede eski efendisinin ümm-i veledi olduğunu beyan etmiş, ancak mirasçılar onu köle olarak kullanmak istemiştir. Belkıs, iki tanık getirerek iddiasını kanıtlamış ve özgürlüğüne kavuşmuştur.⁵⁹

3.1.2.2 İslamiyet'te Erkek Köle Hakları

İslam hukukunda, erkek kölelerin hakları belirli prensiplere dayanmaktadır. Erkek kölelerin hakları, kadın kölelerin haklarına benzer şekilde değerlendirilmiş ve korunmuştur. Kölelerin insan olduğu ve insani muamele görmesi gerektiği vurgulanmıştır. Erkek kölelerin temel hakları arasında şunlar bulunmaktadır:

⁵⁸ Ümit Ekin, "7. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 29, S. 47 (2010): 33.

⁵⁹ A.g.e.,33.

İyi Muamele: İslam, kölelere iyi muamele gösterilmesini ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasını emretmiştir. Bu, beslenme, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçların yanı sıra insani davranışlarla da ilgilidir.

Eğitim ve Özgürlük İçin Fırsat: İslam, kölelerin eğitim alma hakkını ve özgürlük için fırsatları desteklemiştir. Bir köle, efendisinden veya sahibinden izin alarak kendi özgürlüğünü kazanabilir.

İman Hakları: İslam, kölelerin dinlerini özgürce seçme ve yaşama hakkına saygı duymuştur. Bir köle Müslüman olabilir ve İslam'ın ibadetlerini yerine getirebilir.

Adalet Erişim: İslam hukukunda, kölelerin adalet erişimi ve haklarının korunması önemlidir. Bir köle haksızlığa uğradığında veya mağdur olduğunda, adaletin sağlanması için gerekli adımlar atılmalıdır.⁶⁰

Kısacası Hz. Muhammed'in (s.a.v) uygulamaları ve hadislerinde de kölelere insanca davranılması, özgürlüklerinin desteklenmesi ve haklarının korunması yönünde talimatlar bulunmaktadır. Bu çerçevede, İslam'ın erkek kölelere de insanlık onuru ve hakları tanıdığı söylenebilir.⁶¹

3.2. Zımmilerde Azad Edilme Yöntemleri

İslam hukukunda kölelik, kölelerin haklarının korunması ve azat edilmeleri teşvik edilerek düzenlenmiştir. Zımmiler, kölelerine adil davranmak, iyi muamele etmek ve azat sürecinde herhangi bir haksızlığa neden olmamakla yükümlüydüler. Kölelerin azat edilmesi,⁶² çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilirdi.⁶³

3.2.1. Gönüllü Azad Etme (Itk)

⁶⁰A.g.e., 26, 248.

⁶¹ Buhârî, İmân 22, Itk 15; Müslim, Eymân 40. Ayrıca bkz. Buhârî, Edeb 44; Ebû Dâvûd, Edeb 124; Tirmizî, Birr 29; İbni Mâce, Edeb 10.

⁶² Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653), Cilt: 49.

⁶³ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ, 1300-1600* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 150.

Köleliği sona erdirmenin en doğal yöntemi, sahibinin kölesini kendi iradesiyle özgürlüğüne kavuşturmasıdır. Bu kavram, fıkıh literatüründe genellikle "itk" terimiyle ifade edilir. Bu bağlamda, efendi, herhangi bir karşılık beklemeden ve tek taraflı bir irade beyanıyla kölesini serbest bırakmaktadır. İslam kaynaklarında, gönüllü serbest bırakma sıklıkla teşvik edilmiştir. Gönüllü serbest bırakma, tek taraflı bir irade beyanıyla gerçekleştirildiği için kölenin onayına veya ek bir işleme ihtiyaç duyulmaz. Ancak uygulamada, kölenin serbest bırakıldığının kanıtlanabilmesi amacıyla bu işlemin iki tanık huzurunda gerçekleştirilmesi ve hatta mahkeme önünde kadı kararıyla tescil edilmesi yaygın bir uygulamadır. Kölelerin hangi yaşta serbest bırakılacaklarına dair herhangi bir sınırlama bulunmamakla birlikte, genellikle genç yaşta ve kendi hayatlarını sürdürebilecek durumda iken serbest bırakıldıkları kaynaklarda belirtilmektedir.⁶⁴ Bu olaya ilişkin Şer'iyye Sicilleri'nden kaynak alınan belgeler:

Yani b. Devari'nin kölesini azat ettiği;

Uncu taifesinden Yani b. Devari adlı zimmi, kadı huzurunda kendisine köle olduğunu itiraf eden, açık alınlı, ela gözlü, uzun boylu, yüzünün sol tarafında yara izi olan Rus asıllı Vasil b. Yovan adlı kölesi huzurunda ikrar edip, kölem mezkûr Vasil'i karşılıksız ve aniden özgür bıraktım ve azat ettim. Bugünden itibaren mezkûr Vasil diğer asli hürler gibi hür olup, üzerinde velayet hakkından başka bir hakkım kalmadı dediğinde, talep üzerine bu ikrar yazıldı.⁶⁵

Azat edilip ellerinde ıtknameleri olan ve Rusya'ya dönmek isteyenlere yol boyunca zorluk çıkarılmaması için hazırlanan künye defteri;

Rus taifesinden olup Memalik-i mahrusa'da bir süredir hür olan ve şimdi çeşitli yollarla azat edilip ellerine ıtknameleri verilen Hristiyan uyruklu erkek ve kadın kişiler, saadet merkezi İstanbul'dan deniz yoluyla Moskova'ya gitmek istediklerinden, Moskova sınırına vardıklarında yol üzerinde bulunan konaklama yerleri, geçiş noktaları ve limanlarda valiler ve görevlilerin geçişlerine engel olmaması için bir hüküm talep ettiklerini belirten Moskova Kapıkethudası kullarının dilekçesi üzerine, her birinin elinde bulunan ıtknameler gözden geçirilmiş ve kimlerin azat edildiği, isimleri ve ikamet ettikleri yerler belirtilerek deftere kaydedilmiş ve bildirilmiştir. Bu doğrultuda

⁶⁴ 1 Numaralı Sicil, C.49, Belge No: 20, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

⁶⁵ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

saadet makamından bir ferman çıkarılmış ve her biri şer'i meclise getirilip ellerindeki itaknameler gözden geçirilmiş, deftere kaydedilmiştir.

Hicri 1144 yılı Muharrem ayının başında.

Orta boylu, açık alınlı, ela gözlü, Moskova asıllı Mülâyim binti Gavril adlı Hristiyan kadını, sahibi Hacı Hızır Kapudan, 1041 yılı Muharrem ayının ikinci günü tarihli Kasım Paşa naibi Mehmed Efendi'nin imzasıyla elinde hücceti (belgesi) vardır ve azat edilmiştir.⁶⁶

Orta boylu, açık alınlı, ela gözlü, Moskova asıllı Anasta binti Mihal adlı Hristiyan kadını, Tophane'de Kalafatçıbaşı mahallesinde ikamet eden Giovanni v. Petro adlı sahibi, 1143 yılı Zilhicce ayının on üçüncü günü tarihli Tophane naibi Feyzullah Efendi'nin imzasıyla azat edilmiştir ve elinde hücceti vardır.⁶⁷

Metnin ana konusu, azat edilmiş kişilerin ellerinde azat edildiklerini gösteren itaknameleriyle Rusya'ya dönmek istediklerinde karşılaşılabilecekleri zorlukları önlemek amacıyla hazırlanan künye defteridir. Metinde, azat edilen kişilerin kimlik bilgileri, azat edilme tarihleri ve bu kişilerin ellerindeki belgeler ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Örnek olarak, metinde yer alan bazı kayıtlar şöyledir:

1. Praska bt. Yuvan: Uzun boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova kökenli. Azat eden: Hadice bt. Abdullah. Tarih: Hicri 1144.
2. Mülâyim bt. Gavril: Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova kökenli. Azat eden: el-Hâc Hızır Kapudan. Tarih: Hicri 1141.
3. Anasta bt. Mihal: Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova kökenli. Azat eden: Covanni v Petro. Tarih: Hicri 1143.

Bu örneklerde görüldüğü gibi, her bir kişinin fiziksel özellikleri, kökeni, azat eden kişinin adı ve azat edilme tarihi gibi detaylar kaydedilmiştir. Bu bilgiler, bu kişilerin seyahatleri sırasında kimliklerini doğrulamak ve karşılaşılabilecekleri bürokratik engelleri aşmalarına yardımcı olmak amacıyla kullanılmıştır.⁶⁸

⁶⁶ Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731).

⁶⁷ Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731).

⁶⁸ Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731).

3.2.2. Kitabet Yoluyla Azatlık (Mükâtebe)

Kölelerin özgürlüğe kavuşturulmasının bir başka yöntemi de kitabet anlaşması yapmaktır. Kur'an'da da bu anlaşmaya yer verilmiş ve uygulanması tavsiye edilmiştir. Kitabet anlaşması, kölelerin belirli bir bedel karşılığında özgürlüklerini kazanmak amacıyla efendileriyle yaptıkları sözleşme olarak tanımlanabilir. Bu tanım doğrultusunda, köle ile efendisi arasında kölenin özgürlüğe kavuşması üzerine bir sözleşme yapılmaktadır. Söz konusu sözleşme, köle ile efendinin karşılıklı irade beyanlarıyla kurulur. Köle, belirli bir yükümlülüğü yerine getirmeyi; efendi ise bu yükümlülük karşılığında kölesini serbest bırakmayı taahhüt eder. Kölenin üstlendiği yükümlülük, belirli bir işi yerine getirme, belirli bir miktar bedel ödeme veya belirli bir süre boyunca çalışma şeklinde olabilir. Kölenin üstlendiği yükümlülük olarak belirli bir bedel kararlaştırılması halinde, bu bedelin peşin veya taksitle ödenebileceği kabul edilmektedir.⁶⁹

Bu olaya ilişkin Şeriyeye Sicilleri'nden kaynak alınan belgeler;

Kemol b. Mosi'nin cariyesini kitabet yoluyla azat ettiği,Havâss-ı aliyye kazâsı muzâfâtından Hasköy kasabasında el-Hâc Şaban mahallesinde ikamet eden Kemol b. Mosi adlı Yahudi, şeriat meclisinde kendisine köle olduğunu kabul eden orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü, Rus asıllı Mezelto binti Betrak adlı cariyesi huzurunda ikrar ve beyan ederek, kitabet (kölenin özgürlüğüne kavuşması için belli bir süre çalışması) yoluyla yedi yıl boyunca kendisine sadakatle hizmet etmesi şartıyla azat etmeye karar verdiğini ve yedi yılın sonunda malından azat olup diğer asli hürler gibi hür olacağını belirttiğinde, Mezelto da bu kitabet şartlarını kabul etti ve bu anlaşma talep üzerine yazıya geçirildi.⁷⁰

Bu belge, Osmanlı Devleti'nde Hasköy Mahkemesi'nde gerçekleştirilen bir kitabet işlemini belgelemektedir. Kemol b. Mosi adlı bir Yahudi, Mezelto binti Betrak adlı Rus asıllı cariyesini kitabet yoluyla azat etmeye karar vermiştir. Kitabet, kölenin belli bir

⁶⁹ İstanbul Mahkemesi 191 numaralı sicil, Cilt:4, İstanbul, Kültür AŞ. Yayınları, Hüküm No.149, 167.

⁷⁰ Hasköy Mahkemesi, 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670), Cilt: 52, s. 165, hüküm no: 255.

süre (bu durumda yedi yıl) efendisine hizmet ederek özgürlüğüne kavuşmasını sağlayan bir uygulamadır. Mezelto, yedi yıl boyunca sadakatle hizmet ettikten sonra özgürlüğüne kavuşacak ve diğer hür insanlar gibi hür olacaktır. Bu anlaşma şeriat meclisinde tanıklar huzurunda yapılmış ve resmi olarak kaydedilmiştir.

Belge, Osmanlı döneminde kölelikten azat edilme süreçlerinin nasıl işlediğine dair önemli bilgiler sunmaktadır.⁷¹

Hayim b. Yuda'nın Rus asıllı câriyesi Canpâre'yle azatlık sözleşmesi (mükâtebe) yaptığı, Havâss-ı Aliyye kazâsına tâbi Hasköy kasabasının Kiremitçi Ahmed Çelebi mahallesinde yaşayan Hayim b. Yuda adlı Yahudi tarafından vekil olan Abdülbaki Efendi b. Ahmed ve Süleyman Çelebi b. Ramazan şahitlikleriyle şer'an vekâleti sabit olan Receb Beşe b. Nasuh, şeriat meclisinde, müvekkili Hayim'in kölesi olan orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı Canpâre binti Yuvan'ın huzurunda, vekâleten ikrar ve beyan ederek, müvekkili Hayim'in Canpâre'yi Hicri 1090 yılı Muharrem ayının başından itibaren sekiz yıl boyunca sadakatle hizmet etmesi şartıyla kitabet yoluyla azat edeceğini belirtmiştir. Canpâre de bu şartları kabul ederek sadakatle hizmet etmeyi taahhüt etmiştir. Bu anlaşma şeriat tarafından tasdik edildikten sonra talep üzerine yazıya geçirilmiştir. Bu karar, Hicri 1090 yılı Cumâdelâhire ayının yirmi altıncı günü yazılmıştır.

Bu belge, Hasköy Mahkemesi'nde Hayim b. Yuda adlı Yahudi'nin, Rus asıllı Canpâre binti Yuvan adlı cariyesi ile mükâtebe (azatlık sözleşmesi) yaparak, belirli bir süre hizmet etmesi karşılığında özgürlüğünü kazanmasını sağlayan bir anlaşma yaptığını belgelemektedir. Canpâre, sekiz yıl boyunca sadakatle hizmet ettikten sonra özgürlüğüne kavuşacaktır. Bu anlaşma şeriat meclisinde onaylanmış ve resmileştirilmiştir.⁷²

3.2.3 Şartlı Olarak Azatlık (Kefaret)

İslam hukukunda kefare, "dinin belirli yasaklarını ihlal eden kişinin hem ceza hem de Allah'ın bağışlamasını dilemek amacıyla yükümlü tutulduğu köle azat etme, oruç tutma, fakirleri doyurma ve giydirme gibi mali veya bedeni nitelikteki ibadetlerin genel adı" olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, İslam dininin uygun bulmadığı belirli

⁷¹ A.g.e., 165.

⁷²15 Numaralı Sicil, C. 34, Belge No: 389.

davranışlarda bulunan bireylerin, bu ihlalleri telafi etmek amacıyla yerine getirmesi gereken eylemlerden biri de köle azadıdır. Bu tür davranışlar arasında hataen adam öldürme, yemin bozma ve zihar (karısını evlenilmesi yasak bir kadına benzetme) bulunmaktadır.⁷³

Kur'an'a göre, hataen adam öldürme durumunda kişinin kefareti, öncelikli olarak Müslüman bir köleyi özgür bırakmaktır. Benzer şekilde, bilerek verdiği yemini tutmayan kişinin kefareti, on fakiri doyurmak, onları giydirmek veya bir köleyi serbest bırakmaktır. Birey, bu seçenekler arasından dilediğini tercih etme özgürlüğüne sahip olsa da köle azadının diğer kefaret türlerine nazaran daha üstün olduğu ve bu nedenle öncelikli olarak tercih edilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Ayrıca, "kocanın, karısını veya onun bedeninin bir kısmını, evlenmesi dinen yasak olan bir kadına benzetmesi" olarak tanımlanan zihar durumunda, erkeğin karısına geri dönmek istemesi halinde, öncelikle bir köleyi azat etmesi gerektiği Kur'an'da açıkça belirtilmiştir.⁷⁴

Yaşuva b. Metatye'nin Rus asıllı Leska binti Sahon adlı câriyesini sözleşmeyle azat ettiği, Havâss-ı Aliyye kazâsı müzâfâtından Hasköy kasabasının Pîrî Paşa mahallesinde Kirüz cemâatinden Yaşuva b. Metatye adlı Yahudi, şeriat meclisinde kendisine köle olduğunu kabul eden, uzun boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, sağ elinin bir parmağı eğri, Rus asıllı Leska binti Sahon adlı cariyesi huzurunda ikrar ve itiraf ederek, yukarıda belirtilen özelliklere sahip Leska'yı sekiz yıl boyunca kendisine sadakatle hizmet etmesi şartıyla kitabet yoluyla azat edeceğini beyan etmiştir. Bu süre sonunda, Leska diğer asli hürler gibi hür olacaktır. Bu anlaşma şeriat tarafından tasdik edildikten sonra talep üzerine yazıya geçirilmiştir. Bu karar, Hicri 1085 yılı Zilkade ayının yirmi doku-zuncu günü yazılmıştır.

Bu belge, Hasköy Mahkemesi'nde Yaşuva b. Metatye adlı Yahudi'nin, Rus asıllı Leska binti Sahon adlı cariyesini kitabet yoluyla azat ettiğini belgelemektedir. Kitabet, kölenin belirli bir süre hizmet ederek özgürlüğünü kazanmasını sağlayan bir uygulamadır.

⁷³ Yasemin Kurtoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Erme Yolu Olarak Tedbir," *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 2021/2 (2021): 241–276.

⁷⁴ Yasemin Kurtoğlu, s.254.

Bu durumda, Leska sekiz yıl boyunca sadakatle hizmet ettikten sonra özgürlüğüne kavuşacaktır. Belge, bu anlaşmanın şeriat meclisinde onaylandığını ve resmileştirildiğini göstermektedir.⁷⁵

3.2.4.Vasiyet Yoluyla Azat Etme

Osmanlı Devleti'nde kölelerin özgürlüğe kavuşması çeşitli hukuki yollarla mümkündü. Bunlardan biri de vasiyet yoluyla azat etmedir. Bu yöntem, köle sahibinin ölümünden önce kölesinin özgürlüğünü sağlamaya yönelik bir beyandır ve şer'i mahkemeler nezdinde geçerliliği olan resmi olup sistem sırasıyla şöyle çalışmıştır;

Vasiyetin Hazırlanması: Köle sahibi, hayatta ya da ölüm döşeğindeyken kölesini azat etmek istediğini yazılı olarak ifade ettiği takdirde bir beyanda bulunmasıyla, oluşturulan vasiyeti, şer'i mahkemelerce geçerli kabul edilir.

Şahitlerin İfadesi: Vasiyetin geçerli olması için güvenilir şahitlerin huzurunda yapılır. Şahitler, beyanı doğrular ve mahkemede tanıklık ederler.

Vasiyetin Tasdiki: Mahkeme, şahitlerin ifadelerini değerlendirir ve vasiyeti onaylar.

Kölenin Azat Edilmesi: Mahkeme, şahitlerin ifadelerine dayanarak kölenin azat edilmesine karar verir ve bu karar resmi kayıtlara geçer.

Sonuç olarak Vasiyet yoluyla köle azat etme, Osmanlı hukuk sisteminde önemli bir yöntemdi. Bu süreç, köle sahibinin iradesini ve kölenin özgürlüğünü hukuki olarak güvence altına alıyordu. Şer'i mahkemelerde tasdik edilen bu işlemler, kölelik kurumunun işleyişini anlamak açısından önemliydi.⁷⁶

Eyüb Mahkemesi Örneği;

Eyüb Mahkemesi'nin 74 numaralı sicilinde yer alan ve Hicri 1072-1073 / Miladi 1661-1662 yıllarına tarihlenen Belgeye göre, Midilli adasında yaşayan ve ölüm döşeğinde olan bir Nasrâni, kölesi İstefani'yi azat etmeye karar verir. İstefani, açık kaşlı, şehlâ ve gök gözlü olarak tanımlanır. Nasrâni, aynı zamanda Yorgaki'yi vasiyetinin yerine getirilmesi ve oğlunun işlerinin düzenlenmesi için vasi tayin eder.

⁷⁵ 15 Numaralı Sicil, C. 34, Belge No: 389,

⁷⁶ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 92, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

Mahkemede, Gül Camii mahallesinden çeşitli şahıslar şahitlik yapar. Şahitlerin ifadeleri şer'î olarak kabul edilir ve tasdik edilir. Bu süreç sonunda mahkeme, kölenin azat edilmesine hükmeder. Hüküm, 6 Zilka'de 1072 tarihinde kaydedilir.

Bu belge, Osmanlı hukuk sisteminde köle azat etme sürecinin nasıl işlediğini ve bu süreçte şahitlerin rolünü göstermesi açısından önemli bir kaynaktır. Belge, Osmanlı döneminde kölelik ve azat etme süreçlerini anlamak için değerli bilgiler sunar.⁷⁷

Bu olaya ilişkin Şer'iyye Sicilleri'nden kaynak alınan belgeler;

Rus asıllı kölenin vasiyet yoluyla azat edildiği, işbu sahih ve şer'î bir hüccettir. İstanbul'un Gül Camii mahallesinde yaşayan Cafer b. Hayreddin ve Ahmed b. Abdullah adlı kişiler ile yine aynı mahallede ikamet eden Pandeli b. Yorgi, Dimitri b. Nikola, İstefani b. Petro, İspandoni b. Apostol ve Mano b. İstavroz adlı zimmiler, şer'î meclis ve dini mahfilde hazır bulunarak, aşağıda adı geçen şahsın huzurunda, bu kitabın taşıyıcısı Yorgaki b. Andriye ve Niko'nun şer'î davalarında, doğru bir şekilde tanıklık ettiler ki; mahallede yerleşik iken, kısa süre önce vefat eden Hristiyan kişi, ölüm hastalığına yakalanıp başını ölüm yastığına koyduğunda, köle olduğunu kabul eden ve şu anda ölen kişinin oğlunun hizmetinde bulunan, Akdeniz'deki Midilli adasında yaşayan, açık kaşlı, şehla, gök gözlü Rus asıllı İstefani adlı kölesini azat etmiş ve Yorgaki'yi vasiyetinin yerine getirilmesi ve adada yaşayan küçük oğlunun işlerinin düzenlenmesi, durumlarının kontrol edilmesi ve mallarının korunması için vasî tayin etmişti. Ölen kişi vasiyeti üzerine vefat etti. Tanıklıkları, şer'î düzenlemelere ve şer'î değerlendirmelere göre kabul ve muteber oldu. Yorgaki, vasiyeti kabul edip gerekli hizmeti yerine getirmeyi taahhüt etti. Sonra hâkim, kölenin ölen kişinin malının üçte birinden azat edilmesine hükmetti. Bu karar Zilkade ayının altıncı günü Hicri 1072 yılında yazıldı.

Bu belge, Eyüb Mahkemesi'nde, Rus asıllı bir kölenin, efendisi tarafından vasiyet yoluyla azat edilmesini belgelemektedir. Belgeye göre, Gül Camii mahallesinde ikamet eden ve kısa süre önce ölen bir Hristiyan, ölüm döşeginde kölesi İstefani'yi azat etmiş ve Yorgaki'yi vasiyetinin yerine getirilmesi için vasî tayin etmiştir. Tanıklar bu durumu doğrulamış ve şer'î mahkemede kabul edilmiştir. Hâkim, kölenin ölen kişinin

⁷⁷ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 92, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

malının üçte birinden azat edilmesine karar vermiştir. Bu belge, kölenin azat edilmesi sürecinin yasal olarak belgelendiğini ve vasiyetin yerine getirildiğini göstermektedir.⁷⁸

İkinci belge, Macar asıllı Mihayil b. Nikola'nın vasiyet yoluyla azat edilmiş olduğu:

İşbu râfi'ü'l-kitâb orta boylu, açık kır yağız, Macar asıllı Mihayil b. Nikola adlı kimse, şeriat meclisinde, Galata'da Cami-i Kebir mahallesi sakinlerinden olup kısa süre önce vefat eden Süleyman Bey b. Mehmed'in varisi olan eşi Havva binti Yusuf adına ve mallarının üçte biri beytülmale ait olduğu için vekili İbrahim Bey b. Mustafa ve Galata beytülmal emini Fazlı Ağa huzurunda iddiasını dile getirmiştir. Mihayil, Süleyman Bey'in sağlığında kendisini mutlak tedbir yoluyla azat ettiğini ve Süleyman Bey'in vefatından sonra mallarının üçte birinin kendi değeriyle orantılı olduğunu beyan etmiştir. İddiasını doğrulamak üzere tanıklar getirilmiş, Hızır Efendi b. Receb ve Hızır b. Hasan, Süleyman Bey'in huzurlarında Mihayil'i azat ettiğini ve Süleyman Bey'in vefatından sonra Mihayil'in azat edildiğini tanıklık etmişlerdir. Tanıklıkları şer'î düzenlemelere uygun olarak kabul edilmiştir. Hâkim, Mihayil'in azat edilmesine karar vermiştir. Bu karar Hicri 1052 yılı Rebî'ülâhîr ayının üçüncü günü yazılmıştır.

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Macar asıllı Mihayil b. Nikola'nın, efendisi Süleyman Bey tarafından vasiyet yoluyla azat edildiğini belgelemektedir. Süleyman Bey'in vefatından önce Mihayil'i mutlak tedbir yoluyla azat ettiği ve vefatından sonra mallarının üçte birinin Mihayil'in özgürlüğünü sağlamak için kullanıldığı belirtilmiştir. Tanıkların huzurunda yapılan bu işlem, şeriat düzenlemelerine uygun olarak onaylanmış ve Mihayil'in azat edilmesine karar verilmiştir.⁷⁹

3.2.5. Yaşlılık Nedeniyle Köle Azat Etme

Osmanlı Devleti'nde kölelerin azat edilmesi, zimmiler tarafından çeşitli sebeplerle gerçekleştirilmiştir. Bu sebeplerden biri de kölenin yaşlılığıdır. Yaşlılık nedeniyle köle azat etme, kölenin çalışma gücünü kaybetmesi ve sahibinin köleyi serbest bırakma isteğiyle gerçekleşmiştir.⁸⁰ Köle sahibi, kölesini yaşlılık nedeniyle azat etmek istediğini

⁷⁸ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 92, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

⁷⁹ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 191, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)

⁸⁰ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı'da Harem/İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2000, 145.

ifade etmiş ve bu niyetini güvenilir şahitler huzurunda beyan etmiştir⁸¹. Şahitler, bu beyanı doğrulamak için mahkemede tanıklık etmişlerdir. Şer'i mahkeme, şahitlerin ifadelerini değerlendirerek kölenin azat edilmesini onaylamıştır. Onaylanan karar resmi kayıtlara geçirilmiş ve köleye özgürlüğünü belgeleyen resmi bir azat etme belgesi verilmiştir.⁸²

Yaşlılık nedeniyle köle azat etme, Osmanlı toplumunda insani duyguları ve sosyal sorumluluk bilincini yansıtan bir uygulama olarak kabul edilmiştir. Bu süreç, zimmiler arasında da yaygın olup, kölelerin yaşamlarının son dönemlerinde özgürlüklerine kavuşmalarını sağlamıştır. Mahkemelerin bu sürece dahil olması, azat işleminin hukuki bir çerçevede gerçekleşmesini güvence altına almıştır.⁸³ Bu olaya ilişkin Şeriyye Sicilleri'nden kaynak alınan belgeler ise şunlardır:

Yuvan Elyo adlı esirin hizmeti ve yaşlılığı sebebiyle azat edildiği; Sebeb-i tahrîr-i kitâb-ı şer'î budur ki Mîrî esirlerden işbu hâmil-i hâze'l-kitâb orta boylu, buğday tenli, ela gözlü, açık kaşlı, sol kulağı üstünde hafif yara izi olan Yuvan Elyo nâm esir otuz yıl mikdârı Rodos kadirgalarında kürek çekip mîrîye büyük bir sadakatle hizmet etmiş olup şu anda yaşlı ve zayıf bir durumda olduğundan, eski kanun gereği geri kalan mîrî esirler arasında vardiyalı olarak tayin edilmesi gerekli ve mühim olduğunda, sadakat ve doğrulukla hizmet etmek için Hicri 994 yılı Cemâdelâhire ayının başından itibaren üç yıl hizmetini tamamladıktan sonra azat edilip eline özgürlük belgesi (ıtâknâme) verilecektir. Şu anda Tersâne-i âmire'de Ahmed Çavuş b. Mehmed ve Tersâne-i âmire kethüdâsı Handan Ağa tarafından şeriat meclisinde hazır bulunarak, yukarıda bahsedilen esirin elinde bulunan temessük (belge) ibraz edilmiştir. Bu belge fiilen incelenip kethüdânın mührüyle mühürlenmiş ve kitabın tarihiyle onaylanmıştır. Gerçekleşen olaylar yazıya geçirilip düzenlenmiştir. Bu, Ramazan ayının başlarında Hicri 999 yılında gerçekleşmiştir.⁸⁴

⁸¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, 2003, 189-190.

⁸² 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 315, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

⁸³ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 315, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

⁸⁴ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 315, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Yuvan Elyo adlı bir esirin, otuz yıl boyunca Rodos kadirgalarında kürek çekip devlete büyük bir sadakatle hizmet ettikten sonra, yaşlılık ve zayıflık durumuna gelmesi sebebiyle azat edilmesini belgelemektedir. Esir, belirtilen hizmet süresini tamamladıktan sonra, kanun gereği geri kalan esirler arasında vardiyalı olarak tayin edilmiş ve üç yıl daha hizmet etmiştir. Bu hizmet süresinin sonunda, Yuvan Elyo'ya özgürlük belgesi (itâknâme) verilmiştir. Belge, şeriat meclisinde, Tersâne-i âmire'deki yetkililer tarafından incelenmiş ve onaylanmıştır.⁸⁵

3.2.6. Kölenin Hizmetini Tamamlayıp Azat Edilmesi

Osmanlı Devleti'nde kölelerin belirli bir hizmet süresini tamamladıktan sonra azat edilmesi yaygın bir uygulama olmuştur⁸⁶. Galata Mahkemesi'ne ait bir belge, bu uygulamanın bir örneğini sunmaktadır. Belgeye göre, Cevan v. Bayes adlı esir, uzun boylu, sarışın, açık kaşlı ve elâ gözlü olarak tanımlanmıştır. Françeş adlı bir kâfir tarafından esir alınmış ve bu ana kadar tersâne-i âmire'de istikâmetle hizmet etmiştir.² Hicri ihdâ ve elf yılı Receb ayının on beşinde dört yıl hizmet etmesi şartıyla serbest bırakılmasına karar verilmiştir. Köle sahibi, kölesinin belirli bir süre hizmet etmesini şart koşmuş ve bu sürenin sonunda azat edileceğini ifade etmiştir. Bu niyet, güvenilir şahitler huzurunda beyan edilmiştir. Şahitler, beyanı doğrulamak için mahkemede tanıklık etmişlerdir. Şer'i mahkeme, şahitlerin ifadelerini değerlendirerek hizmet süresini tamamlayan kölenin azat edilmesini onaylamıştır. Onaylanan karar resmi kayıtlara geçirilmiş ve köleye özgürlüğünü belgeleyen bir itâknâme verilmiştir. Bu belge, kölenin artık hür bir birey olduğunu ve tüm haklara sahip olduğunu göstermektedir. Bu uygulama, kölelerin belirli bir süre hizmet ettikten sonra özgürlüğe kavuşmalarını sağlamış ve sürecin hukuki bir çerçevede gerçekleşmesini güvence altına almıştır.⁸⁷

⁸⁵ 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 265, (H. 1073-1074/M. 1663-1664).

⁸⁶ Ahmet Gündüz, *Osmanlı Hukukunda Kölelik*, 55.

⁸⁷ Galata Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599), Cilt: 35: 399.

Bu olaya ilişkin Şeriyye Sicilleri'nden kaynak alınan belgeler;

Cevan b. Bayes adlı esirin hizmetini tamamlayıp azat edildiğine,

Bâ'is-i tahrîr-i hurûf budur ki Mîrî esîrlerden uzun boylu, sarışın, açık kaşlı, ela gözlü, bu evsafı vasıflandırılan Cevan b. Bayes adlı kafir, eski zamanlardan beri esir olup bu ana kadar tersane-i amire'de sadakatle hizmet ettiği için, 1001 yılı Receb ayının on beşinde dört yıla va'de verildi. Allah'ın yardımı ve inayetiyle, belirlenen dört yılı tamamlayarak hizmetini eda ettikten sonra azat edilip itâknâme verilmesi için bu tezkire yazılarak eline verildi ki gerektiğinde ihtiyacı olduğunda bu belgeyi delil olarak gösterebilsin. (Tarihi: Hicri 1001 yılı Receb ayı). el-Mahtûm bi hatemi Sinan Paşa eş-şehîr bi Cağalîzâde Kurd Reis b. Abdullah talebiyle kayd olundu bi-Sûreti tersâne-i âmire.⁸⁸

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Cevan b. Bayes adlı bir esirin, belirli bir süre hizmet ettikten sonra azat edilmesini belgelemektedir. Cevan b. Bayes, uzun boylu, sarışın, açık kaşlı, ela gözlü bir kişi olarak tanımlanmış ve eski zamanlardan beri esir olduğu belirtilmiştir. Tersane-i amire'de dört yıl boyunca sadakatle hizmet ettiği için azat edilmesine karar verilmiştir. Bu hizmet süresi tamamlandıktan sonra kendisine özgürlüğünü belirten bir belge (itâknâme) verilmiştir. Belge, Cevan b. Bayes'in gerektiğinde bu belgeyi kullanarak özgürlüğünü kanıtlayabilmesi için düzenlenmiştir. Belge, Sinan Paşa eş-şehîr bi Cağalîzâde Kurd Reis b. Abdullah'ın talebiyle kayıt altına alınmıştır.⁸⁹

Tablo 3.1: Sicil kayıtlarından alınan bilgilere göre Zımmilerdeki Köle azadının yıllara göre dağılımı.

⁸⁸ Galata Mahkemesi, 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599), Cilt 35: s. 399, hüküm no: 533.

⁸⁹ Cevan b. Bayes adlı esirin hizmetini tamamlayıp azat edildiği," Galata Mahkemesi, 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599), Cilt 35, s. 399, hüküm no: 533.

Yıl	Sicil Defteri No	Hüküm No	Sayfa No	Dava Konusu
1652-1653	1	20	61	Rus asıllı Vasil Yovan'ın azat edilmesi
1652-1653	1	27	66	Rus asıllı Yuvan Bahto'nun tedbiren azat edilmesi
1652-1653	1	191	162	Rus asıllı Zanvile bt. İstefan'ın azat edilmesi
1652-1653	1	283	213	Rus asıllı Maria'nın azat edilmesi
1652-1653	1	315	232	Leh asıllı Yahuda Abraham'ın azat edilmesi
1731	151	433	354	Rus asıllı Nasrani kölelerin azat edilmesi
1651-1652	63	89	104	Yahudi Ribonye bt. Zenit'in azat edilmesi
1651-1652	63	306	241	Gürcü asıllı Anasta bt. Manol'un azat edilmesi
1619-1620	19	28	80	Rus asıllı Erine bt. Sava'nın azat edilmesi

1637-1638	37	465	365	Rus asıllı Katerina bt. Yuvan'ın azat edilmesi
1661-1662	74	306	299	Rus asıllı kölenin vasiyet yoluyla azat edilmesi
1670-1671	82	112	109	Rus asıllı Anderiye v. Fellek'in azat edilmesi
1679-1680	90	442	376	Rus asıllı Eline bt. Yuvan'ın azat edilmesi
1573-1591	15	484	315	Rus asıllı Marko bt. Kosta'nın azat edilmesi
1573-1591	15	485	315	Rus asıllı Yakalina v. Yavlo'nun azat edilmesi
1596-1599	20	486	375	Malfarto bt. Yorgi'nin azat edilmesi
1613-1615	37	205	184	Mariya bt. Agameson'un azat edilmesi
1663	90	421	331	İstecka bt. Yuvan'ın azat edilmesi
1615-1670	3	142	108	Alman asıllı Katerina'nın mükatebe yoluyla azadı
1615-1670	3	157	114	Macar asıllı Katerina bt.

				Anton'un azat edilmesi
1615-1670	3	188	129	Gürcü asıllı Dâye Murnic bt. Toskaya'nın azadı
1615-1670	3	235	152	Hanna bt. Hırsakula'nın kitabet yoluyla azadı
1615-1670	3	255	165	Mezelto bt. Betrak'ın kitabet yoluyla azadı
1612-1643	5	38	82	Rus asıllı Anna bt. Martık'ın azat edilmesi
1612-1643	5	70	100	Moraviyetü'l-asl Nâce bt. Yogi'nin azat edilmesi
1612-1643	5	74	103	Rus asıllı Roçoka bt. Ebderiye'nin azat edilmesi
1612-1643	5	81	107	Otine adlı câriyenin azat edilmesi

Bu tablo, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kölelik sisteminin ve köle azatının hukuki ve toplumsal boyutlarını anlamak için önemli bir kaynaktır. Zımmilerde köle azadı, Osmanlı'nın çok kültürlü yapısının bir yansıması olarak, farklı etnik kökenlerden gelen

insanların çeşitli yollarla özgürlüğüne kavuşmasını sağlamıştır. Bu süreçlerin titizlikle belgelenmiş olması, Osmanlı hukuk sisteminin ne kadar düzenli olduğunu ve kölelik kurumunun işleyişine dair önemli bilgiler sunmaktadır.⁹⁰

3.3. Zımmilerde Azat Davalarında Hukuki Roller ve Prosedürler

Osmanlı dönemi köle azat etme işlemlerinde yer alan genel hukuki roller ve prosedürleri tanımlanmıştır. Bu roller ve prosedürler, köle sahibi, köle/cariye, vekil ve şahitler gibi temel unsurları içerir. Ayrıca, kölenin azat edilmesi, ikrar ve itiraf ve şahitlik gibi hukuki süreçler de çalıştırılmıştır.

3.3.1. Hukuki Roller

3.3.1.1 Azat Davalarında Köle Sahibi/ Sahib-i Rikk

Kölesi veya cariyesi üzerinde mülkiyet hakkı bulunan kişiler, köle sahibi olarak, kölesi üzerinde tam tasarruf yetkisine sahiptir. Köle sahibinin, kölesine özgürlüğünü verme veya köle olarak tutmaya devam etme yetkisi vardır.⁹¹

*"Rus asıllı kölenin vasiyet yoluyla âzat edildiği"*⁹²

3.3.1.2. Azat Davalarında Köle/Cariye: Abd / Cariye

Bu terim belgelerde Hür olmayan, sahibinin mülkiyetinde olan kişiler. Erkek köleler "abd" veya "kul", kadın köleler ise "cariye" olarak adlandırılır. Köleler, sahibine hizmet etmek ve onun emirlerine uymak zorundadırlar.⁹³

⁹⁰ 17. yüzyıla ait Kadı sicillerinden aldığımız ve tezde kullanılan belgelerden oluşturulmuştur.

⁹¹Mehmet Akif Aydın ve Muhammed Hamidullah, "Köle," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26 (2002): 246-248.

⁹² 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 265, (H. 1073-1074/M. 1663-1664).

⁹³Mehmet Akif Aydın ve Muhammed Hamidullah, "Köle," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26 (2002): 247-248.

Bu terim, temel olarak güneşin hareketine ve denizdeki baskın seyir özelliklerine atfen gemilere ad olarak verilmiştir. Hizmetlerindeki hız ve çeviklik nedeniyle genç kızlar ve yeni evlenmiş kadınlar için de kullanılmıştır. Ayrıca, efendilerinin emir ve hizmetleri doğrultusunda hareket eden özgürlüğü ellerinden alınmış kadınları tanımlamak için yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Terimin çoğulu "cevari"dir.⁹⁴ "*Mosi v. Yasef adlı yahudinin Rus asıllı cariyesini mükâtebe yoluyla azat ettiği*"⁹⁵

3.3.1.3. Azat Davalarında Vekil/ Vekîl

Bir kişinin adına hukuki işlemleri yürütme yetkisi verilen kişi. Vekil, temsil ettiği kişi adına hukuki sözleşmeler yapabilir, davalara katılabilir ve gerekli işlemleri gerçekleştirebilir.⁹⁶ "...*Salamon v. Yakob tarafından husûs-ı âtiye vekîl olup Dimitri v. Denardo ve Pendari v. Mihâl nâm zimmîler şehâdetleriyle vekâleti sâbite*"...⁹⁷

3.4 Prosedürler

3.4.1 Azat Davalarında Şahitler: Şuhûd

Bir olay veya işlemin doğruluğunu veya gerçekleştiğini beyan eden ve bunu resmi olarak belgelerle destekleyen kişiler. Şahitlik, mahkemelerde ve resmi işlemlerde önemli bir delil olarak kabul edilir.⁹⁸ "*Şuhûdü'l-hâl: Hüseyin Beşe b. Hasan çukadâr, Pîrî Beşe b. Hüseyin, Mehmed Çelebi b. Hüseyin. Mehmed ve gayruhum mine'l-huzzâr.*"⁹⁹

⁹⁴ Zeki Duman, "İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı," *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No. 12 (2011): 5.

⁹⁵ EK3.

⁹⁶ Bekir Topaloğlu, "Vekîl," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 43 (2013): 9-10.

⁹⁷ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 20, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

⁹⁸ Salahattin Polat, "Şâhid," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38 (2010): 273.

⁹⁹ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 315, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

3.4.2. Azat Davalarında İkrar ve İtiraf/ İkrar ve İtirâf

Bir kişinin, kendisine isnat edilen bir durumu veya suçu kabul etmesi. Hukuki işlemlerde önemli bir delil olarak kabul edilir ve şahitlerin huzurunda yapılması gereklidir.¹⁰⁰ "*Mosi v. Yasef... kitâbete kestiğini ve meblağ-ı merkûmu mezbûrenin elinden tâm ve kâmil olarak ahz ü kabz ettiğini ikrâr ve i'tirâf etti*"¹⁰¹

3.4.3. Azat Davalarında Azat Etme/ Âzâd Etme / İtâk

Bir kölenin özgürlüğüne kavuşturulması işlemi. Azat etme işlemi, köle sahibinin kölesini özgür bıraktığını beyan etmesiyle gerçekleşir ve genellikle şahitler huzurunda yapılır.¹⁰²

*Uncu Kara Mihal'in kölesini tedbiren azat ettiği... memlûküm mevsûf-ı mezbûru bilâ-ibâk ve lâ-hiyâne hizmet etmek üzere mevtimden kırk gün mukaddem âzâd olmak üzere tedbîr-i mukayyed ile tedbîr eyledim*¹⁰³ *âcil mâlımdan âzâd ve mülkümden ihrâc edip tahrîr ve i'tâk eyledim*¹⁰⁴

Tanımlamalara örnek sunulan belgeler;

1. Belge: *Yani v. Devari'nin kölesini azat ettiği*

- Mahkeme: Ahi Çelebi Mahkemesi
- Tarihler: H. 1063-1064 / M. 1652-1653
- Hukuki Roller:
- Köle Sahibi (Yani v. Devari): Kölesini (Vasil v. Yovan) azat eden kişi.
- Köle (Vasil v. Yovan): Azat edilen kişi.

¹⁰⁰Ferhat Koca, "İkrâr," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 22 (2000): 38-40.

¹⁰¹ 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 265, (H. 1073-1074/M. 1663-1664).

¹⁰² Mehmet Şeker, "Köle," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, s. 492-493.

¹⁰³ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 315, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁰⁴ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 283, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

- Şahitler: Ahmed Beşe Abdullah, Ali Beşe b. Abdullah, Receb Beşe b. Abdullah, Mustafa Beşe b. Mehmed, Mehmed b. Ebûbekir, Mehmed Çelebi b. Mahmud, Mehmed b. Ali.
- Prosedürler:
- Azat Etme: Kölenin, sahibinin talebi üzerine özgürlüğüne kavuşturulması.
- İkrar ve İtiraf: Köle sahibinin, kölesini azat ettiğine dair beyanı.
- Şahitlik: Olayın ve azat işleminin şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi ve kaydedilmesi.¹⁰⁵

2.Belge: *Kara Mihal'in kölesini tedbiren azat ettiği*

- Mahkeme: Ahi Çelebi Mahkemesi
- Tarihler: H. 1063-1064 / M. 1652-1653
- Hukuki Roller:
- Köle Sahibi (Kara Mihal v. Hristo): Kölesini (Yuvan v. Bahto) azat eden kişi.
- Köle (Yuvan v. Bahto): Azat edilen kişi.
- Şahitler: Ali Beşe b. Abdullah, Receb Beşe b. Abdullah, Ahmed Beşe b. Abdullah, Ali Beşe b. Seydî, Mehmed Çelebi b. Mahmud, Mustafa b. Mehmed, Mehmed b. Mustafa ve diğerleri.
- Prosedürler:
- Tedbiren Azat Etme: Kölenin belirli şartlarla ve belirli bir süre sonunda azat edilmesi.
- İkrar ve İtiraf: Köle sahibinin, kölesini azat edeceğine dair beyanı.
- Şahitlik: Olayın ve azat işleminin şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi ve kaydedilmesi.¹⁰⁶

3.Belge: *Salamon v. Yakob'un cariyesini azat ettiği*

- Mahkeme: Ahi Çelebi Mahkemesi

¹⁰⁵ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 27, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁰⁶ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 20, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

- Tarihler: H. 1063-1064 / M. 1652-1653
- Hukuki Roller:
- Köle Sahibi (Salamon v. Yakob): Cariyesini (Zanvile bt. İstefan) azat eden kişi.
- Cariyeye Vekil Olan (Moruhoy v. Sim): Salamon'un vekili.
- Cariyenin Kendisi (Zanvile bt. İstefan): Azat edilen kişi.
- Şahitler: Hüseyin Beşe b. Hasan, Pîrî Beşe b. Hüseyin, Mehmed Çelebi b. Hüseyin, İbrahim Çelebi b. Davud, Ali Bey b. Mehmed ve diğerleri.
- Prosedürler:
- Azat Etme: Cariyenin, sahibinin talebi üzerine özgürlüğüne kavuşturulması.
- İkrar ve İtiraf: Cariyenin azat edildiğine dair vekilin ve sahibinin beyanı.
- Şahitlik: Olayın ve azat işleminin şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi ve kaydedilmesi¹⁰⁷

3.5. Zımmi Davalarında Geçen Azat ile İlgili İbareler

Osmanlı Devleti'nde kölelerin azat edilmesi, kölenin hukuki statüsünün değiştirilerek özgürlüğe kavuşturulması sürecini ifade eder. Aynı zamanda zımmi davalarında da bu durum geçerli olmuştur. Bu süreç, Zımmi davalarında çeşitli hukuki terimlerle belgelenmiştir ve kölenin tamamen özgürlüğe kavuşmasını ve mülkiyet bağlarının sona ermesini sağlar.¹⁰⁸ Azat ile ilgili kullanılan ibareler, kölenin özgür bırakılma şeklini, koşullarını ve sonuçlarını detaylandırır.¹⁰⁹ Kölelerin azat edilmesi işlemi genellikle kölenin sahibi tarafından yapılır ve resmî belgelerle kayıt altına alınır. Bu belgeler, kölenin statüsünü, haklarını ve özgürlüğe kavuşma sürecini hukuki olarak güvence altına alır. Azat edilen köleler, özgür bireyler olarak topluma katılır ve diğer özgür bireyler gibi

¹⁰⁷ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 191, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 110-112.

¹⁰⁹ Hacer Kılıcı, *Osmanlı Toplumunda Kölelik ve Cariyelik* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002), 45-48.

haklara sahip olur.¹¹⁰ Azat ibareleri, Osmanlı hukuk sisteminde kölelikten kurtulmanın çeşitli yollarını ve koşullarını ortaya koyar. Her bir ibare, kölenin hangi koşullarda ve nasıl özgürlüğe kavuştuğunu belirterek, bu sürecin belgelenmesini sağlar.¹¹¹ Bu ibareler, kölelerin hukuki statülerinin değiştirilmesi ve özgür bireyler olarak topluma kazandırılmaları açısından büyük önem taşır.¹¹²

Tablo 3.2: Azat ile İlgili İbareler ve Anlamları

Belge No	İbare	Anlam	Örnek Dava
1	âzâd ve i'tâk eyledim	Azat ettim ve kölelikten kurtardım	Yani v. Devari'nin kölesini azat ettiği
2	âzâd olmak üzere tedbîr-i mukayyed ile tedbîr eyledim	Azat edilmek üzere şartlı olarak serbest bıraktım	Uncu Kara Mihal'in kölesini tedbiren azat ettiği
3	âzâd ve i'tâk ve kayd-ı rıkdan ıtlâk eyledi	Azat etti, kölelikten kurtardı ve kölelik kaydından serbest bıraktı	Salamon v. Yakob'un cariyesini azat ettiği
4	âzâd ve mülkünden ihrâc eyledim	Azat ettim ve mülkünden çıkardım	Abraham v. Salamon'un cariyesini azat ettiği
5	âzad ve yedlerine ıtâknâmeleri verilip	Azat edilip ellerine azatnameleri verilerek	Rusya'ya dönmek isteyenlerin azat edilmesi
7	âzâd olup sâir harâir-i asliyyât gibi hürre olsun	Azat olup diğer özgür kadınlar gibi hür olsun	Portakal cemaatinden Yahudi Abba v. İsak'ın cariyesi Ribonye bt. Zenit'i azat ettiği
8	âzâd ve tahrîr ettiğini	Azat ettiğini ve serbest bıraktığını	Bafo v. Menahim adlı Yahudi'nin cariyesini azat ettiği
10	âzâd ve tahrîr etti	Azat etti ve serbest bıraktı	Kıziki bt. Yasef'in Rus asıllı cârîyesini azat ettiği

¹¹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Kölelik* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1994), 23-25.

¹¹¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009), 67-70.

¹¹² Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı İktisadi Sistemi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2005), 102-105.

11	âzâd ve tahrîr	Azat ve serbest bırakma	Rus asıllı kölenin vasiyet yoluyla azat edildiği
12	âzâd ve mülküm-den ihrâc ve i'tâk ve tahrîr eyledim	Azat ettim, mülküm-den çıkardım, kölelikten kurtardım ve serbest bıraktım	Rus asıllı Anderiye v. Felek isimli bir kölenin azadı
13	âzâd ve kayd-ı rıkkıyyetden itlâk eyledim	Azat ettim ve kölelik kaydından serbest bıraktım	Andon v. Dimitri'nin Rus cariyesi Eline'yi azat etmesi
18	âzâd ve zümre-i harâir-i asliyyâta ilhâk ve idrâc eyledim	Azat ettim ve özgür kadınlar zümresine dahil ettim	Dimitri v. Nikola cariyesi İstecka bt. Yuvan'ı azat ettiği
19	âzâd olup sâir ahrâr-ı Müslimîn gibi olsun	Azat olup diğer Müslüman özgürler gibi olsun	David v. Yasef'in cariyesi Alman asıllı Katerina ile mükatebe sözleşmesi yapması
20	âzâd ve tahrîr-i sahîhayn-i şer'iyeyn ile âzad ettiler	Azat ve iki yasal belge ile serbest bıraktılar	Yahudi Kemal'in kızları Ester Dimanti ve Amadi'nin Macar asıllı cariyeleri Katerina bt. Anton'u azat ettikleri
21	âzâd ve zümre-i harâir-i asliyâta ilhâk ve idrâc eyledim	Azat ettim ve özgür kadınlar zümresine dahil ettim	Avraham v. Vaka'ın Gürcü asıllı cariyesini azat ettiği

Bu tablo (Tablo 3.2.), Zımmi davalarında geçen köle azadı ile ilgili kullanılan çeşitli ibareleri ve bunların anlamlarını açıklamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda köle azadı, belirli hukuki terimlerle ifade edilen ve şeriat mahkemelerinde belgelenen önemli bir işlemdir. Bu tabloda, kölelerin azat edilmesi sırasında kullanılan ifadeler ve bu ifadelerin hukuki sonuçları detaylandırılmaktadır. Her bir ifade, bir köle sahibinin kölesini özgürlüğe kavuşturma niyetini ve yöntemini belirten özel bir anlam taşımaktadır.¹¹³

¹¹³ 17.yüzyıla ait Kadı sicillerinden aldığımız ve tezde kullanılan belgelerden oluşturulmuştur.

3.5.1. Zimmilerde Azat Edilen Kölelerin Etnik Kökenleri

Kölelerin hür olması durumu İslam hukukunda genel olarak *itk* deyiimiyle tanımlanmıştır. Köle sahibi tarafından verilen bu belgeye de *itkname* denilmiştir. Yani, itknamele kölelerin hür olduğunu tasdik eden beraat türünden belgelerdir. Köleler ile ilgili mahkeme kayıtlarına bakıldığında köle sahibinin mensup olduğu millete, cemaate ve azat edilen kölelerin mensup olduğu etnik unsurlara dair detaylı bilgiler mevcuttur. Kayıtlarda yer alan bilgilerden hareketle Osmanlı Devleti'nde azat edilen kölelerin çok farklı etnik kökenlere sahip olduğu söylenebilir. Başta Rus Macar, Fransız, Alman Gürcü, Ermeni Yunan Boşnak ve Leh asıllı olmak üzere toplam on farklı etnik kökene mensup köle ve cariye bulunmuştur. 17. yüzyıla ait Kadı Sicilleri'nden birkaç örnek verilmesi, azat edilen kölelerin ne kadar farklı etnik kökenlere mensup olduklarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. 1 numaralı sicil defterinde yer alan belgeye göre, “*uncu taifesinden Yanni, birçok şahit huzurunda Rus asıllı Vasil Yovan isimli köleyi azat ettiğini mahkeme önünde kölenin yüzüne karşı itiraf etmiş ve kölenin üzerinde hiçbir hakkının olmadığını belirtmiştir.*”¹¹⁴

Diğer bir belgede Rus asıllı bir kölenin azat edilmesinden bahsediliyordu. Uncu taifesinden Kara Mihail Hristo isimli şahıs, Rus asıllı kölesi Yuhan Bahto'yu ölümünden kırk gün öncesinden itibaren azatlı olarak sayılmasını vasiyet etmiştir. Tedbrien yapılan bu azat işlemine göre köle, vefat eden sahibinin mülkünden hak iddia edememiş olacaktı.¹¹⁵

Diğer bir mahkeme kaydına göre, Portugal cemaatinden Yahudi asıllı Salamon Yakob, Yahudi asıllı Moruhoy Sim isimli bir Yahudiye vekalet vererek “*Moskoviyetü'l-asl olan Zanvile bt. İsteğan nâm câriye-i memlûke'sini*” azat ettiğini bildirmiştir. Salamon Zanvile'nin diğer bütün hürler gibi özgür olduğunu ve “*kölesinin üzerinde hakk-ı velâdan gayrı hakkı kalmadığını*” belirtmiştir. Belgede geçen Moskova asıllı tabirinden buradaki kölenin de Rus uyruklu olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶ Mahkeme kayıtlarında yer alan 283 numaralı farklı bir belgede, Abraham Salamon isimli Yahudi'nin

¹¹⁴ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 20, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹¹⁵ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 27, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹¹⁶ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 191, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

Vasil kızı Maria isimli Rus köleyi karşılıksız azat ettiği yer almaktadır. Abraham, Maria'nın, "*ba'de'l-yevm sair harâir gibi hürre olduğunu*" şahitler huzurunda onaylıyordu.¹¹⁷

Rus asıllı kölelerden başka, azat edilen farklı etnik uyruklu köleler de mevcuttur. Örneğin, Yahudi taifesinden Manol Yako, mahkemede huzurunda Leh asıllı Yahuda Abraham isimli erkek kölesini karşılıksız azat ettiğini ikrar etmiştir. Mahkeme, Yahuda'nın artık diğer hür erkekler gibi özgür olduğunu tasdik etmiştir.¹¹⁸ Başka bir belgede, uncu taifesinden Todori Mihal isimli zimminin, Leh asıllı Pavli Kızı Marina isimli "*memlûke câriyesini, lâ li garazin acil ve lâ li ivazın acil malımdan azad ve mülkümünden ihrac ve silk-i harair-i asliyyata ilhak ve idrac eylediği*" bilgisi yer almaktadır.¹¹⁹ Aynı şekilde, Bafo v. Menahim isimli bir Yahudi, Gürcü uruklu Manol Kızı Anasta isimli cariyeye kölesini "*li-ivazın âcil ve-lâ li-garazin âcil*" azat etmiştir. Bafo, mahkemede şahitler huzurunda kölesinin diğer insanlar gibi özgür olduğunu kabul etmiştir.¹²⁰ Diğer bir belgede, Kaplan Kızı Panye isimli zimminin, Gürcü cariyesi Simon Kızı Fatini'yi azat ettiği bilgisi yer almaktadır. Panye, mahkemede şahitler huzurunda, "*cariye-i mevsufe-i mezkure sair harair-i asliyyat gibi hürre olup üzerinde veladan gayrı hakkının*" olmadığını ikrar etmiştir.¹²¹ Diğer bir belgede ise, esir olarak Tersâne-i Amire'de üç yıl çalıştırılması zorunlu olan Fransız asıllı Françesko Gaspari Takarfer isimli gayrimüslim'in, cezası bittikten sonra kendisine azatlık beraatının verilmesi mahkemece kararlaştırılmıştır.¹²² Yine bir Fransız uyruklu kölenin azat edilmesine dair kaleme alınan mahkeme kararına göre, Fransız asıllı İstefani Habuni isimli esir-köle, Tersâne-i Amire'de beş yıl zorunlu hizmetinin ardından azat edilmiştir.¹²³

¹¹⁷ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 283, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹¹⁸ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 315, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹¹⁹ 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 265, (H. 1073-1074/M. 1663-1664).

¹²⁰ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 306, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹²¹ 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 559, (H. 1073-1074/M. 1663-1664).

¹²² 15 Numaralı Sicil, C. 34, Belge No: 389, (H. 981- 1000 / M. 1573-1591).

¹²³ 20 Numaralı Sicil, C. 35, Belge No: 204, (H. 1005-1007 / M. 1596-1599).

Yine bir mahkeme kaydına göre, David Yasef isimli Yahudi, Katerina isimli Alman uyruklu cariye-kölesini beş yıllık hizmetten sonra azat etmiştir. Mahkeme, Katerina'nın diğer hür Müslümanlar gibi öğür olduğuna karar vermiştir.¹²⁴ Ayrıca, beş numaralı sicil defterinde yer alan bilgiye göre, Yahudi kökenli Baba Abraham, Mora asıllı kölesi Yogi Kızı Nace'yi azat etmiştir. Belgeye göre Abraham,

Câriye-i memlûkem olan mevsûfe-i mezkûreyi bi-niyyetin hâlisatin vâfiretin ve tayyibetin sâfiye ile hasbeten lillâhi'l-hallâk tahrîr ve i'tâk ve mülkünden âzâd ve ihrâc ve silk-i ahrâr-ı asliyyîne indirâc eylediğini" beyan etmiştir. Abraham, *"ba'de'l-yevm mezbûre Nâce sâir ahrâr-ı asliyyîn gibi hürre olup sâir mevâlî için şer'an sâbit olan hakk-ı velâdan gayrı hakkının kalmadığını mahkemede şahitler huzurunda ikrar eylemiştir.*¹²⁵

Farklı bir belgedeki mahkeme kaydına göre, Abraham Hayem isimli Yahudi kendi tarafından asâleten ve kardeşleri İsak ve Danyel ve Mosi taraflarından vekâleten meclisi şer'-i şerifte, Koron asıllı Bevan Kızı Otine isimli kölenin azat edilmiştir. Yahudi efendiler, Otine'ye azatlık beraatı verdiklerini, mallarından da azat ve ihraç ettiklerini ve *"ba'de'l-yevm mezbûr Otine sâir ahrâr-ı asliyyîn gibi hürre olup sâir mevâlî için şer'an sâbit olan hakk-ı velâdan gayrı haklarının"* kalmadıklarını teyit etmişlerdir.¹²⁶ Aynı şekilde, beş numaralı sicilde yer alan belgede, Kane isimdeki Koron uyruklu kölenin azat edildiğine değinilmektedir.¹²⁷ Macar asıllı Dupar Kızı Robana isimli câriye-i memlûke, Salamon isimli Yahudi tarafından azat edilmiştir. Salamon, Robana'nın *"beş sene tamamına değin bana istikamet ile hizmet-i lazimesini edaya mültezime olduktan sonra cemi' malından azad ve i'tak olup sair ahrar-ı asliyyat gibi hürre olup üzerinde hakk-ı veladan gayrı hakkının baki kalmamasını"* mahkemede şahitler üzerinde onaylamıştır.¹²⁸

Belgelerde incelendiğinde etnik kökenleri itibariyle Rus asıllı olan köle ve cariyelerin sayılarının diğerlerinden fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu Moskova ve Macar

¹²⁴ 3 Numaralı Sicil, C. 52, Belge No: 142, (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

¹²⁵ 5 Numaralı Sicil, C. 23, Belge No: 70, (H. 1020-1053/M.1612-1643).

¹²⁶ 5 Numaralı Sicil, C. 23, Belge No: 81, (H. 1020-1053/M.1612-1643).

¹²⁷ 5 Numaralı Sicil C. 23, Belge No: 85, (H. 1020-1053/M.1612-1643).

¹²⁸ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 5, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

asıllı köle ve cariyeler takip etmektedir. “*Rus asıllı olan kölelerin fazla olmasının sebebi ise kırım hanlığının Osmanlı pazarlarında köle temin edilmesinde büyük ve önemli yeri olmuştur. Köle ticareti hanlığın siyasi ve ekonomik yönden önemli bir durumdu*”.¹²⁹

Osmanlı limanlarına karedeniz iskelesinden toplu halde köleler getirilmiştir. Diğer yönden de Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’in kuzeyine, Rus ve Lehistan yaptığı seferler bu seferlerle birlikte çok fazla sayıda köle elde edilmiştir. 17. yüzyılın ilk yarısında olan o döneme ait sicil kayıtlarında Rus asıllı cariyeye ve köle kaydına rastlanmamıştır. Fakat 1680 ve 1688 yılları içerisinde kayıtlara bakıldığında burada geçen cariyeye ve kölelerin belli bir kısmı Rus asıllıdır. Osmanlı Devleti, 1672 tarihinden itibaren Lehistan ile 1678’den itibaren ise Rusya ile savaşlar yapmıştır. Bu durumda Macar asıllı kölelerinde fazla olması buna bağlanmıştır. Kölelerin üzerinde yapılan incelemede varılan neticede 17. yüzyıl Rus asıllı kölelerin sayısı olarak fazla olduğu görülmüştür.¹³⁰ 17. yüzyıl Osmanlı dünyasında gerçekleştirilen köle azadıyla ilgili mahkeme kayıtlarına bakıldığında, azat edilmiş 68/80 tane Rus asıllı, 4 Macar asıllı, 3 tane Leh asıllı, 2 tane Fransız asıllı, 1 Alman, 1 Hırvat, 1 Gürcü, 1 Ermeni, 1 Yunan, 1 Boşnak asıllı olmak üzere toplamda 10 farklı etnik unsura ait kölenin azat edildiği görülecektir. Arşiv kayıtları çerçevesinde incelenen köle azadı konusu şüphesiz buradaki örnekler sınırlı değildir. Detaylı araştırma yapıldığında çok daha farklı etnik unsurlara mensup kölelerin azat edildiği ortaya çıkacaktır. Kırım Hanlığı’nın Osmanlı esir pazarlarına köle temin etmesi, azat edilen Rus asıllı kölelerin sayısının fazla olmasında doğrudan etkili faktörlerden biri olmuştur. Bundan başka, 17. yüzyıl boyunca yaşanan Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Lehistan savaşları, Osmanlı toplumunda Rus uyruklu kölelerin sayısının artmasında önemli rol oynamıştır.¹³¹

¹²⁹ Çakır, a.g.m., s. 206.

¹³⁰ Çakır, a.g.m, s. 207.

¹³¹ Çakır, a.g.m, s. 213.

Tablo 3.3: Köle ve Cariyelerin Etnik Kökenleri ve Sayıları

Etnik Köken	Azat Edilen Köle Sayısı	Azat Edilen Köle İsimleri	Azat Edenler ve Diğer Detaylar
Rus		Vasil Yovan, Yuhana Bahto, Zanvile bt. İstefan, Vasil kızı Maria	Vasil Yovan: Yanni tarafından azat edildi. Yuhana Bahto: Kara Mihal Hristo tarafından azat edildi. Zanvile: Salamon Yakob tarafından azat edildi. Maria: Abraham Salamon tarafından azat edildi.
Macar	4	Dilaver, Dupar Kızı Robana	Dilaver: Manol Yako tarafından azat edildi. Robana: Todori Mihal tarafından azat edildi.
Leh	3	Yahuda Abraham, Pavli Kızı Marina	Yahuda Abraham: Manol Yako tarafından azat edildi. Marina: Todori Mihal tarafından azat edildi.
Fransız	2	Françesko Gaspari Takarfer, İstefani Habuni	Françesko Gaspari Takarfer: Tersâne-i Amire'de üç yıl hizmetten sonra azat edildi. İstefani Habuni: Tersâne-i Amire'de beş yıl hizmetten sonra azat edildi.
Alman	1	Katerina	Katerina: David Yasef tarafından beş yıllık hizmetten sonra azat edildi.
Hırvat	1	Zenit Kızı Ribonye	Zenit Kızı Ribonye: 63 Numaralı Sicil kaydındaki 89 numaralı belgede azat edildi.
Gürcü	1	Simon Kızı Fatini, Manol Kızı Anasta	Simon Kızı Fatini: Kaplan Kızı Panye tarafından azat edildi. Manol Kızı Anasta: Bafo v. Menahim tarafından azat edildi.
Ermeni	1	Güllü	Güllü: (Detay verilmemiş).

Rum	1	Yogi Kızı Nace	Yogi Kızı Nace: Baba Abraham tarafından azat edildi.
------------	---	----------------	--

Bu tablo, 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı etnik kökenlere sahip köle ve cariyelerin azat edilme durumlarını ve detaylarını içermektedir. Her bir kölenin azat edilme süreci ve azat eden kişi bilgileri detaylı bir şekilde verilmiştir.¹³²

Tablo 3.4: Zimmilerde Kölelerin Azat Edilme Detayları

Etnik Köken	Köle Sayısı	Köle İsimleri	Azat Edenler ve Detaylar	Azat Edilme Yöntemi	Fiziksel ve Karakteristik Özellikler
Rus	4	Vasil Yovan, Yuhan Bahto, Zanvile, Maria	Vasil Yovan: Yanni, Yuhan Bahto: Kara Mihal Hristo, Zanvile: Salamon Yakob, Maria: Abraham Salamon	Mahkeme kararı	Uzun boylu, açık kaşlı, ela gözlü
Macar	2	Dilaver, Robana	Dilaver: Manol Yako, Robana: Todori Mihal	Mahkeme kararı	Orta boylu, açık kaşlı, sarı ela gözlü
Leh	2	Yahuda Abraham, Marina	Yahuda Abraham: Manol Yako, Marina: Todori Mihal	Mahkeme kararı	Orta boylu, açık kaşlı, gök ala gözlü
Alman	1	Katerina	Katerina: David Yasef tarafından 5 yıllık hizmet sonrası	Mahkeme kararı	Uzun boylu, ak benizli, gök ela gözlü
Hırvat	1	Riboniye	Riboniye: 63 numaralı sicil kaydında 89 numaralı belgede	Mahkeme kararı	Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, sol göz yanında et beni
Gürcü	2	Fatini, Anasta	Fatini: Kaplan Kızı Panye, Anasta: Bafov. Menahim	Mahkeme kararı	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü
Ermeni	1	Güllü	Detay verilmemiş	Mahkeme kararı	Orta boylu, açık kaşlı, koyu ala gözlü, buğday tenli

¹³² 17.yüzyıla ait Kadı sicillerinden aldığımız ve tezde kullanılan belgelerden oluşturulmuştur.

Rum	1	Nace	Nace: Baba Abraham	Mah-keme kararı	Belirtilmemiş
------------	---	------	--------------------	-----------------	---------------

Bu tablo, azat edilen kölelerin etnik kökenlerini, sayılarını, isimlerini, azat eden kişileri ve azat edilme yöntemlerini özetlemektedir. Ayrıca, kölelerin fiziksel ve karakteristik özellikleri de belirtilmiştir. Bu bilgiler, azat etme sürecinin ve kölelerin kimliklerinin daha anlaşılır bir şekilde sunulmasını sağlar.¹³³

3.5.2 Zımmilerde Azat Edilen Kölelerin Fiziksel ve Karakteristik Özellikleri

Köle azadıyla ilgili belgelerde kölelerin genellikle fiziksel ve karakteristik özelliklerine detaylı olarak yer verilmiştir. Köleler hakkında yer alan vasıflar adeta onların kün-yeleri gibi kullanılmıştır. Mesela, Rus asıllı bir köle olan Vasil Yovan'ın özellikleri azat edildiğini bildiren mahkeme kaydında; “*açık kaşlı, ela gözlü, uzun boylu, yüzünün sol tarafında eser-i cerh olan Rusiyyü'l-asl Vasil v. Yovan*” şeklinde bahsedilmiştir.¹³⁴ Köle azadıyla ilgili diğer bir belgede yine Rus asıllı Yuvan Bahto, “*açık kaşlı, ela gözlü, uzun boylu*” biri olarak tarif edilmektedir.¹³⁵ Rus uyruklu İstefean Kızı Zanvile, azat edildiğine dair mahkeme kaydında, “*açık kaşlı, gök gözlü olan, uzun boylu ve sol gözü alile*” gibi vasıflarla betimlenmiştir.¹³⁶ Yine Rus kökenli köle olan Vasil Kızı Maria, “*kısa boylu, açık kaşlı, gök gözlü*” biri olarak tavsif edilmiştir.¹³⁷ Diğer Rus asıllı bir köle olan İstefan Yuvan, azatlığının tasdik edildiği mahkeme kaydında, “*uzun boylu, açık kaşlı, başının sağ yanı çalık, sarı elâ gözlü*” biri olarak tasvir edilmektedir.¹³⁸ Başka bir arşiv belgesinde, yine Rus asıllı bir köle olan, Aleksî Kızı Vaska, “*orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü, sol yanağında, eser-i cerh ve sol ayağı a'rec*” olan

¹³³ 17.yüzyıla ait Kadı sicillerinden aldığımız ve tezde kullanılan belgelerden oluşturulmuştur.

¹³⁴ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 20, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹³⁵ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 27, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹³⁶ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 191, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹³⁷ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 283, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹³⁸ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 58, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

biri olarak tanımlanmıştır.¹³⁹ Diğer bir belgede ise, Rus asıllı Havader Kızı Bane, “*orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü ve sağ kulağı dibinde et beni*” bulunan biri olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁰ Tersane-i Amire’deki hizmeti mukabilinde azat olması kararlaştırılan, Fransız asıllı Françesko Gaspari Takarfer’in fiziksel özellikleri “*uzun boylu, gendümgûn, açık kaşlı, ela gözlü, sol elinin baş parmağında beni var*” şeklinde sıralanmıştır.¹⁴¹ ve Kurd Reis b. Abdülmennan isimli üseradan biri tarafından azat edilen Fransız asıllı İstefani Habuni, “*orta boylu ve açık kaşlı ela gözlü*” biri olarak tasvir edilmiştir.¹⁴² Sicil defterlerinde yer alan belgelerde azat edilen Macar uyruklu köleler hakkında da çok farklı tasvirler mevcuttur. Mesela, efendisi tarafından azat edilen Dilaver isimli Macar köle, belgede “*orta boylu, açık kaşlı ve sarı ela gözlü*” biri olarak vasıflandırılmıştır.¹⁴³ Diğer bir Macar uyruklu köle olan Dupar Kızı Robana ise “*orta boylu, açık kaşlı ve ön dişi gedik*” biri olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁴ Yine bir Macar asıllı köle olan Anton Kızı Katerina’nın fiziksel özellikleri ise “*kısa boylu, açık kaşlı, ela gözlü ve beyaz tenli*” olarak belirtilmiştir.¹⁴⁵ Sicil defterlerinde Leh uyruklu kölelerin fiziksel özellikleriyle de ilgili kayıtlar mevcuttur. Örneğin, Leh uyruklu Yahuda Abraham, “*uzun boylu, sarışın ela gözlü ve sağ elinin orta parmağında eser-i cerh olan bir abdi memluk*” olarak tasvir edilmektedir.¹⁴⁶ Diğer Leh asıllı bir köle olan Pavli Kızı Marina, “*orta boylu, açık kaşlı ve gök ala gözlü*” biri olarak tasvir edilmiştir.¹⁴⁷

Diğer belgelerde Koron uyruklu azatlı kölelerin fiziki vasıfları hakkında da bilgiler yer almaktadır. Bevan Kızı Otine isimli azatlı kölenin, “*orta boylu, açık kaşlı ve sarışın*

¹³⁹ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 92, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

¹⁴⁰ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 95, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

¹⁴¹ 15 Numaralı Sicil, C. 34, Belge No: 389, (H. 981-1000 / M. 1573-1591).

¹⁴² 20 Numaralı Sicil, C. 35, Belge No: 204, (H. 1005-1007 / M. 1596-1599).

¹⁴³ 19 Numaralı Sicil, C. 58, Belge No: 401, (H. 1109-1110 / M. 1698-1699).

¹⁴⁴ 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 5, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

¹⁴⁵ 3 Numaralı Sicil, C. 52, Belge No: 157, (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

¹⁴⁶ 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 315, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁴⁷ 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 265, (H. 1073-1074 / M. 1663-1664).

ela gözlü” biri olduğu mahkeme kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹⁴⁸ Dimetokalı Mihal Filodi tarafından azat edilen Koron asıllı Maksimon Kızı Kane’nin fiziki vasıfları, “*orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü ve çenesinin sağ tarafında haçı olan*” şeklinde kayıtlara geçmiştir.¹⁴⁹ Başka bir belgede, Gürcü asıllı bir köle ise, “*açık kaşlı, mühür gözlü ve orta boylu*” şeklindeki vasıflarla tasvir edilmiştir.¹⁵⁰ Yine Gürcü asıllı Simon Kızı Fatini isimli azatlı kölenin, “*orta boylu, açık kaşlı ve kara gözlü*” özelliklere sahip oldu belirtilmiştir.¹⁵¹

Arşivde yer alan 63 Numaralı Sicil kaydındaki 89 numaralı belgede, azat edilen Hırvat asıllı Zenit Kızı Ribonye ise “*orta boylu açık kaşlı gök elâ gözlü ve sol gözü yanında hâl-i lahmisi*” bulunan biri olarak tarif edilmiştir.¹⁵² Bundan başka, azat olduğu kadı huzurunda onaylanan Alman uyruklu Katerina, “*uzun boylu, ak benizli, gök ela gözlü*” biri olarak tasvir edilmiştir.¹⁵³ Ermeni uyruklu azatlı bir köle olan, Güllü ise, “*orta boylu, açık kaşlı, koyu alagözlü ve buğday tenli*” fiziksel özelliklere sahip biri olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁵⁴ Mensup olduğu etnik kökeni belirtilmeyen ve efendisi Anton Marino isimli zımmi tarafından azat edilen Yorgi Kızı Malfarto, mahkeme kayıtlarında “*açık kaşlı, gök gözlü, kısa boylu, çenesinin sol yanında et beni bulunan*” biri olarak tarif edilmiştir.¹⁵⁵

¹⁴⁸ 5 Numaralı Sicil, C. 23, Belge No: 81, (H. 1020-1053 / M. 1612-1643).

¹⁴⁹ 5 Numaralı Sicil, C. 23, Belge No: 85, (H. 1020-1053 / M. 1612-1643).

¹⁵⁰ 63 Numaralı Sicil, C. 48, Belge No: 306, (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).

¹⁵¹ 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 559, (H. 1073-1074 / M. 1663-1664).

¹⁵² 63 Numaralı Sicil, C. 48, Belge No: 89, (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).

¹⁵³ 3 Numaralı Sicil, C. 52, Belge No: 142, (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

¹⁵⁴ 1 Numaralı Sicil, C. 1, Belge No: 264, (H.919-927 / M. 1513-1521).

¹⁵⁵ 20 Numaralı Sicil, C. 35, Belge No: 486, (H. 1005-1007 / M. 1596-1599).

Tablo 3.5: Azat Edilen Kölelerin Fiziksel ve Karakteristik Özellikleri

Kölenin Adı ve Aslı	Boy	Kaş	Göz Rengi	Diğer Özellikler
Vasil Yovan (Rus)	Uzun	Açık	Ela	Yüzünün sol tarafında eser-i cerh
Yuvan Bahto (Rus)	Uzun	Açık	Ela	-
Zanvile, İstefean Kızı (Rus)	Uzun	Açık	Gök	Sol gözü alile
Maria, Vasil Kızı (Rus)	Kısa	Açık	Gök	-
İstefan Yuvan (Rus)	Uzun	Açık	Sarı elâ	Başının sağ yanı çalık
Vaska, Aleksi Kızı (Rus)	Orta	Açık	Ela	Sol yanığında eser-i cerh, sol ayağı a'rec
Bane, Havadar Kızı (Rus)	Orta	Açık	Gök elâ	Sağ kulağı dibinde et beni
İstefani Hab Dilaver (Macar)	Orta	Açık	Ela	-
Robana, Dupar Kızı (Macar)	Orta	Açık	-	Ön dişi gedik
Katerina, Anton Kızı (Macar)	Kısa	Açık	Ela	Beyaz tenli
Yahuda Abraham (Leh)	Uzun	Sarışın	Ela	Sağ elinin orta parmağında eser-i cerh
Marina, Pavli Kızı (Leh)	Orta	Açık	Gök ala	-
Otine, Bevan Kızı (Koron)	Orta	Açık	Sarışın ela	-
Kane, Maksimon Kızı (Koron)	Orta	Açık	Gök	Çenesinin sağ tarafında haçı
(Gürcü)	Orta	Açık	Mühür gözlü	-
Fatini, Simon Kızı (Gürcü)	Orta	Açık	Kara	-

Ribonye, Zenit Kızı (Hırvat)	Orta	Açık	Gök elâ	Sol gözü yanında hâl-i lahmisi
Katerina (Alman)	Uzun	-	Gök ela	Ak benizli
Güllü (Ermeni)	Orta	Açık	Koyu ala	Buğday tenli
Malfarto, Yorgi Kızı (Etnik köken belirtilmemiş)	Kısa	Açık	Gök	Çenesinin sol yanında et beni

Bu tablo, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Zimmilerde azat edilen kölelerin ayrıntılı fiziksel ve karakteristik özelliklerini sunmaktadır. Tabloda, kölelerin isimleri, kökenleri, boyları, kaş ve göz renkleri ile diğer belirgin fiziksel özellikleri listelenmiştir.¹⁵⁶

Tablo incelendiğinde, kölelerin çoğunlukla Rus kökenli olduğu ve genellikle açık kaşlı ve ela gözlü oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, her kölenin fiziksel özelliklerine dair ayrıntılı bilgiler de verilmiştir. Örneğin, yüzünde yara izi olanlar, sol gözü alile olanlar veya belirli bir vücut bölümünde ben bulunanlar gibi özel fiziksel işaretler belirtilmiştir. Bu tür ayrıntılar, kölelerin bireysel kimliklerinin tespit edilmesi ve belgelenmesi açısından önemli olup, azat etme süreçlerinin kayıt altına alınmasında şeffaflığı sağlamaktadır.

Tablo, Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelerin azat edilme süreçlerinde detaylı fiziksel tanımlamalarının yapıldığını ve bu bilgilerin resmî belgelerde yer aldığını göstermektedir. Bu durum, kölelik ve azat etme süreçlerinin anlaşılmasında ve kölelerin toplum içindeki statülerinin incelenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 3.6: Kelimeler ve Anlamları.

Kelime/Phrase	Anlamı
Uzun	Boyu uzun
Orta	Orta boylu
Kısa	Boyu kısa
Açık kaşlı	Kaşları açık renkli
Sarışın	Sarı saçlı
Ela gözlü	Ela renkli göz

¹⁵⁶ 17.yüzyıla ait Kadı sicillerinden aldığımız ve tezde kullanılan belgelerden oluşturulmuştur.

Gök gözlü	Mavi gözlü
Kara gözlü	Siyah gözlü
Sarı ela gözlü	Sarı ela gözlü
Gendüm-gûn	Buğday tenli
Ak benizli	Açık tenli
Buğday tenli	Buğday renkli ten
Sol gözü alile	Sol gözü zayıf
Alnında yara yeri	Alnında yara izi
Başının sağ yanı çalık	Başının sağ tarafında yara izi
Sol yanağında eser-i cerh	Sol yanağında yara izi
Sol gözü yanında hâl-i lahmisi	Sol gözünün yanında et beni
Sağ kulağı dibinde et beni	Sağ kulağının altında et beni
Sol elinin baş parmağında beni	Sol elinin baş parmağında ben
Ön dişi gedik	Ön dişi kırık
Sol ayağı a'rec	Sol ayağı aksak
Kösece	Sakalsız
Eğnine eski benefş çuha	Üzerine eski menekşe rengi çuha giyen

Bu tablo, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan bazı fiziksel ve karakteristik tanımlamaların anlamlarını içermektedir. Tablo, kölelerin fiziksel özelliklerini belirlemek için kullanılan kelimelerin ve ifadelerin açıklamalarını sunmaktadır. Bu açıklamalar, kölelerin tanımlanmasında kullanılan dilin anlaşılmasına yardımcı olur.¹⁵⁷

¹⁵⁷ 17.yüzyıla ait Kadı sicillerinden aldığımız ve tezde kullanılan belgelerden oluşturulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

17.YÜZYIL OSMANLI ZİMMİLERİNDE KÖLE AZADI İLE ALAKALI DAVA BELGELERİ

17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda zimmiler, yani gayrimüslim vatandaşlar, köle sahibi olabiliyor ve kölelerini azat edebiliyorlardı. Bu azat işlemleri, şer'iyye sicilleri olarak bilinen mahkeme kayıtlarına titizlikle kaydedilirdi. Azat işlemleri genellikle köle sahiplerinin vasiyetleri veya özel anlaşmalar yoluyla gerçekleştirilirdi. Dava belgeleri, kölelerin azat edilme süreçlerini, azat edilen kölelerin durumlarını ve zimmilerin bu konudaki hak ve yükümlülüklerini detaylı bir şekilde ortaya koyar. Bu belgeler, Osmanlı hukuk sistemi ve sosyal yapısı hakkında önemli bilgiler sunar ve kölelerin toplum içindeki yerini anlamamıza yardımcı olur.

Bu belgelerde, kölelerin azat edilme nedenleri, azat edilen kölelerin özgürlüklerini nasıl kazandıkları ve azat sürecinde karşılaşılan hukuki prosedürler gibi konular yer alır. Böylece, 17. yüzyıl Osmanlı toplumunda kölelik ve özgürleşme süreçlerine dair önemli veriler elde edilir.

İşlenen belgelerin transkripsiyonlar ve açıklamaları:

4.1. Ahi Çelebi Mahkemesi

Yani v. Devari 'nin kölesini azat ettiği Uncu tâifesinden Yani v. Devari nâm zimmî makâm-ı kazâda kendüye rikkını mu 'terif olan açık kaşlı, elâ gözlü, uzun boylu, yü-zünün sol tarafında eser-i cerh olan Rusiyyü 'l-asl Vasil v. Yovan nâm abd-i memlûkü muvâcehesinde ikrâr edip memlûküm mevsûf-ı mezbûr Vasil'i lâ li ivazin âcil ve lâ li garazin 'âcil âzâd ve i 'tâk eyledim ba 'de 'l-yevm mezbûr Vasil sâir ahrâr-ı asliyyîn gibi hür olup üzerinde hakk-ı velâdan gayrı hakkım kalmadı dedikde mâ-vaka 'a bi 't-taleb ketb olundu.¹⁵⁸

Açıklama:

¹⁵⁸ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

Bu belge, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen bir köle azat etme olayını belgelemektedir. Belge, İstanbul Ahi Çelebi Mahkemesi'nde kayıt altına alınmıştır.

Belgede, zimmî (Osmanlı'da gayrimüslim) Yani v. Devari, kendisine ait olan kölesi Vasil'i azat ettiğini mahkeme huzurunda beyan etmiştir. Vasil, fiziksel özellikleriyle detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. Azat işlemi, köle sahibi tarafından karşılıksız ve herhangi bir çıkar gözetilmeden gerçekleştirilmiştir.

Belgede adı geçen şahıslar, olayın tanıkları olarak belirtilmiştir. Bu tanıklar, köle azat etme işleminin doğruluğunu ve geçerliliğini teyit etmektedir. Bu tür belgeler, Osmanlı toplumunda kölelerin azat edilme süreçlerinin nasıl işlediğine dair önemli bilgiler sunar.

Osmanlı hukuk sistemi, kölelerin azat edilme işlemlerini kayıt altına alarak bu sürecin düzenli ve hukuka uygun bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Bu tür belgeler, kölelik ve azat etme pratiklerinin yanı sıra, dönemin sosyal ve hukuki yapısını anlamak açısından da değerlidir.¹⁵⁹

4.2. Ahi Çelebi Mahkemesi

Uncu Kara Mihal'in kölesini tedbiren azat ettiği Uncu tâifesinden Kara Mihal v. Hristo nâm zimmî makâm-ı kazâda açık kaşlı, elâ gözlü, uzun boylu, Rusiyyü'l-asl Yuvan v. Bahto nâm abd-i memlûkü muvâcehesinde ikrâr edip memlûküm mevsûf-ı mezbûru bilâ-ibâk ve lâ-hıyâne hizmet etmek üzere mevtimden kırk gün mukaddem âzâd olmak üzere tedbîr-i mukayyed ile tedbîr eyledim ben helâk olup müddet-i mezbûre mevcûd oldukda mevsûf-ı mezbûr cemî'-i mâlımdan âzâd olsun dedikde gıbbe't-tasdîk bi't-taleb mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.¹⁶⁰

Açıklama:

Bu belge, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kölenin tedbiren azat edilme işlemini belgelemektedir. Belge, İstanbul Ahi Çelebi Mahkemesi'nde kayıt altına alınmıştır.

¹⁵⁹ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁶⁰ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

Belgede, zimmî (Osmanlı'da gayrimüslim) Kara Mihal v. Hristo, kendisine ait olan kölesi Yuvan'ı ölümünden kırk gün önce azat etmek üzere tedbiren bir azat işlemi gerçekleştirdiğini beyan etmektedir. Bu tür azat etme işlemi, kölenin sahibinin ölümünden belirli bir süre önce özgürlüğe kavuşmasını öngörmektedir.

Yuvan, fiziksel özellikleriyle detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. Bu işlem, köle sahibi tarafından kölenin sadakatine karşılık olarak yapılmış bir düzenlemedir. Sahibi, ölümünden kırk gün önce kölesinin özgürlüğe kavuşmasını şart koşmuş ve bu şartı mahkemede beyan etmiştir.¹⁶¹

4.4. Ahi Çelebi Mahkemesi

*Salamon v. Yakob'un cariyesini azat ettiği Mahmiye-i İstanbul'da Yahûdi tâifesinden olup Portugal cemâ'atinden olan Salamon v. Yakob tarafından husûs-ı âtiye vekîl olup Dimitri v. Denardo ve Pendari v. Mihal nâm zimmîler şehâdetleriyle vekâleti sâbite olan Moruhoy v. Sim nâm Yahûdi mahfil-i şer'-i şerîfde müvekkil-i mezbûr Salamon'a rikkını mu'terife olan açık kaşlı, gök gözlü, uzun boylu, sol gözü alile olup Moskoviyyetü'l-asl olan hâfızatu'r-rakîm Zanvile bt. İstefan nâm câriye-i memlûke muvâcehesinde bi'l-vekâle ikrâr u i'tirâf edip müvekkilim mezbûr Salamon memlûke-i mevsûfe-i mezbûre Zanvile lâ li iva-zin'âcil ve lâ li garazin âcil âzâd ve i'tâk ve kayd-ı rıkdan.*¹⁶²

Açıklama:

Bu belge, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda bir cariyenin azat edilme işlemi belgelenmektedir. Belge, İstanbul Ahi Çelebi Mahkemesi'nde kayıt altına alınmıştır.

Belgede, Portugal cemâatinden olan Yahudi Salamon v. Yakob'un, cariyesi Zanvile'yi azat ettiğini belirten bir vekâlet işlemi gerçekleştirilmiştir. Vekil olarak görev yapan Moruhoy v. Sim, mahkemede, Zanvile'nin Salamon'un kölesi olduğunu kabul etmiş ve Salamon'un bu köleyi karşılıksız ve sebepsiz olarak azat ettiğini beyan etmiştir. Zanvile, fiziksel özellikleriyle detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir.

¹⁶¹ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁶² 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

Bu işlem, kölelerin ve cariyelerin azat edilme süreçlerinin nasıl işlediğine dair önemli bir örnektir. Sahibinin vekili aracılığıyla yapılan bu azat işlemi, Osmanlı hukuk sisteminin kölelik ve azat etme konularında ne kadar detaylı ve düzenli bir şekilde çalıştığını göstermektedir.

Belgede adı geçen şahıslar, olayın tanıkları olarak belirtilmiştir. Bu tanıklar, cariyenin azat edilme işleminin doğruluğunu ve geçerliliğini teyit etmektedir.¹⁶³

4.5. Ahi Çelebi Mahkemesi

*Abraham v. Salamon'un cariyesini azat ettiği Mahmiye-i İstanbul'da [Por]tugal cemâ'atinden Abraham v. Salamon nâm Yahûdi mahfil-i kazâya gelip bitav'ihî ikrâr u i'tirâf edip kısa boylu, açık kaşlı, gök gözlü, Rusiyyetü'l-asl rıkkına mu'terif olan işbu hâmiletü'l-kitâb Mariye bt. Vasil nâm câriye-i memlûkeyi lâ li-ivazin 'âcil ve lâ li-garazin âcil mâlımdan âzâd ve mülkümden ihrâc eyledim.*¹⁶⁴

Açıklama:

Bu belge, Abraham v. Salamon isimli bir Yahudi'nin, Mariye bt. Vasil isimli cariyesini azat ettiğini belgelemektedir. Mahkemede yapılan bu işlemde Abraham, Mariye'yi karşılıksız ve sebepsiz olarak azat ettiğini, bundan sonra Mariye'nin diğer özgür kadınlar gibi hür olduğunu beyan etmiştir. Mariye'nin fiziksel özellikleri detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. İşlem sırasında bulunan tanıklar da kaydedilmiştir.¹⁶⁵

4.6. Ahi Çelebi Mahkemesi

Manol v. Yako'nun kölesini azat ettiği Mahmiye-i İstanbul'da Yahûd tâifesinden olup Giroz cemâ'atinden Manol v. Yako meclis-i şer'de kendüye rıkkını mu'terif olan uzun boylu, sarışın elâ gözlü, sağ elinin orta parmağında eser-i cerh olan Lehiyyü'l-asl abd-i memlûkü işbu hâfız-ı hâze'l-kitâb Yahuda v. Abraham mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip abd-i memlûküm mevsûf-ı

¹⁶³ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁶⁴ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁶⁵ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

mezbûr Yahuda 'yı lâ li ivazin 'âcil ve lâ li garazin âcil mâlımdan âzâd ve mülkümden ihrâc edip tahrîr ve i 'tâk eyledim, ba 'de 'l-yevm mezbûr Yahuda sâir ahrâr-ı asliyyîn gibi hür olup üzerinde velâdan gayrı bir şey hakkım kalmadı dedikde mâ-hüve 'l-vâki ' bi 't-taleb ketb olundu..¹⁶⁶

Açıklama:

Bu belge, Manol v. Yako isimli Yahudi'nin, Leh asıllı kölesi Yahuda v. Abraham'ı azat ettiğini belgelemektedir. İstanbul'da bulunan Ahi Çelebi Mahkemesi'nde gerçekleşen bu işlemde, Manol, kölesi Yahuda'yı karşılıksız ve sebepsiz olarak azat ettiğini beyan etmiştir. Yahuda, fiziksel özellikleriyle detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. İşlem sırasında bulunan tanıklar da kaydedilmiştir.¹⁶⁷

4.7. Beşiktaş Mahkemesi

Portakal cemaatinden Yahudi Abba v. İsak'ın cariyesi Ribonye bt. Zenit'i azad ettiği

Mahmiye-i Galata muzâfâtından kasaba-i Beşiktaş'a tâbi ' Kuruçeşme nâm karye sâkinlerinden olup Portakal cemâ'atinden Abba v. İsak nâm Yahudi mahfil-i kazâda kendüye rıkkın mu'terife işbu hâzıratü bi 'l-meclis orta boylu açık kaşlı gök elâ gözlü ve sol gözü yanında hâl-i lahmîsi Hirvatıyyetü 'l-asl? râfi 'atü hâze 's-sifr [Ri]bonye bt. Zenit nâm câriyesi muvâcehesinde bi-tav 'ihî ikrâr ve takrîr-i kelâm edüp bundan akdem câriyem mezbûre Ribonye 'yi yüz kıt'a riyâlî gurusu-ı kebîre kitâbete kesmiş idim. Hâlâ bedel-i kitâbetden elli kıt'a riyâlî gurusunu yedinden ahz u kabz eyleyüp bâkî elli riyâlî gurusu edâ ve teslîme kudreti olmayıp izhâr-ı acz eylediğinde ben dahi meblağ-ı bâkî elli gurusu mukâbelesinde târih-i kitâbdan dört sene tamâmına değin bilâ-hıyânetin ve lâ-ibâk hizmet etmek üzere kitâbete kesip müddet-i mezkûre tamâm oldukça malımdan âzâd olup sâir harâir-i asliyyât gibi hürre olsun dedikde câriye-i mezbûre dahi minvâl-i muharrer üzere.¹⁶⁸

Açıklama:

¹⁶⁶ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁶⁷ 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

¹⁶⁸ 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).

Bu belge, Abba v. İsak isimli Yahudi'nin, Hırvat asıllı cariyesi Ribonye bt. Zenit'i azat ettiğini belgelemektedir. Beşiktaş Mahkemesi'nde gerçekleşen bu işlemde, Abba, cariyesi Ribonye ile belirli bir bedel karşılığında anlaşma yapmış, ancak cariyeye ödemesi gereken bedelin yarısını ödeyememiştir. Bu durumda Abba, kalan bedelin karşılığı olarak cariyeyi belirli bir süre hizmet etmesi şartıyla azat etmeye karar vermiştir. Bu anlaşma ve azat etme işlemi mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. İşlem sırasında bulunan tanıklar da kaydedilmiştir.¹⁶⁹

4.8. Beşiktaş Mahkemesi

Bafo v. Menahim adlı Yahudinin cariyesini azad ettiği

Mahmiye-i Galata muzâfâtından Beşiktaş kasabası tevâbi'inden Ortaköy cariyesinde sâkin olan Bafo v. Menahim nâm Yahudi meclis-i şer'-i şerîfe hâzır olup kendisine rıkkını mu'terife, açık kaşlı, mühür gözlü, orta boylu, Gürcüyetü'l-asl hâmiletü hâze'l-kitâb Anasta bt. Manol nâm câriye-i memlûkesini livazın âcil ve-lâ li-garazın âcil âzâd ve tahrîr ettiğini ikrâr ve i'tirâf eyledi. Cârîye-i mezbûre ba'de'l-yevm sâir harâir-i asliyyât-ı mükellefât gibi hürre olup üzerinde hakk-ı velâdan gayrı hak bâkî kalmadı.¹⁷⁰

Açıklama:

Bu belge, Bafo v. Menahim isimli Yahudi'nin, Gürcü asıllı cariyesi Anasta bt. Manol'u azat ettiğini belgelemektedir. Beşiktaş Mahkemesi'nde gerçekleşen bu işlemde, Bafo, cariyesi Anasta'yı karşılıksız ve sebepsiz olarak azat ettiğini mahkeme huzurunda beyan etmiştir. Anasta, fiziksel özellikleriyle detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. Bu azat işlemiyle birlikte, Anasta'nın diğer özgür kadınlar gibi hür olduğu ve Bafo'nun üzerinde sadece velayet hakkı kaldığı belgelenmiştir. İşlem sırasında bulunan tanıklar da kaydedilmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁹ 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).

¹⁷⁰ 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).

¹⁷¹ 63 Numaralı Sicil (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).

4.9. Hasköy Mahkemesi

Ölen Derviş adlı zimmînin kölesi Asvador'u azat ettiği

Hâfizü hâze'l-kitâb uzun boylu gök gözlü açık kaşlı sağ kolunda yara nişânları olan Rûsiyyü'l-asl Asvador nâm zimmî emred meclis-i şer'-i şerîf-i lâzımü't-teşrifde tevâbi'-i kazâ-i Havâss-ı aliyye'den Hasköy nâm karye mahallâtından Abdüsselam mahallesinde sâkin iken mürd olan Derviş nâm zimmînin sulbiye kızları Kenar ve Tamam ve zevce-i metrûkesi Yaki mahzarında takrîr-i da'vâ edip mezbûr Derviş'in abd-i memlûkü olup hâl-i hayâtında bana oğlum deyip âzâd etmişiken merkûmât Kenar ve Tamam ve Yaki bana rikkıyet üzere vaz'-ı yed etmek isterler, hâlen itkımı taleb ederim dedikde, gibbe's-suâl mezbûrât Kenar ve Tamam ve Yaki husûs-ı mezbûreyi münkirât olup istişhâd olundukda Mıgırdıç v. Asuzader ve Cihan v. Fedayi nâm zimmîler li ecli's-şehâde mahfil-i kazâya hâzırân olup fi'l-vâki' merkûm Derviş abd-i memlûkü olan mersûm Asvador'u hâl-i hayâtında ve kemâl-i sıhhatinde oğlumdur demiş idi, bu minvâl üzere şâhidleriz şehâdet dahi ederiz deyû edâ-i şehâdet-i şer'iyeye ettiklerinde, şehâdetleri gibbe ri'âyet-i şerâ'iti'l-kabûl hayyiz-i kabûlde vâkı'a oldukdan sonra mücebi üzere merkûm Asvador'un itkına hükm olunup mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu.¹⁷²

Açıklama:

Bu belge, 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hasköy Mahkemesi'nde görülmüş bir köle azat davasını anlatmaktadır.

Derviş adındaki zimmî (gayrimüslim) öldükten sonra, onun kölesi Asvador mahkemeye başvurur.

Asvador, Derviş'in hayattayken kendisini "oğlum" diyerek azat ettiğini iddia eder.

Derviş'in kızları Kenar ve Tamam ile eşi Yaki bu iddiayı reddeder ve Asvador'un köleliğini sürdürmek isterler.

Mahkemede tanıklık yapan Mıgırdıç oğlu Asuzader ve Cihan oğlu Fedayi, Derviş'in Asvador'u azat ettiğini doğrular.

Tanıkların ifadeleri kabul edilerek, Asvador'un özgürlüğüne hükmedilir.

¹⁷² 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643).

Bu olay, Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelerin azat edilme sürecini ve bu süreçte tanıkların rolünü göstermektedir. Mahkeme, tanık ifadelerini dikkate alarak, Asvador'un özgürlüğünü tanımış ve kararını belgelemiştir. Bu durum, Osmanlı hukuk sisteminin işleyişi ve zimmîlerin de bu hukuki süreçlere dahil olabildiğini göstermektedir.¹⁷³

4.10. Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia)

Şepedri v. Yani adlı zimmînin Rus asıllı cariyesini azat ettiği

Mahmiye-i Kostantiniyye mahallâtından Abanoz mahallesi sâkinlerinden Şepedri v. Yani nâm zimmî meclis-i şer‘-i şerîf ve mahfil-i dîn-i münîfde -el-

masûn ani ‘t-tağyîr ve ‘t-tahrîf- hâzır olup rıkkını mu‘terife, hâmile-i hâze ‘l-

kitâb şehlâ, orta boylu, gök gözlü, sol elinde eser-i cerh bulunan Rûsiyyetü ‘l-

asl Erine bt. Sava nâm câriye-i memlûkesini hasbeten lillâhi ‘l-aliyyi ‘l-azîm ve

tahfîfen min azâbihi ‘l-elîm- âzâd ve tahrîr ettiğini ikrâr ve i ‘tirâf etti.

Mezbûre Erine mukırr-ı merkûmu vâki ‘ ikrârında vicâhen ve şifâhen tasdîk

*etti.*¹⁷⁴

Açıklama:

Bu belge, Eyüb Mahkemesi'nde Şepedri v. Yani isimli zimmînin, Rus asıllı cariyesi Erine bt. Sava'yı azat ettiğini belgelemektedir. Şepedri, mahkemede hazır bulunarak, cariyesi Erine'yi Allah adına ve O'nun azabından korkarak azat ettiğini beyan etmiştir. Erine de bu ikrarı mahkemede yüz yüze ve sözlü olarak onaylamıştır. Bu işlem, Safer ayının 5. günü kaydedilmiş ve şahitler huzurunda gerçekleştirilmiştir. Şahitler arasında El-Hâc Mehmed b. Ahmed Mütevellî, Abdullah b. Mustafa el-İmâm ve diğerleri bulunmaktadır.¹⁷⁵

¹⁷³ 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053/M.1612-1643).

¹⁷⁴ 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620).

¹⁷⁵ 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620).

4.11. Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia)

Kıziki bt. Yasef'in Rus asıllı câriyesini azat ettiği

Ebvâb-ı sūr-ı medîne-i mahmiye-i Kostantıniyye'den dâhil-i bâb-ı Eyüb'de vâki ' Mustafa Paşa mahallesinde sâkin olan Kıziki bt. Yasef nâm Nasrâniye, meclis-i şer'-i şerîfde hâzire olup, rıkkını mu'terife, orta boylu, beyaz tenli, açık kaşlı, gök gözlü, Rûsiyyetü'l-asl, Nasrâniye râfi'a-i hâze'l-kitâb Katerina bt. Yuvan nâm câriye-i memlûkesini âzâd ve tahrîr etti. Câriye-i mezbûre bu sûretle harâir-i asliyyât-ı mükellefâtan hürre bir kimesne oldu. Efendilerin âzâdli köleler üzerinde sâhib oldukları velâ hakkından gayrı, üzerinde kimesnenin bir hakkı kalmadı.¹⁷⁶

Açıklama:

Bu belge, Kıziki bt. Yasef isimli Nasrâniye'nin, Rus asıllı cariyesi Katerina bt. Yuvan'ı azat ettiğini belgelemektedir. Eyüb Mahkemesi'nde gerçekleşen bu işlemde, Kıziki, cariyesi Katerina'yı azat ederek ona hürriyet vermiştir. Katerina, fiziksel özellikleriyle detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. Bu işlemle birlikte Katerina, diğer asli hür kadınlar gibi hür bir kişi olmuştur. İşlem sırasında hazır bulunan tanıklar da kaydedilmiştir.¹⁷⁷

4.12. Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia)

Rus asıllı kölenin vasiyet yoluyla âzat edildiği

İşbu sahîh ve şer'î bir hüccettir. Mahmiye-i Kostantıniyye mahallâtından Gül Câmi'i mahallesi sükkânından olan udûlden Cafer b. Hayreddin ve Ahmed b. Abdullah nâm kimesneler ve yine mahalle-i mezbûre ahâlîsinden Pandeli v. Yorgi, Dimitri v. Nikola, İstefani v. Petro, İspandoni v. Apostol ve Mano v. İstavroz nâm zimmîler meclis-i şer'-i şerîf ve mahfil-i dîn-i münîfde -el-masûn ani't-tağyîr ve't-tahrîf hâzırûn olup âti'z-zikr vesâyeten hâsım olan kimesne mahzarında, hâmil-i hâze'l-kitâb Yorgaki v. Andriye ve Niko'dan sâdır olan da'vâ-yı sahîha-i şer'iyede gibbe'l-istişhâd şöyle şehâdet ettiler ki mahalle-i

¹⁷⁶ 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638).

¹⁷⁷ 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638).

mezbûrede mütemekkin iken bundan akdem mürd olan Nasrâni kimesne mazar-ı mevte yakalanıp başını ölüm yastığına koyduğunda rıkkını mu'terif olan ve hâlâ hâlik-i mezbûrun oğlunun hizmetinde bulunan Akdeniz'de vâki 'Midilli cezîresinde sâkin olan açık kaşlı, şehlâ, gök gözlü Rûsiyyü'l-asl İstefani nâm zimmî abd-i memlûkini âzâd ve tahrîr etmiş ve müdde'î-i mezbûr Yorgaki'yi de vasiyyetinin tenfizine ve cezîre-i mezbûrede sâkin bulunan sagîr oğlunun umûrunun tesviyesine ve zabt-ı ahvâli ve hıfz-ı emvâline vasî nasb etmişdi hâlik-i mezbûr vasiyyeti üzre mürd oldu. Şehâdetleri ba'de't-ta'dîli's-şer'î ve't-tezkiyyeti's-şer'iyye inde's-şer' makbûl ve mu'teber oldu. O da vesâyet-i mezbûreyi kabûl edip hizmet-i lâzimesini edâyı ta'ahhüd etti. Sonra hâkim, abd-i mezkûrun hâlik-i mezbûrun sülûs-i mâlundan itkına hükm etti.¹⁷⁸

Açıklama:

Bu belge, Eyüb Mahkemesi'nde görülen bir davayı kaydetmektedir. Gül Camii mahallesinden Cafer b. Hayreddin ve Ahmed b. Abdullah ile diğer mahalle sakinleri, Nasrâni bir kişinin ölüm döşeğindeyken Rus asıllı kölesi İstefani'yi azat ettiğini ve vasiyet yoluyla Yorgaki'yi vasî tayin ettiğini beyan etmişlerdir. Mahkeme, bu beyanları kabul ederek kölenin azat edilmesine hükmetmiştir. İşlem, Zilka'de ayının 6. günü kaydedilmiş ve şahitler huzurunda gerçekleştirilmiştir.

4.13. Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia)

Rus asıllı Anderiye v. Felek isimli bir kölenin âzadı

Mahmiye-i İstanbul'da Mustafa Paşa mahallesinde sâkin Avraham v. Şahbaz nâm Ermeni meclis-i şer'-i şerîfde takrîr-i kelâm edip kendiye rıkk-ı sâbıkını mu'terif orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü Rûsiyyü'l-asl Andriye v. Felek nâm gulâmı lâ li-garazin âcil ve lâ li-ivazin âcil malımdan âzâd ve mülkümden ihrâc ve i'tâk ve tahrîr eyledim min ba'd mevsûf-ı mezbûr üzerinde hakk-ı velâdan gayri hakkım kalmayıp sâir ahrâr-ı asliyyîn gibi olmuşdur dedikde.¹⁷⁹

¹⁷⁸ 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662).

¹⁷⁹ 82 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670 - 1671).

Açıklama:

Bu belge, Eyüb Mahkemesi'nde Avraham v. Şahbaz isimli Ermeni'nin, Rus asıllı kölesi Anderiye v. Felek'i azat ettiğini belgelemektedir. Mustafa Paşa mahallesinde yaşayan Avraham, meclis-i şer'î-i şerîfde yaptığı açıklamada, kölesi Anderiye'yi karşılıksız ve sebepsiz olarak azat ettiğini ve mülkünden çıkardığını beyan etmiştir. Bu işlem, 14 Şevval 1081 tarihinde kaydedilmiş ve şahitler huzurunda gerçekleştirilmiştir.

4.14. Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia)

Andon v. Dimitri'nin Rus cariyesi Eline'yi azat etmesi

Mahmiye-i İstanbul hısnı ebvâbından Cebealikapısı hâricinde sâkin Andon v. Dimitri nâm zimmi meclis-i şer'î-i şerîfde tav'an ikrâr ve takrîr-i kelâm edip kendiye rıkkını mu'terif olan orta boylu açık kaşlı gök elâ gözlü sol kaşı üstünde ve sağ yüzünde ve sol yüzünde benleri olan Rûsiyyetü'l-asl işbu râfi'attü'l-vesika Eline bt. Yuvan nâm câriye-i memlûkemi lâ li ivazin 'âcil ve lâ li garazin âcil cemî' malımdan âzâd ve kayd-ı rıkkıyyetden utlâk eyledim ba'de'l-yevm mevsûf-ı mezbûre Eline sâir harâir-i asliyyât gibi hürre olup üzerinde hakk-ı velâdan gayrı hakkım kalmadı dedikde mâ hüve'l-vâki' bi't-talebketbolundu.¹⁸⁰

Açıklama:

Bu belge, Eyüb Mahkemesi'nde Andon v. Dimitri isimli zimmînin, Rus asıllı cariyesi Eline bt. Yuvan'ı azat ettiğini belgelemektedir. Cebealikapısı dışında ikamet eden Andon, meclis-i şer'î-i şerîfde yaptığı açıklamada, Eline'yi karşılıksız ve sebepsiz olarak azat ettiğini ve kölelik kaydından kurtardığını beyan etmiştir. Eline, fiziksel özellikleriyle detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. İşlem sırasında hazır bulunan tanık da kaydedilmiştir.¹⁸¹

¹⁸⁰ 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680).

¹⁸¹ 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680).

4.15. Galata Mahkemesi

Françesko v. Françesko'nun hür olduğu

Fahrü'l-muhadderât Hatice Hâtun bt. Mahmud kibelinden âti'z-zikr âzâd ikrârına vekâleti sâbit olan fahrü'l-muharrirîn İhsan Çelebi b. Abdullah nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîfe hâzır olup müvekkile-i mezbûresinin babasının hâl-i hayâtında ve kemâl-i sıhhatinde kendi yanında orta boylu, çatık kaşlı, elâ gözlü, başında eser-i cerh bulunan Françesko v. Françesko nâm zimmî abd-i memlûkünü âzâd ettiğini ikrâr etti. Abd-i mezkûr sâir ahrâr-ı asliyyîn-i zimmiyyîn gibi hürdür. Vâki' ikrâr abd-i merkûm tarafından tasdik edildi.¹⁸²

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Hatice Hâtun bt. Mahmud'un vekili İhsan Çelebi b. Abdullah'ın, Françesko v. Françesko isimli zimmî kölesini azat ettiğini belgelemektedir. Vekil, meclis-i şer'-i şerîfde yaptığı açıklamada, müvekkilesinin babasının hayattayken kölesi Françesko'yu azat ettiğini beyan etmiştir. Françesko'nun fiziksel özellikleri detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. Bu azat işlemiyle Françesko, diğer asli hür zimmîler gibi hür olmuştur. İşlem sırasında hazır bulunan şahitler de kaydedilmiştir.¹⁸³

4.16. Galata Mahkemesi

Tersâne-i Âmire'deki Françesko Gaspari adlı esirin hizmeti mukabelesi azat edildiği

Mîrî esirlerden işbu hâmil-i hâze'l-kitâb uzun boylu, gendüm-gün, açık kaşlı, elâ gözlü, sol elinin baş parmağında beni vardır. Bu evsâfla mevsûf olan işbu Efrenciyyü'l-asl Françesko Gaspari Takarfer nâm kâfir kadîmü'l-eyyâmda esir olup ve Tersâne-i Âmire'de dahi bu ana gelince istikâmet ile hizmet ettiğinden mâ'adâ gereği gibi emekdâr olup her vechile mahall-i merhamet olmağın sene dokuz yüz doksan beş Zilka'desi'nin ibtidâsında üç yıl va'de verilmiştir.¹⁸⁴

¹⁸² 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

¹⁸³ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

¹⁸⁴ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Françesko Gaspari Takarfer isimli Avrupalı esirin Tersâne-i Âmire'de hizmet ederek serbest bırakıldığını belgelemektedir. Françesko, esir olarak alındığı Tersâne-i Âmire'de üç yıl boyunca düzgün ve sadakatle hizmet etmiş ve bu süre sonunda azat edilmesine karar verilmiştir. Tersâne-i Âmire kethüdâsı Handan Ağa ve Çavuş Ahmed b. Mehmed tarafından meclis-i şer'a getirilen belgeler incelenmiş ve Françesko'nun azat edildiği kaydedilmiştir. Bu işlem, 999 yılı Ramazan ayında gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁵

4.17. Galata Mahkemesi

Yuvan Elyo adlı esirin hizmeti ve yaşlılığı sebebiyle azat edildiği

Sebeb-i tahrîr-i kitâb-ı şer'î budur ki Mîrî esirlerden işbu hâmil-i hâze'l-kitâb orta boylu, gendüm-gûn, elâ gözlü, açık kaşlı, sol kulağı üstünde cüz'î eser-i cerâhati olan Yuvan Elyo nâm esir otuz yıl mikdârı Rodos kadirgalarında kürek çekip mîrîye küllî istikâmet üzre hizmet edip hâlâ pîr-i nâ-tüvân olup kânûn-ı kadîm üzre geri mîrî esirlere vardıyan ta'yîn olunmak lâzım ve mühim oldukda sadâkat ve istikâmet üzre hizmet etmek için sene erba'a ve tis'îne ve tis'a mi'e Cumâdelâhire gurresinden üç yıl hizmeti tamâm oldukdan sonra âzâd olup eline itknâmesi verile deyû hâlâ Tersâne-i âmire'de Ahmed Çavuş b. Mehmed, Tersâne-i âmire kethüdâsı Handan Ağa câniblerinden meclis-i şer'a hâzır olup ber sebîl mevsûf-ı mezkûr kulun yedinde olan temessükün ibrâz eylemeğin fi'l-vâki' nazar olunup kethüdâ-yı merkûmun mührüyle memhûr ve târih-i kitâb ile müverrah olmağın mâ hüve'l-vâki' bi vukû'ihî ketb ve terkîm olundu..¹⁸⁶

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Yuvan Elyo isimli esirin, hizmeti ve yaşlılığı sebebiyle azat edildiğini belgelemektedir. Yuvan Elyo, otuz yıl boyunca Rodos kadirgalarında kürek çekmiş ve sadakatle hizmet etmiş bir esirdir. Yaşlı ve güçsüz hale gelmiş olan bu esirin, kadim kanuna göre üç yıl daha hizmet etmesi şartıyla azat edilmesine karar verilmiştir. Tersâne-i âmire'de Çavuş Ahmed b. Mehmed ve kethüdâ Handan

¹⁸⁵ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 – 1591).

¹⁸⁶ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

Ağa tarafından getirilen belgeler incelenmiş ve bu karar kaydedilmiştir. İşlem, 999 yılı Ramazan ayında gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁷

4.18. Galata Mahkemesi

Makrina bt. Norens adlı zimmiyenin Rus asıllı cariyesini azat ettiği

Makrina bt. Norens nâm zimmiye meclis-i şer‘-i şerîfe hâzıra olup orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü, Rûsiyyetü‘l-asl hâmiletü hâze‘l-kitâb Marko bt. Kosta nâm câriye-i memlûkesini hasbeten li‘llâhi‘l-azîm ve taleben li tahfîfi azâbihi‘l-elîm âzâd ve tahrîr ettiğini ikrâr ve i‘tirâf eyledi. Vâki‘ ikrâr, tasdik hakkı sâhibince vicâhen ve şifâhen tasdik edildi. Câriye-i mezbûre bu sûretle sâir harâir-i asliyyât-ı mükellefât gibi hürre oldu.¹⁸⁸

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Makrina bt. Norens isimli zimmiyenin, Rus asıllı cariyesi Marko bt. Kosta'yı azat ettiğini belgelemektedir. Makrina, mahkemede yaptığı açıklamada, cariyesi Marko'yu Allah adına ve azabından korkarak azat ettiğini beyan etmiştir. Marko'nun fiziksel özellikleri detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. Bu işlemle birlikte Marko, diğer asli hür kadınlar gibi hür olmuştur. İşlem sırasında hazır bulunan tanıklar da kaydedilmiştir.¹⁸⁹

4.19. Galata Mahkemesi

Yakamo v. Nikola adlı zimmînin Rus asıllı cariyesini azat ettiği

Yakamo v. Nikola nâm zimmî meclis-i şer‘-i şerîfe hâzır olup, orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü, sağ kaşında eser-i cerh bulunan, Rûsiyyetü‘l-asl hâmiletü hâze‘l-kitâb Yakalina v. Yavlo nâm câriye-i memlûkesini hasbeten li‘llâhi‘l-azîm ve taleben li tahfîfi azâbihi‘l-elîm âzâd ve tahrîr ettiğini ikrâr ve i‘tirâf eyledi. Vâki‘ ikrâr, tasdik hakkı sâhibince vicâhen ve şifâhen tasdik edildi.

¹⁸⁷ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

¹⁸⁸ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

¹⁸⁹ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

*Câriye-i merkûme bu sûretle sâir harâir-i asliyyât-ı mükellefât gibi hürre oldu.*¹⁹⁰

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Yakamo v. Nikola isimli zimmînin, Rus asıllı cariyesi Yakalina v. Yavlo'yu azat ettiğini belgelemektedir. Yakamo, mahkemede yaptığı açıklamada, cariyesi Yakalina'yı Allah adına ve azabından korkarak azat ettiğini beyan etmiştir. Yakalina'nın fiziksel özellikleri detaylı olarak tanımlanmış ve bu tanımlar mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir. Bu işlemle birlikte Yakalina, diğer asli hür kadınlar gibi hür olmuştur. İşlem sırasında hazır bulunan tanıklar da kaydedilmiştir.¹⁹¹

4.20. Galata Mahkemesi

*Anton v. Marino'nun câriyesini azat ettiği Itâknâme Demirciler tâifesi kethüdâsı Anton v. Marino nâm zimmî meclis-i şer'-i şerîfe hâzır olup, açık kaşlı, gök gözlü, kısa boylu, çenesinin sol yanında et beni bulunan hâfizatü hâze'l-kitâb Malfarto bt. Yorgi nâm câriye-i memlûkesini âzâd ve tahrîr ettiğini ikrâr ve i'tirâf eyledi.*¹⁹²

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Hicri 1005-1007 yılları arasında kaydedilen bir azat belgesidir. Demirciler taifesinin kethüdâsı Anton v. Marino adlı zimmi, şer'i mahkemeye çıkararak Malfarto kızı Yorgi adlı cariyesini özgürlüğüne kavuşturduğunu ikrar etmiştir. Bu olay, Hicri 1007 yılının Muharrem ayının otuzuncu günü gerçekleşmiştir ve şahitler huzurunda kayda geçirilmiştir.¹⁹³

4.21. Galata Mahkemesi

Cevan v. Bayes adlı esirin hizmetini tamamlayıp azat edildiği

Bâ'is-i tahrîr-i hurûf budur ki Mîrî esîrlerden uzun boylu sarışın açık kaşlı elâ gözlü bu evsâfla mevsûf olan işbu dârende-i tezkire Cevan v. Bayes Françeş

¹⁹⁰ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

¹⁹¹ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

¹⁹² 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596

¹⁹³ 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599).

nâm kâfir kadîmü'l-eyyâmdan esîr olup bu âna değin tersâne-i âmire'de istikâmetle [hizmet] ettiği ecilden işbu ihdâ ve elf târihi Recebi'nin on beşinde dört yıla va'de verildi bi avni inâyetillâhi te'âlâ ta'yîn olunan dört yıl tamâm hizmetin edâ ettikten sonra âzâd olup itâknâme verilmesiçün tezkire tesvîd olunup yedine verildi ki vakt-i hâcette ihticâc edine.¹⁹⁴

Açıklama:

Bu belge, Françeş tarafından uzun zaman önce esir alınan ve dört yıl boyunca tersane-i amirede hizmet eden Cevan v. Bayes adlı esirin hizmet süresinin sonunda özgürlüğüne kavuştuğunu ve bu durumu belgelemek için kendisine itakname verildiğini kaydeder. Belge, Cevan'ın gerektiğinde bu özgürlüğünü kanıtlayabilmesi için hazırlanmıştır ve Hicri 1101 yılı Receb ayında, Sinan Paşa'nın talebiyle tersane-i amirede kaydedilmiştir.¹⁹⁵

4.22. Galata Mahkemesi

Lunkaraca bt. Banriko'nun câriyesini azat ettiği

Zevcesi Lunkaraca bt. Banriko kibelinden âti'z-zikr âzâd ikrârına vekâleti Trandafilo v. Andon ve Mihâl v. Yorgi'nin şehâdetleri ile sâbit olan, dâhil-i hısn-ı mahmiye-i Galata mahallâtından Lonca mahallesinde sâkin Yorgi v. Yakamo nâm zimmî meclis-i şer'-i şerîf ve mahfil-i dîn-i müinîfde -el-masûn ani't-tağyîr ve't-tahrîf- hâzır olup, müvekkile-i mezbûresinin, rıkkını mu'terife, orta boylu, sarışın, elâ gözlü, açık kaşlı, Moskoviyyetü'l-asl hâmiletü hâze'l-kitâb Mariya bt. Agameson nâm câriye-i memlûkesini âzâd ve tahrîr ettiğini bi'l-vekâle ikrâr ve i'tirâf etti. Câriye-i mezbûre bu sûretle sâir harâir-i asliyyât-ı mükellefât gibi hurre oldu. Efendilerin âzâdlı köleleri üzerinde sâbit olan velâ hakkından gayrı üzerinde kimesnenin bir hakkı kalmadı.¹⁹⁶

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Hicri 1023 yılının Zilhicce ayında kaydedilen bir azat belgesidir. Lunkaraca bt. Banriko'nun eşi Yorgi v. Yakamo, vekaleten Trandafilo v. Andon ve Mihâl v. Yorgi'nin şahitlikleriyle, Moskova asıllı, orta boylu, sarışın, ela

¹⁹⁴ 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599).

¹⁹⁵ 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599).

¹⁹⁶ 37 Numaralı Sicil (H. 1022 - 1024 / M. 1613 - 1615).

gözlü ve açık kaşlı Mariya bt. Agameson adlı cariyesini azat ettiğini mahkemede beyan etmiştir. Bu şekilde Mariya, diğer hür kadınlar gibi özgür olmuştur. Azat edilen köleler üzerindeki velâ hakkı dışında kimsenin üzerinde bir hakkı kalmamıştır. Belge, şahitlerin huzurunda kaydedilmiştir.¹⁹⁷

4.23. Galata Mahkemesi

Macar asıllı Mihayil v. Nikola'nın vasiyet yoluyla azat edilmiş olduğu

İşbu râfi'ü'l-kitâb orta boylu açık kır yağız Macariyyü'l-asl Mihayil v. Nikola nâm kimesne meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde mahmiye-i Galata'da Câmî-i Kebîr mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem vefât eden Süleyman Bey b. Mehmed nâm müteveffânın verâseti zevce-i metrûkesi Havva bt. Yusuf nâm hâtuna ve selâse-i erbâ'ı beytûlmâle âid olmağla mezbûre Havva tarafından ber nehc-i şer'î vekîl olan İbrahim Bey b. Mustafa nâm kimesne ve mahmiye-i mezbûrede beytûlmâl-i âmme ve hâssa emîni olan fahrü'l-akrân Ali Ağa b. el-Hâc Mehmed tarafından vekîl olan Fazlı Ağa mahzarlarında takrîri da'vâ edip abd-i memlûkü olduğumuz mezbûr Süleyman Bey hâl-i hayâtında ve kemâl-i akl-i sıhhatinde beni tedbîr-i mutlak ile müdebber eylemiş idi, mezbûr Süleyman civâr-ı rahmet-i Hayy-i Kayyûm'a irtihâl ve intikâl edip muhallelâtının sülûs mâlî benim kıymetimi müsâ'id olmağla cemî' mâlından âzâd olunmuşdur suâl olunup mücebiyle amel olunmasın taleb ederim dedikde, gibbe's-suâl akîbe'l-inkâr müdde'î-i mezbûr Mihayil'den da'vâsına mutâbık beyyine taleb olundukda udûl-i ricâlden Hızır Efendi b. Receb ve Hızır b. Hasan nâm kimesneler li ecli's-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olup gibbe'l-istişhâd.¹⁹⁸

Açıklama:

Bu belge, Macar asıllı Mihayil v. Nikola'nın, Galata'da Cami-i Kebir Mahallesi'nde yaşayan Süleyman Bey b. Mehmed'in vasiyeti üzerine azat edildiğini kaydetmektedir. Süleyman Bey'in ölümünden sonra, Mihayil'in azat edilmesi talebi, Süleyman Bey'in eşi Havva bt. Yusuf ve beytûlmalın temsilcileri İbrahim Bey ve Fazlı Ağa'nın huzurunda mahkemede onaylanmıştır. Şahitler Hızır Efendi b. Receb ve Hızır b. Hasan,

¹⁹⁷ 37 Numaralı Sicil (H. 1022 - 1024 / M. 1613 - 1615).

¹⁹⁸ 65 Numaralı Sicil (H. 1051 - 1053 / M. 1641 - 1644).

Süleyman Bey'in Mihayil'i azat ettiğini teyit etmişlerdir. Mahkeme, bu şahitlikleri kabul etmiş ve Mihayil'in azat edilmesine hükmetmiştir. Bu olay, Hicri 1052 yılı Rebî' ilâhir ayının üçüncü gününde gerçekleşmiştir.¹⁹⁹

4.24. Galata Mahkemesi

Dimitri v. Nikola cariyesi İstecka bt. Yuvan'ı azat ettiği

Mahrûsa-i Galata hâricinde vâki ' Yağkapanı 'nda bakkal tâifesinden Dimitri v. Nikola nâm zimmî mahfil-i kazâda kendiyeye rıkkını mu'terife olan işbu orta boylu açık kaşlı, gök elâ gözlü Rusiyyetü'l-asl râfi'atü hâze'l-kitâb İstecka bt. Yuvan nâm câriye-i memlûkesi muvâcehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm edip câriye-i memlûkesi mevsûfe-i mezbûreyi malımdan lâ li ivazin 'âcil ve lâ li garazin âcil malımdan âzâd ve zümre-i harâir-i asliyyâta ilhâk ve idrâc eyledim ba'de'l-yevm mevsûfe-i mezbûre sâir harâir-i asliyyât gibi hürre olup üzerinde hakk-ı velâdan gayrı hakkım bâkî kalmadı dedikde gibbe't-tasdîki'ş-şer'î mâvaka'a bi't-taleb ketb olundu..²⁰⁰

Açıklama:

Bu belge, Hicri 1073 yılının Zilhicce ayında Galata dışında Yağkapanı'nda yaşayan bakkal Dimitri v. Nikola adlı zimmînin, cariyesi İstecka bt. Yuvan'ı özgürlüğüne kavuşturduğunu kaydeder. İstecka, Rus asıllı, orta boylu, açık kaşlı ve ela gözlü bir cariyedir. Dimitri, herhangi bir bedel almadan ve özel bir amaç gütmeyen İstecka'yı özgür bırakmış ve onu asli hür kadınlar zümresine dahil etmiştir. Bu işlem, şer'i mahkemede şahitler huzurunda gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır.²⁰¹

4.25. Hasköy Mahkemesi

David v. Yasef'in cariyesi Alman asıllı Katerina ile mükatebe sözleşmesi yapması

Oldur ki, Havâss-ı Kostantiniyye tevâbi'inden Hasköy sâkinlerinden David v. Yasef nâm Yahûdî işbu uzun boylu ak benizli gök elâ gözlü Alamanıyyü'l-asl

¹⁹⁹ 65 Numaralı Sicil (H. 1051 - 1053 / M. 1641 - 1644).

²⁰⁰ 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663).

²⁰¹ 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663).

*sahibet-i hâze'l-kitâb Katerina bt. Abdullah nâm memlûke câriyesini mahfil-i kazâya ihzâr ve mahzarında takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i merâm kılup câriyem mezbûre Katerina'yı târih-i kitâbdan beş yıla varınca bilâ-ibâkın ve lâ hiyânetin mütevâliyeten bana hizmet etmek üzere kitâbete kesdim. Müddet-i mezkûre tamam oldukda malımdan âzad olup sâir ahrâr-ı Müslimîn gibi olsun dedikde müşârün-ileyhâ câriye dahî kitâbet-i merkûmeyi minvâl-i meşrûh üzere kabûl ve mûcebine kıyâmı mültezime olup ta'ahhüd ve iltizâm ettim.*²⁰²

Açıklama:

Bu belge, Hasköy'de yaşayan David v. Yasef adlı Yahudi'nin, Alman asıllı cariyesi Katerina bt. Abdullah ile yaptığı mükatabe (özgürlüğünü satın alma) sözleşmesini kaydeder. David, Katerina'nın beş yıl boyunca kendisine sadakatle hizmet etmesi karşılığında, onu özgürlüğüne kavuşturacağını belirtmiştir. Katerina da bu şartları kabul etmiş ve sözleşmenin gereğini yerine getireceğini taahhüt etmiştir. Bu işlem, şer'i mahkemede şahitler huzurunda gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır.²⁰³

4.26. Hasköy Mahkemesi

Kemol v. Mosi'nin cariyesini kitabet yoluyla azat ettiği

Hasköy Mahkemesi

*Havâss-ı aliyye kazâsı muzâfâtından kasaba-i Hasköy'de el-Hâc Şa'ban mahallesinde sâkin Kemol v. Mosi nâm Yahûdî meclis-i şer'-i şerîfde kendüye rıkkıyetini mu'terife olan orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü, Rusiyyetü'l-asl işbu sahibetü's-sifr Mezelto bt. Betrak nâm câriyesi muvâcehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm edip târih-i kitâbdan yedi sene tamamına dek bana sadâkatle hizmet etmek üzere kitâbete kesip yedi sene tamamında.*²⁰⁴

Açıklama:

Bu belge, Hasköy Mahkemesi'nde, Hasköy'de el-Hâc Şa'ban mahallesinde yaşayan Kemol v. Mosi adlı Yahudi'nin, Rus asıllı cariyesi Mezelto bt. Betrak ile yaptığı mükatabe (özgürlüğünü satın alma) sözleşmesini kaydeder. Kemol, Mezelto'nun yedi yıl

²⁰² 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

²⁰³ 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

²⁰⁴ 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

boyunca kendisine sadakatle hizmet etmesi karşılığında, sürenin sonunda onu özgürlüğüne kavuşturacağını belirtmiştir. Mezelto da bu şartları kabul etmiş ve sözleşme şahitler huzurunda kaydedilmiştir.²⁰⁵

4.27. Hasköy Mahkemesi

Hayim v. Yuda'nın Rus asıllı câriyesi Canpâre'yle azatlık sözleşmesi (mükâtebe) yaptığı

Havâss-ı Aliyye kazâsına tâbi ' kasaba-i Hasköy mahallâtından Kiremitçi Ahmed Çelebi mahallesi sükkânından Hayim v. Yuda nâm Yahudi tarafından husûs-ı âti 'z-zikre vekîl olup Abdülbâkî Efendi b. Ahmed ve Süleyman Çelebi b. Ramazan şehâdetleri ile şer'an vekâleti sâbite olan Receb Beşe b. Nasuh meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımü't-tevkîrde müvekkil-i mezbûrun câriye-i memlûkesi işbu orta boylu açık kaşlı gök elâ gözlü Rûsiyyetü'l-asl râfi'at-i hâze'l-kitâb Canpâre bt. Yuvan muvâcehesinde bi'l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm edip müvekkilim mezbûr Hayim mevsûfe-i mezbûre Canpâre'yi bin doksan senesi Muharremü'l-harâmı gurresinden sekiz seneye değin bilâ hıyânetin velâ ibâk hizmet etmek üzre kitâbete kesip senesi tamâm oldukda âzâd olup.²⁰⁶

Açıklama:

Bu belge, Hasköy Mahkemesi'nde Hasköy'de Kiremitçi Ahmed Çelebi Mahallesi'nde yaşayan Hayim v. Yuda adlı Yahudi'nin, Rus asıllı cariyesi Canpâre bt. Yuvan ile yaptığı mükâtebe (özgürlüğünü satın alma) sözleşmesini kaydeder. Hayim, Canpâre'nin sekiz yıl boyunca sadakatle hizmet etmesi karşılığında, sürenin sonunda onu özgürlüğüne kavuşturacağını belirtmiştir. Canpâre de bu şartları kabul etmiş ve sözleşme şahitler huzurunda kaydedilmiştir. Bu olay, Hicri 1090 yılı Cumâdelâhire ayının yirmi altıncı günü gerçekleşmiştir.²⁰⁷

²⁰⁵ 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

²⁰⁶ 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679).

²⁰⁷ 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679).

4.28. Hasköy Mahkemesi

Yaşuva v. Metaty'e'nin Rus asıllı Leska bt. Sahon adlı cârîyesini sözleşmeyle azat ettiği

*Havâss-ı Aliyye kazâsı müzâfâtından kasaba-i Hasköy mahallâtından Pîrî Paşa mahallesinde Kirüz cemâ'atinden Yaşuva v. Metaty'e nâm Yahudi mahfil-i kazâda kendi için rıkkıyyetini mu'terife olan işbu uzun boylu açık kaşlı gök elâ gözlü sağ elinin () parmağı eğri Rûsiyyetü'l-asl râfi'atü's-sifr Leska bt. Sahon nâm cârîye-i memlûkesi muvâcehesinde bi tav'ihî ikrâr ve i'tirâf edip evsâf-ı mezbûre ile muttasıfe olan merkûme Leska'yı târîh-i kitâbdan sekiz sene tamâmına değin bana istikâmet ile hizmet etmek vechi üzre kitâbete kesip müddet-i madrûbe tamâm olduktan sonra evsâf-ı mezbûre ile muttasıfe olan.*²⁰⁸

Açıklama:

Bu belge, Hasköy Mahkemesi'nde, Pîrî Paşa Mahallesi'nde yaşayan Yaşuva v. Metaty'e adlı Yahudi'nin, Rus asıllı cariyesi Leska bt. Sahon ile yaptığı mükâtebe (özgürlüğünü satın alma) sözleşmesini kaydeder. Yaşuva, Leska'nın sekiz yıl boyunca kendisine sadakatle hizmet etmesi karşılığında, sürenin sonunda onu özgürlüğüne kavuşturacağını belirtmiştir. Leska da bu şartları kabul etmiş ve sözleşme şahitler huzurunda kaydedilmiştir. Bu olay, Hicri 1089 yılı Zilkâde ayının yirmi dokuzuncu günü gerçekleşmiştir.²⁰⁹

4.39. Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia)

Rus asıllı kölenin vasiyet yoluyla âzat edildiği

İşbu sahîh ve şer'î bir hüccettir. Mahmiye-i Kostantiniyye mahallâtından Gül Câmî'i mahallesi sükkânından olan udûlden Cafer b. Hayreddin ve Ahmed b. Abdullah nâm kimesneler ve yine mahalle-i mezbûre ahâlîsinden Pandeli v. Yorgi, Dimitri v. Nikola, İstefani v. Petro, İspandoni v. Apostol ve Mano v. İstavroz nâm zimmîler meclis-i şer'-i şerîf ve mahfil-i dîn-i münîfde -el-masûn ani't-tağyîr ve 't-tahrîf hâzırûn olup âti'z-zikr vesâyeten hâsım olan kimesne mahzarında, hâmil-i hâze'l-kitâb Yorgaki v. Andriye ve Niko'dan sâdır olan

²⁰⁸ 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679).

²⁰⁹ 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679).

da 'vâ-yı sahîha-i şer'iyyede gıbbe'l-istişhâd şöyle şehâdet ettiler ki mahalle-i mezbûrede mütemekkin iken bundan akdem mürd olan Nasrâni kimesne maraz-ı mevte yakalanıp başını ölüm yastığına koyduğunda rıkkını mu'terif olan ve hâlâ hâlik-i mezbûrun oğlunun hizmetinde bulunan Akdeniz'de vâki' Midilli cezîresinde sâkin olan açık kaşlı, şehlâ, gök gözlü Rûsiyyü'l-asl İstefani nâm zimmî abd-i memlûkîni âzâd ve tahrîr etmiş ve müdde'î-i mezbûr Yorgaki'yi de vasiyyetinin tenfîzine ve cezîre-i mezbûrede sâkin bulunan sagîr oğlunun umûrunun tesviyesine ve zabt-ı ahvâli ve hıfz-ı emvâline vasî nasb etmişdi hâlik-i mezbûr vasiyyeti üzre mürd oldu. Şehâdetleri ba'de't-ta'dîli's-şer'î ve't-tezkiyyeti's-şer'îyye inde's-şer'î makkûl ve mu'teber oldu. O da vesâyet-i mezbûreyi kabûl edip hizmet-i lâzimesini edâyı ta'ahhüd etti. Sonra hâkim, abd-i mezkûrun hâlik-i mezbûrun sülûs-i mâlından itkına hükm etti. Cerâ zâlike ve hurrîre fi'l-yevmi's-sâdis min Zilka'deti's-şerîfe sene isneteyn ve seb'în ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Şeyh Alemüddin Efendi b. Süleyman Kasımpaşa câmi'i imâmı, Kadı Mustafa Efendi, Musli Bey b. Abdullah, Receb Kethüdâ ve gayruhüm mine'l-hâzırîn.²¹⁰

Açıklama:

Bu belge, Eyüb Mahkemesi'nde Gül Camii Mahallesi'nde yaşayan ve ölüm döşeğinde Rus asıllı kölesi İstefani'yi azat eden bir Nasrani'nin vasiyetini kaydeder. Vasiyet, Yorgaki v. Andriye'nin şahitler huzurunda kölenin azat edilmesi ve vefat eden kişinin küçük oğlunun işlerini düzenlemek üzere vasî tayin edilmesiyle ilgilidir. Şer'î tanıklıklarla doğrulanan bu vasiyet, hâkim tarafından kabul edilmiş ve İstefani'nin azat edilmesine hükmedilmiştir. Bu olay, Hicri 1072 yılı Zilkâde ayının altıncı günü gerçekleşmiştir.²¹¹

²¹⁰ 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662).

²¹¹ 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662).

4.30. Galata Mahkemesi

Macar asıllı Mihayil v. Nikola'nın vasiyet yoluyla azat edilmiş olduğu İşbu râfi'ü'l-kitâb orta boylu açık kır yağız Macariyyü'l-asl Mihayil v. Nikola nâm kimesne meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde mahmiye-i Galata'da Câmî'-i Kebîr mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem vefât eden Süleyman Bey b. Mehmed nâm müteveffânın verâseti zevce-i metrûkesi Havva bt. Yusuf nâm hâtuna ve selâse-i erbâ'ı beytûlmâle âid olmağla mezbûre Havva tarafından ber nehc-i şer'î vekîl olan İbrahim Bey b. Mustafa nâm kimesne ve mahmiye-i mezbûrede beytûlmâl-i âmme ve hâssa emîni olan fahrü'l-akrân Ali Ağa b. el-Hâc Mehmed tarafından vekîl olan Fazlı Ağa mahzarlarında takrîr-i da'vâ edip abd-i memlûkü olduğumuz mezbûr Süleyman Bey hâl-i hayâtında ve kemâl-i akl-i sıhhatinde beni tedbîr-i mutlak ile müdebber eylemiş idi, mezbûr Süleyman civâr-ı rahmet-i Hayy-i Kayyûm'a irtihâl ve intikâl edip muhallelâtının sülüs mâlî benim kıymetimi müsâ'id olmağla cemî' mâlîndan âzâd olunmuştur.²¹²

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde Cami-i Kebir Mahallesi'nde yaşayan ve ölümünden önce Macar asıllı kölesi Mihayil v. Nikola'yı azat eden Süleyman Bey'in vasiyetini kaydeder. Süleyman Bey'in eşi Havva bt. Yusuf ve beytûlmalden sorumlu olan İbrahim Bey ile Fazlı Ağa'nın huzurunda yapılan bu beyan, şer'i tanıklıklarla doğrulanmış ve kabul edilmiştir. Süleyman Bey'in sağlığında Mihayil'i tedbir-i mutlak ile azat ettiği ve tüm mallarının üçte birinin değerine karşılık olarak onu özgür bıraktığı belirtilmiştir. Hâkim, bu beyanları kabul ederek Mihayil'in azat edilmesine hükmetmiştir. Bu olay, Hicri 1052 yılı Rebî' ilâhir ayının üçüncü günü gerçekleşmiştir.²¹³

²¹² 65 Numaralı Sicil (H. 1051 - 1053 / M. 1641 - 1644).

²¹³ 65 Numaralı Sicil (H. 1051 - 1053 / M. 1641 - 1644).

4.32. Galata Mahkemesi

Yuvan Elyo adlı esirin hizmeti ve yaşlılığı sebebiyle azat edildiği

Sebeb-i tahrîr-i kitâb-ı şer'î budur ki Mîrî esirlerden işbu hâmil-i hâze'l-kitâb orta boylu, gendüm-gûn, elâ gözlü, açık kaşlı, sol kulağı üstünde cüz'î eser-i cerâhati olan Yuvan Elyo nâm esir otuz yıl mikdârı Rodos kadırgalarında kürek çekip mîrîye küllî istikâmet üzre hizmet edip hâlâ pîr-i nâ-tüvân olup kânûn-ı kadîm üzre geri mîrî esirlere vardıyan ta'yîn olunmak lâzım ve mühim oldukda sadâkat ve istikâmet üzre hizmet etmek için sene erba'a ve tis'îne ve tis'a mi'e Cumâdelâhire gurresinden üç yıl hizmeti tamâm oldukdan sonra âzâd olup eline itknâmesi verile. ²¹⁴

Açıklama:

Bu belge, Galata Mahkemesi'nde, orta boylu, ela gözlü, açık kaşlı ve sol kulağında küçük bir yara izi olan Yuvan Elyo adlı esirin, otuz yıl boyunca Rodos kadırgalarında kürek çekerek hizmet ettikten sonra yaşlandığı için azat edildiğini kaydeder. Yuvan Elyo, Rodos kadırgalarında mîrîye sadakatle hizmet etmiş ve artık yaşlandığı için geleneklere göre azat edilmesi gerekmiştir. Üç yıllık vardıyanlık hizmetini tamamladıktan sonra özgürlüğüne kavuşacağı ve azatlık belgesi verileceği kararlaştırılmıştır. Bu karar, Tersane-i amire'de Ahmed Çavuş b. Mehmed ve Tersane-i amire kethüdası Handan Ağa'nın şahitliği ile meclis-i şer' da tasdik edilmiştir. Belge, Hicri 999 yılı Ramazan ayının başlarında düzenlenmiştir. ²¹⁵

4.33. Galata Mahkemesi

Cevan v. Bayes adlı esirin hizmetini tamamlayıp azat edildiği

Bâ'is-i tahrîr-i hurûf budur ki Mîrî esirlerden uzun boylu sarışın açık kaşlı elâ gözlü bu evsâfla mevsûf olan işbu dârende-i tezkire Cevan v. Bayes Françeş nâm kâfir kadîmü'l-eyyâmdan esîr olup bu âna değin tersâne-i âmire'de istikâmetle [hizmet] ettiği ecilden işbu ihdâ ve elf târihi Recebi'nin on beşinde

²¹⁴ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

²¹⁵ 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591).

*dört yıla va'de verildi bi avni inâyetillâhi te'âlâ ta'yîn olunan dört yıl tamâm hizmetin edâ ettikten sonra âzâd olup itâknâme verilmesi.*²¹⁶

Açıklama:

Galata Mahkemesi'nde kaydedilen bu belge, uzun boylu, sarışın, açık kaşlı ve ela gözlü olan Cevan v. Bayes'in özgürlüğüne kavuşmasını anlatır. Françeş adlı kâfir tarafından uzun yıllar önce esir alınan Cevan, tersane-i âmirede dört yıl boyunca sadakatle hizmet etmiş ve bu süre zarfında işini büyük bir titizlikle yerine getirmiştir. Hizmet süresini başarıyla tamamlayan Cevan, Hicri 1007 yılının Receb ayının on beşinci günü, mahkeme kararıyla özgürlüğüne kavuşturulmuş ve azatlık belgesi kendisine verilmiştir. Bu belge, Cevan'ın gerektiğinde özgürlüğünü kanıtlamak için kullanabileceği bir teminatıdır. Sinan Paşa'nın talebi üzerine, Cağalîzâde Kurd Reis b. Abdullah tarafından kayıt altına alınan bu karar, Cafer b. Abdullah, Hasan b. Abdullah, Murad b. Abdullah, Memi b. Abdullah ve Hüsrev b. Abdullah el-Muhzır'ın da aralarında bulunduğu şahitler huzurunda gerçekleştirilmiştir.²¹⁷

4.34. Bab Mahkemesi

Azat edilip ellerinde itaknameleri olan ve Rusya'ya dönmek isteyenlere yol boyunca zorluk çıkarılmaması için hazırlanan künye defteri; Rus tâifesinden olup Memâlik-i mahrûse'de bir müddetden beri hür ve hâlâ birer tarîk ile âzad ve yedlerine itâknâmeleri verilip sebîlleri tahliye olunan Nasrâniyü'l-mille zükûr ve inâsdan ma'lûmü'l-eşhâs kimesneler Âsitâne-i sa'âdet'den bahren diyâr-ı Moskov'a gitmek murâd etmeleriyle Moskov hudûduna varınca yol üzerinde vâki' menâzil ve merâhil ve me'âbirde mürûr [u] ubû[r]larına vülât ve zâbitân mümâna'at etmemek bâbından hükm-i hümâyûn iltimâsını müş'ir Moskov Kapikethudâsı kullarının arzuhâli üzerine her birinin yedlerinde olan itâknâmelerini nazar ve kimlerin mu'takları olduğu isimleri ve sâkin oldukları mahalli beyân ve tavzîh ile defter ve arz ve i'lâm olunmak bâbında bu dâ'ile-

²¹⁶ 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599).

²¹⁷ 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599).

rine hitâben sâdır olan fermân-ı âlilerine imtisâlen her biri meclis-i şer‘a ihzâr ve yedlerinde olan itâknâmelerine ba‘de‘n-nazar defter olunup ber-vech-i âtî zikrolunur. ²¹⁸

Açıklama:

Bu belge, azat edilen Rus asıllı esirlerin ellerindeki itaknamelerle Rusya'ya geri dönmelerine izin verilmesi için hazırlanmıştır. Bu kişiler, isimleri ve özellikleri belirtilecek kayıt altına alınmış ve yolda karşılaşılabilecekleri zorlukların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Aşağıda listelenen şahıslar, azat edildiklerini ve yolculuk sırasında zorluk çıkarılmaması gerektiğini belirten belgeler taşımaktadır:

1. **Praska bt. Yuvan:** Uzun boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova asıllı. Sahibi: İsmetlü ve iffetlü Âişe Sultan'ın dadısı Hadîce bt. Abdullah.
2. **Mülâyim bt. Gavril:** Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova asıllı. Sahibi: el-Hâc Hızır Kapudan.
3. **Anasta bt. Mihal:** Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova asıllı. Sahibi: Tophâne'de Kalafatçıbaşı Mahallesi'nde sakin Covanni v. Petro.
4. **Darye bt. Yuvan:** Uzun boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova asıllı. Sahibi: Tophâne'de Hüseyin Ağa Mahallesi'nde sakin Tercüman Dominiko ve Petran.
5. **Matrun bt. Todori:** Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova asıllı. Sahibi: Tophâne'de Kalafatçıbaşı Mahallesi'nde sakin Eleniye bt. Yano.
6. **Kateline bt. Sergi:** Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova asıllı. Sahibi: Tophâne Tomtom Mahallesi'nde sakin Venedik Tercümanı Tomazo v. Naven.
7. **Anna bt. Yuvan:** Açık kaşlı, ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Müteveffâ Gülbûy bt. Abdullah'ın varisi Hasan Ağa b. el-Hâc Ahmed.
8. **Huromine bt. Tataykım:** Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Kasımpaşa'da Kumru Hatun Mahallesi'nde sakin Saltane bt. David.
9. **Canto bt. Yuvan:** Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Kasımpaşa'da sakin Âişe bt. İslâm.

²¹⁸ 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731).

10. **Maraşko bt. Yuvan:** Uzun boylu, çatık kaşlı, ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Gabriyel v. Simo.
11. **Odokiye bt. Mihal:** Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Litari bt. Dimitri.
12. **Maletis bt. Yuvan:** Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Seyyid el-Hâc Hasan b. es-Seyyid Mehmed.
13. **Anane bt. Petre:** Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Balıkçı Sava v. Mirko.
14. **Marye bt. Avdakim:** Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Galata'da sakin Fransız Tercümanlarından Londar v. Londar.
15. **Praska bt. Vasil:** Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Kâtib Kasım Mahallesi'nde sakin Agop v. Yosib.
16. **Anna bt. Yuvan:** Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Galata Bâb Nâibi Ömer Efendi.
17. **Praşka bt. Vasil:** Uzun boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Galata dışında Dört Yol ağzında sakin Plaş Aposkol (Apostol).
18. **Marye bt. Yuvan:** Orta boylu, açık kaşlı, sarı ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Ömer Çelebi b. Abdullah.
19. **Katrina bt. Yuvan:** Uzun boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Rum asıllı. Sahibi: Maryora bt. Uskuli.
20. **Hana bt. Vasil:** Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Aritun v. Gora Ermeni.
21. **Mançir bt. Anderyos:** Uzun boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: el-Hâc Hüseyin.
22. **Ana bt. Gazrane:** Orta boylu, açık kaşlı, sağ gözü âmâ, Rus asıllı. Sahibi: Çukacı Nikorezi v. Soma.
23. **Marye bt. Yuvan:** Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Habtavanca? v. Tomas Ermeni.
24. **Ana bt. Yuvan:** Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Yağcı Apostol v. Haçik.

25. **Gülistan bt. Alekse:** Orta boylu, açık kaşlı, sarı ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: el-Hâc Süleyman.
26. **Şahbaz bt. Yuvan:** Orta boylu, gök ela gözlü, Moskova asıllı. Sahibi: Musa Çelebi b. Hüseyin'in eşi Fâtıma bt. Mehmed.
27. **Yuvan v. Vasil:** Uzun boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Moskova asıllı. Sahibi: Ali Bey.
28. **Ayvazı:** Uzun boylu, gök ela gözlü, kumral sakallı, Anadolu'da Çağa Muzâfâtı'ndan. Sahibi: Hüseyin Beşe b. Hasan.
29. **Hrasto v. İstefan:** Orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, Rus asıllı. Sahibi: Tavukçu Bravko v. Kika.
30. **Vasil v. Petro:** Uzun boylu, sarı sakallı, açık kumral kaşlı, ela gözlü. Sahibi: Adamaki v. Canto.
31. **Ayvaz v. Filibos:** Uzun boylu, çatık kaşlı, sarı ela gözlü. Sahibi: Gözaçanoğlu el-Hâc Mehmed.

Belge Tarihi:

Hicri 1144 yılı Muharrem ayının başında

Bu belge, bu şahısların azat edildiklerini ve Rusya'ya dönerken yol boyunca zorluk çıkartılmaması gerektiğini belgelemektedir. Her biri, azat edildiklerini gösteren itaknameleri taşımaktadır.²¹⁹

4.35. Hasköy Mahkemesi

Mosi v. Yasef'in Rus asıllı cârîyesi Anesti bt. Yasko ile azatlık sözleşmesi (mükâtebe) yaptığı;

Kiremitçi Ahmed Çelebi mahallesinde sâkin Mosi v. Yasef nâm Yahudi tarafından husûs-ı âti'l-beyânı ikrâra vekîl olup Ömer Beşe b. Hasan ve Mehmed b. Mustafa nâm kimesneler şehâdetleriyle şer'an vekâleti sâbite olan Kemal v. Yasef nâm Yahudi meclis-i şer'de müvekkili mezbûr Mosi'ye rıkkına mu'terife işbu orta boylu açık kaşlı elâ gözlü gerdanında beni olup Rûsiyyetü'l-asl Anesti

²¹⁹ 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731).

*bt. Yasko muvâcehesinde bi'l-vekâle ikrâr ve i'tirâf edip mevsûfe-i mezbûre Anesti târih-i kitâbdan beş sene tamâmına değin.*²²⁰

Açıklama:

Bu belge, Hasköy Mahkemesi'nde kaydedilen bir mükâtebe (özgürlüğünü satın alma) sözleşmesini içerir. Mosi v. Yasef, cariyesi Anesti bt. Yasko'nun beş yıl boyunca hizmet etmesi karşılığında, sürenin sonunda onu özgürlüğüne kavuşturacağını taahhüt etmiştir. Anesti de bu şartları kabul etmiş ve sözleşme, şahitler huzurunda tasdik edilerek mahkeme kayıtlarına geçmiştir.²²¹

²²⁰ 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 – 1679).

²²¹ 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 – 1679).

SONUÇ

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldaki zımmi tebaa arasında köle azadı konusunu kadı sicillerine dayalı olarak ele almış ve zımmi unsurların köle azadı yöntemlerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Elde edilen bulgular, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok dinli ve çok kültürlü yapısı içinde kölelik kurumunun nasıl işlediğine dair önemli bilgiler sunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde zımmi statüsünde bulunan gayrimüslimler, kendi hukuk sistemlerine sahip olmalarına rağmen, köle azadı işlemlerinde Osmanlı hukuk sistemini benimsemişlerdir. Bu durum, zimmilerin Osmanlı hukuk sistemini gönüllü olarak kabul ettiklerini ve uyguladıklarını göstermektedir. Zimmiler, kölelerini serbest bırakırken Osmanlı şeriat mahkemelerinde yargılanarak bu işlemleri gerçekleştirmişlerdir. Bu mahkemelerde, kölelerin azat edilme yöntemleri arasında gönüllü serbest bırakma (İtk), kitapet yoluyla azatlık (Mükâtebe), şartlı olarak azatlık (Kefaret), vasiyet yoluyla azat etme ve yaşlılık nedeniyle köle azat etme gibi çeşitli yöntemler uygulanmıştır.

Zimmiler, Hristiyan ve Yahudi olmalarına rağmen, İslam hukuku çerçevesinde köle azat işlemlerini gerçekleştirmiş ve bu hukuku benimsemişlerdir. Özellikle gönüllü olarak ve hiçbir karşılık beklemeden kölelerini azat etmeleri, dünyanın başka hiçbir yerinde olmayan bir sistemin Osmanlı'da uygulanabildiğini göstermektedir. Bu uygulamalar, Osmanlı toplumunun hukuki ve sosyal dinamiklerinin ne kadar esnek ve kapsayıcı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kadı sicillerinde yer alan mahkeme kayıtları, kölelerin fiziki ve karakteristik özellikleri, milliyetleri ve cinsiyetleri gibi bilgileri içermektedir. Bu kayıtlar, kölelerin özgürleşme süreçlerini ve bu süreçlerin toplumsal yansımalarını anlamamıza olanak sağlamaktadır. Zimmiler arasında köle azadı işlemlerinin yaygın olması, Osmanlı toplumunun hukuki ve sosyal yapısının dinamiklerini de gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, 17. yüzyılda Osmanlı zimmileri arasında köle azadı konusunu dar bir perspektiften ele alarak, dönemin hukuki ve sosyal dinamikleri içinde kölelik kurumunun işleyişine dair yeni bakış açıları kazandırmıştır."Osmanlı hukuk sisteminin zimmilerin kendi hukuk sistemleriyle olan etkileşimi ve bu bağlamda köle azadı işlemlerinin nasıl gerçekleştirildiği, Osmanlı toplumunun çok yönlü yapısını ve zımmi tebaaya gösterdiği hoşgörü ile merhameti anlamamıza yardımcı olmaktadır. Zimmilerin Osmanlı Devleti'nin İslam hukuk sistemini benimsemiş ve özümsemiş olmaları, bu

anlayışın mahkeme kayıtları aracılığıyla daha iyi anlaşılmasını sağlar." Bu çalışma, Osmanlı tarihine ve hukuk sistemine dair önemli katkılar sunmakta ve kölelik kurumunun Osmanlı toplumundaki yerini daha iyi kavramamıza olanak tanımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı'da Harem/İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Aydın, Mehmet Âkif ve Hamidullah, Muhammed. "Köle", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/237-246.
- Aydın, Mehmet Akif ve Muhammed Hamidullah. "Köle." *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 26 (2002): 246-248.
- Aydınlı, Abdullah. "Ebû Zer el-Gıfârî." *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 10 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994):266-269.
- Bayarlan, Hüseyin. "Osmanlı Devleti'nde Köleleştirme ve Azat Etme Yöntemleri", *Ulakbilge*, C. 5, S. 10, (2017): 439-452.
- Bozkurt, Gülnihal. "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1 (1981): 65-103.
- Bozkurt, Gülnihal. "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüsü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C3/S1-4 (1987):115-156.
- Bozkurt, Gülnihal. *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fi, el-Câmiü's-Sahih, İstanbul: Dârü't-Tıbâati'l-Âmire, 1315, "Edeb" 44, "İmân" 22, "Itk" 15.
- Buhârî. Et'ime 1, Cihâd 171, Merdâ 4, Keffârât 6, Itk 1.
- Müslim, Itk 25, hadis no: 1510, Itk 21-24, hadis no: 1509.
- Tirmizî, Nüzür 14, 19, hadis no: 1547, Birr 8; Ahmed bin Hanbel, IV/299, II/420, 422.
- Dârimî. Siyer 62; Ebû Dâvud, Edeb 120.
- İbn Mâce. Edeb, <https://islamiyontem.net/kitaplar/turkce%20tefsir/tefsirkulliyati/002bakara/bakara14/03.htm> [Erişim: 23.05.2024].
- Çakır, İbrahim Etem. "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler." Sofya: 1550-1684. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 201, 205-206.

- Çakır, İbrahim Etem. "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550- 1684", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 36, (2014): 201-216.
- Çelik, Civan. *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Devleti'nde Kölelik (18. ve 19. Yüzyıl)*. İstanbul: Yolcu Dergisi Yayınları, 2012.
- Duman, M. Zeki. "İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı." *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 12 (2011): 1-54.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Davud es-Sicistani, Sünenu Ebû Davud, Cidde: Darü'l-Kıble li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998/1419, "Edeb" 124.
- Ekin, Ümit. "7. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 29, S. 47 (2010):23-37.
- Erol, Ayşe F. "Arkaik Dönem Atina'sında Kölelik Sistemi", *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1, (2007): 249-260.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Fayda, Mustafa. "Zimmî." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013): 428-434.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik, Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam'da Devlet İdaresi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.
- Hasköy Mahkemesi. 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670), Cilt: 52, Orijinal metin no: [115-2]. İBB Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ortaklığı ile hazırlanmıştır.
- İstanbul Kadı Sicilleri* 1 Numaralı Sicil, C. 1, Belge No: 264, (H. 919-927 / M. 1513-1521).
- İstanbul Kadı Sicilleri* 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 191, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).
- İstanbul Kadı Sicilleri* 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 20, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).
- İstanbul Kadı Sicilleri* 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 27, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

İstanbul Kadı Sicilleri 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 283, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

İstanbul Kadı Sicilleri 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 306, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

İstanbul Kadı Sicilleri 1 Numaralı Sicil, C. 49, Belge No: 315, (H. 1063-1064 / M. 1652-1653).

İstanbul Kadı Sicilleri 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679). Cilt: 30, Sayfa: 51, Hüküm No: 18, Orijinal Metin No: [15-1]. 1679.

İstanbul Kadı Sicilleri 10 Numaralı Sicil (H. 1085 - 1090 / M. 1674 - 1679). Cilt: 30, Sayfa: 140, Hüküm No: 164, Orijinal Metin No: [94-1]. 1679.

İstanbul Kadı Sicilleri 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 5, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

İstanbul Kadı Sicilleri 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 58, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

İstanbul Kadı Sicilleri 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 92, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

İstanbul Kadı Sicilleri 10 Numaralı Sicil, C. 30, Belge No: 95, (H. 1085-1090 / M. 1674-1679).

İstanbul Kadı Sicilleri 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 265, (H. 1073-1074 / M. 1663-1664).

İstanbul Kadı Sicilleri 12 Numaralı Sicil, C. 16, Belge No: 559, (H. 1073-1074 / M. 1663-1664).

İstanbul Kadı Sicilleri 15 Numaralı Sicil (H. 981 - 1000 / M. 1573 - 1591). Cilt: 34, Sayfa: 259, Hüküm No: 403, Orijinal Metin No: [91b-1]. 1591.

İstanbul Kadı Sicilleri 15 Numaralı Sicil, C. 34, Belge No: 389, (H. 981- 1000 / M. 1573-1591).

İstanbul Kadı Sicilleri 19 Numaralı Sicil, C. 58, Belge No: 401, (H. 1109-1110 / M. 1698-1699).

İstanbul Kadı Sicilleri 20 Numaralı Sicil (H. 1005 - 1007 / M. 1596 - 1599). Cilt: 35, Sayfa: 399, Hüküm No: 533, Orijinal Metin No: [79b-3]. 1599.

İstanbul Kadı Sicilleri 20 Numaralı Sicil, C. 35, Belge No: 204, (H. 1005-1007 / M. 1596-1599).

İstanbul Kadı Sicilleri 20 Numaralı Sicil, C. 35, Belge No: 486, (H. 1005-1007 / M. 1596-1599).

İstanbul Kadı Sicilleri 3 Numaralı Sicil, C. 13, Belge No: 170, (H. 1027 / M. 1618).

İstanbul Kadı Sicilleri 3 Numaralı Sicil, C. 52, Belge No: 142, (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

İstanbul Kadı Sicilleri 3 Numaralı Sicil, C. 52, Belge No: 157, (H. 1023-1081 / M. 1615-1670).

İstanbul Kadı Sicilleri 5 Numaralı Sicil, C. 23, Belge No: 70, (H. 1020-1053/M.1612-1643).

İstanbul Kadı Sicilleri 5 Numaralı Sicil, C. 23, Belge No: 81, (H. 1020-1053 / M. 1612-1643).

İstanbul Kadı Sicilleri 5 Numaralı Sicil, C. 23, Belge No: 85, (H. 1020-1053 / M. 1612-1643).

İstanbul Kadı Sicilleri 56 Numaralı Sicil, C. 9, Belge No: 40, (H. 990-991 / M. 1582-1583).

İstanbul Kadı Sicilleri 63 Numaralı Sicil, C. 48, Belge No: 306, (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).

İstanbul Kadı Sicilleri 63 Numaralı Sicil, C. 48, Belge No: 89, (H. 1061-1062 / M. 1651-1652).

İstanbul Kadı Sicilleri 65 Numaralı Sicil (H. 1051 - 1053 / M. 1641 - 1644). Cilt: 39, Sayfa: 208, Hüküm No: 178, Orijinal Metin No: [51b-2]. 1644.

İstanbul Kadı Sicilleri 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662). Cilt: 28, Sayfa: 299, Hüküm No: 306, Orijinal Metin No: [67b-1, Arapça]. 1662.

İbni Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, Sünenu İbn Mace, Kahire: Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1975/1395, "Edeb" 10.

İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 191 numaralı Sicil. Cilt: 4, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2019.

Kaya, Osman. *Kur'an ve Diğer Semavi Kitaplara Göre Kölelik*. İstanbul: Çıra Akademi, 2020.

- Kılıcı, Hacer. *Osmanlı Toplumunda Kölelik ve Cariyelik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Koca, Ferhat. "İkrâr." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 22; 2000): 38-40.
- Koca, Ferhat. "İtirâf." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 23, 2001): 461-462.
- Konan, Belkıs. "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumlarına İlişkin Bir Değerlendirme." *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Yıl 2015, Cilt: 64 Sayı: 1): 171-194.
- Köşker, Nisa Harika Güzel. "A Quest for Rights: The Abolitionist Movement in the Nineteenth-Century United States of America", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, (2017): 23-44.
- Kur'an-ı Kerim: Türkçe Meali ve Açıklaması*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kurtoğlu, Yasemin. "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Erme Yolu Olarak Tedbir." *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2021/2): 241-276.
- Kuş, Canan. "Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kölelik Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler," *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, S. 1 (2012): 1-33.
- Kütüb-i Sitte Terc. ve Şerhi. Cilt 17, hadis no: 1111 -3691- (7098), 477, <https://islamiyontem.net/kitaplar/turkce%20tefsir/tefsirkulliyati/002bakara/bakara14/03.htm> [Erişim: 23.05.2024].
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlılarda Kölelik*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1994.
- Martinez, Luis. "Eski Mısır'da köleler var mıydı?", <https://www.absolutviajes.com/tr/egipto/habia-esclavos-en-el-antiguo-egipto/> [10.06.2024].
- Mısır'da Kölelerin Yaşamı Düşündüğümüz Kadar Zor Değildi!, <https://arkeonews.com/misirda-kolelerin-yasami-dusundugumuz-kadar-zor-degildi/> [14.06.2024].
- Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't Tefasir*, Çev. Nedim Yılmaz, Sadreddin Gümüş, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2021.
- Müslim, Ebül-Hüseyin El-Kuşeyri En-Nisaburi Müslim b. El-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, Kahire : Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955/1374-1956/1375, "Eymân" 40.
- Özbay, Rahmi Deniz. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeginin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi." *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17: 1 2009): 148-163.

- Özcan, Abdülkadir. *Osmanlı Askerî Teşkilatı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Özdemir, Mehmet Nadir. *İslam'ın İlk Dönemi'nde Kölelik, Abbasilerin İlk Yüzyılı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2022.
- Polat, Salahattin. "Şâhid." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 38, 2010): 273.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Osmanlı İktisadi Sistemi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.
- Tahiroğlu, Bülent. "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik." *Tarih ve Medeniyet Dergisi* 15, No: 3 (2019): 89-110.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es_ Sülemi, Sünenü't-Tirmizi, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998, "Birr" 29.
- Toledano, Ehud R. *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*. Çev. Y. Hakan Erdem. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Topaloğlu, Bekir. "Vekîl." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 43, 2013): 9-10.
- Tunus, Onur. "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Büyük Kaçgun'un Neden ve Sonuçları." *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 15, No: 2 (2019): 411.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Üzüm, Hamza. "Tanah ve Talmud'da Kölelik," *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, S. 12 (Sonbahar 2013): 163-182.
- Yağcı-Yaşa-İnan; Zübeyde Güneş-Fırat-Dilek (Ed.), *Osmanlı Devleti'nde Kölelik, Ticaret, Esaret, Yaşam*. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2017.
- Erol, Defne, "Antik Yunan'da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (C. 5, S. 2, 2017): 117-136.
- Yurtseven, Yılmaz. "İslam Hukuku ve Klasik Dönem Osmanlı Uygulamasında Zimmîlerin Hukuki Statüsü." *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, No: 1-2 (2000): 439-462.

ÖZGEÇMİŞ

Asude YILMAZ

EĞİTİM

Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2022, İstanbul.

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları, 2024, İstanbul.

